

Ivan Slamnig

BOLJA POLOVICA HRABROSTI

Večernjakova biblioteka

knjiga 17.

Ivan Slamnig *Bolja polovica hrabrosti*

Knjiga se prodaje jedino uz Večernji list

Ivan Slamnig

**BOLJA POLOVICA
HRABROSTI**

Večernji list

Odlučio sam da se zaustavim i da se smirim. Bio sam sam u autu, a ljudi u pravilu ne primjećuju čovjeka koji sjedi u autu makar da on vidi sve oko sebe. Svakodnevno, svakoga trenutka kao da sam govorio samome sebi da bi se sve moglo sračunati samo kad bih se smirio, kad ne bih besprekidno usplahireno srljao. Okej, sada ćemo se smiriti. Mjesta za parkiranje ima, ispred prostora predviđenoga samo za taksije.

Tako. Sjedimo na miru, zar ne? Promatrao sam komandnu ploču, smiješnu ručku mjenjača, ručnu kočnicu, a dolje - pedali kuplunga, kočnice, gasa. Kako je čovjek zgodno stvoren za auto! Svi ekstremiteti imaju svoju službu. To je kao ono: što bi čovjek činio bez auta? Cime bi išao po benzin?

Ovaj stroj potpuno mi je podčinjen. Imam vremena. U zatvorenom sam, svojem prostoru. Mogu potegnuti ovo, mogu potegnuti ono.

A znao sam što treba da učinim. Činilo mi se da znam, da treba samo da pričekam da odluka isplovi iz dubine. Odluka kao da je neka vodena biljka koju brza struja povija: ali ako se matica smiri, biljka će se malo-pomalo ocrtati na površini.

Radilo se o nekom pokretu autom. Sve više mi se činio kao oružje koje treba naciljati i onda ga pustiti da odjuri svom snagom kao torpedo. A komande su na izbor. Mirno samo. (Treba uništiti neku živu silu?) Auto treba naciljati prema uzbrdici. Osluškivati motor, otpustiti kočnicu i dati gas, baš kao kad se uči "brdska vožnja".

Treba samo pričekati. Akcija se mora sastojati u naglom pokretu autom.

Kamion pun zelenih i plavih krletki s bocama piva zaustavio se pored mene. Čak je ugasio motor. Čovjek je izašao iz kabine i spremio se na istovar. Ni on ni šofer nisu se obazirali na mene, premda sam im bio na očiglednu smetnju. Oni će dakle istovarivati, raditi, a ja ću ovdje besposleno sjediti samo zato što je ovdje dopušteno parkiranje. I oni se s tim pomiruju.

Dao sam znak da ću se pomaknuti. Kamion baš i neće moći ući u prostor koji moj auto zauzima, ah svakako ću im time olakšati istovarivanje. Dizel je ponovno zadimio, kamion krenuo unazad da mi omogući da izađem, i ja sam krenuo uzbrdo. Gore je bilo još jedno prazno mjesto, ali knap. Oprezno sam krenuo u rikverc, zakočio sam i izašao van da vidim kakva je situacija. Odmah mi se prikrpao neki čovjek i počeo mi pomagati. Uvijek sam se tih ljudi bojao, ali nisam ga znao odbiti. Sjeo sam natrag u auto i radio po svojoj procjeni dok je on motao rukama. Izašao sam da provjerim razmake.

- Znaate, ja sam bio automehaničar, prije - polupijano reče čovjek, tajanstveno se držeći kao da daje do znanja da je zakulisnom političkom igrom bio spriječen u tom radu.

- Pa onda, ako bi mi dali za gemišt, jer... ovo... — Bilo je neizbježno. Gostionica "Dva fazana" bila je odmah tu. Na nešto me podsjetila - na Maksimir, mislim na zoološki vrt, na nakićenog fazana i sivu fazanicu, pa na vojsku? Savu? Trpanj? Biljar?... Ili na tu samu gostionicu? Unutra su volti, pod je crni parket - drvo okolo, drvena oplata? Ušao sam. Malo su preudesili od zadnji put, ali dim i miris na gulaš isti su kao i uvijek. Šank je bio lijevo, okomit na vrata (nije li prije bio u pozadini?), desno je bila pregrada napola neprozirna, a napola od rešetke od letava.

- Promijenilo se nešto? — obratio sam se čovjeku za šankom.

- Ovaj dio smo *adaptirali*. Već je bilo vrijeme, zar ne?

—Jedan vinjak. — Pomislio sam kako je baš prije bilo bolje, staro drvo impregnirano mašću i dimom, ploča od crnog kamena, a ne ovaj ultrapas i plastika.

- Ali radili smo cijelo vrijeme, u restauraciji, znate, tu prijeko gdje su bolte.

Uzeo sam vinjak i povirio u restauraciju. Nisam stigao ni ustanoviti je li se što promijenilo - straga je bilo neko plavo svjetlo, lažni akvarij ili tako nešto, toliko sam stigao vidjeti — kad se digla vesela galama. U prvi mah nisam ni shvatio da ide mene. Automehaničar-žrtva, koji se smjestio u nešto mračniji kut na početku hodnika koji je vodio prema kuhinji i zahodima, pogledao je i mene i ljude za stolom tako kao da istovremeno kaže “Ja poznajem velikog čovjeka” i “Znao sam da i ti nešto skrivaš”.

Bili su to moji stari školski drugovi. Svršeno je sada s osluškivanjem duše i stvaranjem odluke, hvala bogu.

- Tko je rekao da neće doći - javi se Berti stajaćom izrekom iz razreda: pala bi uvijek kad bi tko već zapisan kao odsutan upao zadihan u razred.

- Zdravo, Flaks — reče Slavko i pri tome čak i ustane. Pronašao je stolicu za mene i privukao je. — Već smo mislili da si zaboravio.

Je li moguće da sam znao? Pa da, dogovorili smo se da ćemo se sastati. Onda kad smo slavili godišnjicu mature.

- Zdravo, puce i dečki!

- Sto, ti si na vinjaku? Upiši se u društvo, pređi na gemišt. Konobar, još jednu čašu.

- Možda se ti sjećaš. Ne možemo jedan izlet rekonstruirati. Kad smo onda išli u Samobor, je li Gega imao harmoniku?

- Dobro se sjećam da je rastezao “Samo jednom se živi - sve je ostalo varka”.

- Eto, jesam li vam rekla.

- Da, ali je li to bilo na izletu u Samobor? Dobro se sjećam da je svirao u mraku, kad smo se vraćali, još sam se divio kako pogađa tipke. A iz Samobora smo se vraćali po danu, onda kad je Flaks bljuvao.

- To je isto istina.

- Da nismo bili dva puta u Samoboru?

- Ono odmah poslije rata?

- Može biti. Ili je bio Podsused?

- Čekaj, čekaj.

- Pustite da čovjek dođe do daha.

- Čujem da si u Holandiji. Kažu da je Amsterdam jako interesantan.

Piće me je odvuklo u ekstatičnu tupost. Amsterdam. Turci gastarbajteri kažu "Amisterdam". Pa da.

- Pa da.

- I što još? Čega još ima? Jesi li vidio tulipane? Kažu da ih ima dokle ti oko seže.

- Noćni život?

Hodajući dugo stranim gradom, čovjek mu zaboravlja neobičnost koja ga je u prvi mah zablještila: kanali kojima kao da nema kraja i kuće od cigle koje gledaju na njih i jedna u drugu: ulice ravne tako da mostići izgledaju kao humci: sveprisutni bicikli koje voze djevojke u mini-suknjama tako da im noge izgledaju neobično duge. Zatim dolazi razdoblje kad je hodanje samo neprilika, vožnja tramvajem dosadna, voda crna i musava, puna kojekakvih naplavina. Onda kad noge dobiju nekakav radar prema sveprisutnim psećim izmetinama, a pogled opet slobodno luta, hodač primjećuje promjene godišnjih doba, cvjetovi izbijaju iz lukovica, ljubičasti, žuti i bijeli, prepoznaje djevojke s kojima se vozi

u tramvaju, voda je i dalje crna, ali osjeća se njezina prisutnost kao posebnog elementa. Počinje mi se činiti da ima nešto ominozno u činjenici da ime grada počinje s A, kraj dolazi na početak (za što da stoji Z? Za Zagreb, to je pri ruci). Listam izvještaje holandskog rezidenta iz Cochina, dnevnik njegove pisarnice, njegovu korespondenciju s Ramom Varmom. Nejasnoća pravnih odnosa nad teritorijem podloga je većine spisa, okružen vodom i prudovima koji se miču, rezident je nastojao dobiti potvrdu prava vlasništva nad novonastalim zemljištem — vladajući posve malim teritorijem, zacijelo je u podsvijesti imao pravilne kanale i brane holandskih depresija i od svega bi najradije bio napravio poldere s vjetrenjačama i regulacionim pragovima.

- Hej, nemoj zaspati. Što imaju još?
- Poldere.
- Što je to? Neka prostota?
- Čuj, reci, kako si tamo našao posao? Bi li se našlo i za mene?
- Teško je reći, ali preko, u Njemačkoj, u Nordrhein-Westfalen (denk Nordrheinvestfalisch), tamo bi se našlo, tamo ima mjesta za svakoga. Piši na vladu u Diisseldorfu...
- Ah, dosta tupeža, mi sad raspravljamo o važnim stvarima, o tome kada i gdje je Gega svirao harmoniku.
- Samo jednom se živi — sve je ostalo varka...
- Ja mislim kad smo bili u Bregani...
- U Bregani nismo nikada ni bili... mislim kao razred.
- Htio sam reći u Brežicama... to smo bili, znam da nas je bila velika klapa, i kupali smo se u Krki...
- To onda nije bio samoborac...
- Pa ja nisam ni rekao da je bio samoborac, rekao sam samo da se sjećam da je u vlaku bio mrak, i onda je u mraku... no, tipke... nekakav prazni vagon je bio, a u sredini nešto kao stol...

- Kako znaš kad je bio mrak.
- Pa, trknuo sam se u njega.
- Ne možemo ovako tapkati u mraku, moramo točno, sve po redu... Jesu li bili profesori s nama?
- Čekaj... pa, naravno... bila je razrednica...
- E, onda nisu bile Brežice... tamo smo išli sami... Gega je organizirao.
- Eto, vidiš, ipak Gega.

Sjećam se toga izleta. Zapisivao sam nešto u teku... u onom mraku. Bio sam jako zaljubljen, ali ne sjećam se više točno u koga. Kako je u vagonu bio potpuni mrak, osim cigareta koje bi povremeno zažarile lice onoga koji bi jače povukao, vani je izgledalo svjetlije. Bila je blaga mjesečina, i ja sam želio trčati poljima.

- Berti je vodio o svemu dnevnik, što ga nije donio, što ga nisi donio, hej, Berti?

- Dečki, stvar je riješena. Nema više problema! Bili smo *dva* puta u Samoboru, točnije *tri* puta...

- Čujmo, čujmo!

- Gega je svirao harmoniku kad su na izletu bili svi viši razredi, i kad se stari Kozorog opio pa su ga stavili spavati u vagon sat prije nego što je vlak krenuo.

- Onda se živjelo! Sad si s autom svagdje za — čas!

Znao sam da sam htio još nešto reći. Zapravo, htio sam o nečemu nadugo pričati. Možda o Amsterdamu? O Firenci, Upsali? Nešto se događalo baš samo u mom životu što bi trebalo evidentirati. Ali svi su govorili u isti mah. A kad bih ja došao do riječi, nisam se nikako znao izraziti.

- Pustite Flaksa da govori - reče Filip srdačno se smijući prema meni, premda nije bio sasvim dovršio svoju priču kako su ga milicioneri zatekli pijanoga u autu, ali sve je prošlo u redu, jedno zbog toga što auto nije pokrenuo (valjda nije bio u stanju), a drugo što su mu oba bili pacijenti.

—Ja sam htio... htio sam... reći... nešto nije u redu... u vezi s preuzimanjem odgovornosti.

- Živio! Sad smo doznali sve! Puce, nešto nije u redu!

I doista, bilo je smiješno što sam rekao. Kao da je onda u redu. Pa i bilo je. Natočio sam još vina.

- Na čemu sada radiš, stari? Neki dan sam ti slušao radio-dramu.

- Koju?

-Junačina sa zapadnih strana.

- A, ta nije moja, to je prijevod.

- Nije loša stvar.

- Flaks je uvijek pisao, je li?

- Pa, jesam, Žita. Sjećam se kad sam prvu pjesmu ubacio u postkastn na adresu onog omladinskog časopisa. Šetao sam neko vrijeme gore-dolje. Bio je Slavko sa mnom. Rekao je “Sad si gotov” - e, sjećaš se, Slavko?

- Kako da ne. Bilo je u Jurišićevoj. Još su bili crveni postkasni. Što nisam ono dobro rekao? Da si gotov? Onda su te poslije mjesec dana zvali u redakciju i konačno ti pjesmu objavili — malo su je skratili, čini mi se.

- Čeznuo sam za tim da mi pjesma bude objavljena, točnije, da počnem objavljivati, pa sam tu i napisao tako da upali. Ali svejedno sam se u onaj trenutak nelagodno osjetio - kao da gubim djevičanstvo.

- Pa, jesi li ga izgubio?

- To ti najbolje znaš! — Ha-ha!

- A ti, Hercle?

Nosilac toga nadimka bio je dosta krhak momak koji se dobroćudno smješkao. Nadimak nije dolazio od “herc”, nego od latinskog “hercle”.

- Ostajem kod jezika, to jest lingvistike. Kad sam bio mali, točnije, kad sam bio malo veći, svijet mi nikako nije bio

jasan, condition humaine. Smislio sam da počnem učiti jezike, da bih mogao čitati knjige i da bih tako upoznao bit i razlog svoga postojanja. Da, i vašega, naravno. Ostalo je na jezicima.

Moja je radnja također bila jezična, radilo se o povijesti književnoga jezika, po tipu i metodi puno starinskija stvar od Herclovih interesa, a on je bio i bistriji, pa sam ga često zapitkivao o svojim vlastitim problemima, na šta je on uvijek rado i nadugo odgovarao. Da, moja je radnja uključivala i “field work”, u tome je ona bila kao moderna.

Moglo se ušutjeti i otploviti, moglo se odjednom govoriti, a mogli smo razgovarati i dvoje po dvoje. To je bila prednost ovakve klape. Bavili smo se raznim poslovima i nismo pripadali istim profesionalnim zajednicama. Ali sad je sve izgledalo kao nadgradnja. Sjećam se da me srednja škola kao institucija nije zabavljala, dapače me i mučila, onda, boravak u razredu činio mi se nezdravim, neprestano sam gledao van. Međutim, uvijek, svakodnevno sam iščekivao sastanak s društvom. Sto god se dogodilo, držali smo se jedan drugoga. Svađe i pomirenja, ljubavi i mržnje, izdaje i vraćanja u klapu — od nas kao da su učinili volvoks globator, nehijerarhičnu zajednicu. Izvan nas je bio svijet odraslih i onih drugih ljudi, koji su nas bombardirali, selili iz zgrade u zgradu, vabili nas da im služimo, prijetili se, odguravali nas, davali nam odijela i hranu. Odlazili smo na duge šetnje kad god smo mogli, dane provodili na Savi zabavljajući se kao djeca brodićima, vodeći duge diskusije o prvim i ostalim stvarima, neprestano evidentirajući svoj život pismima, bilješkama, čak i pravim dnevnicima s literarnim pretenzijama, crtežima, čuvanjem tramvajskih karata, ratnog papirnato g novca, formulara, novina, fotografija. Sve je bilo potpuno nasumce: “Još jedan veliki uspjeh hrvatske pjevačice” - izjava o rasnoj pripadnosti, zagrebački papirnati dinar prve godine okupacije, bonovi mljekarstva koji su vrijedili 25 “banica”. Koverta iz Šibenika s talijanskom markom i natpisom na talijan-

skom da je cenzurirano, svjedodžba iz koje se vidjelo da je kolegica iz Brezica rođena u “Velikom Njemačkom Reichu”. Zatim: “Politika” s headlineom: “U potpunoj slobodi mađarski se narod priprema na izbore”, račun za kobasice i sir što smo nosili kao suhu hranu na izlet na Bled, fotografija nas pažljivo poredanih na stubama koje vode prema crkvi na bledskom otoku. Sve se to bezglavo slagalo u Bertijev fascikl s popratnim tekstom koji kao da je davao neki red: “Ovdje je Bandung bio pijan”, “Na ovoj su slici sva tri Novosela, Žita tvrdi da se srednji zove Miha, dok Slavko još uvijek tvrdi da su samo dva”, “Soblinca treba razlikovati od Botinca: Botinec je donio urudžbeni zapisnik (ratni plijen), a Soblinec je sjedio s Tučkom”, “Točan opis tzv. ozaljskih događaja, to jest tko je na početku počeo piti špricere, i tko je sve išao s kolodvora po njih i ostajao s njima piti”, “Gumb u obliku slova A, koji je pripadao Višnji, dat meni u pohranu, za koji su se natjecali Mirko i Pavek pljuvanjem u dalj s nerij ešenim rezultatom.”

— Ti isto pišeš nekakvu jezičnu dizertaciju?

— Da - odgovaram. - Zove se “Preobrazba književnog i saobraćajnog jezika u sjevernoj Hrvatskoj u 19. stoljeću”.

Znao sam da će se netko uhvatiti na ono “saobraćajni” i shvatiti ga kao nešto u vezi s prometnim znakovima. Ja sam za truc inzistirao na tom kroatizmu, premda mi je profesor predlagao “javno upotrebnj”.

— Sto? Proučavaš stare natpise uz cestu. “Oprez, vukodlak” ili: “Ovdje ga dobro ošini” ili: “Zlajfaj”.

— Pa i to, sigurno.

— Ah, on misli opći komunikativni jezik, bedaki — skoči mi u pomoć Hercle.

— Pa, zar to nije već proučeno?

— Da, ali ja proučavam jezik na terenu — u tom je glavni štos, zove se ‘field-work’ da se bolje proda.

- A ja sam mislio da se u sjevernoj Hrvatskoj na poljima uzgaja kuruza.

- O, shut up! Proučavam natpise po crkvama, na grobljima, na zvonima, starim dvorcima... proučavam stara pisma, spomenare, ali baš između 1813. i 1848...

— Zašto baš te dvije godine?

— Pa, sto godina prije rezolucije Informbiroa i sto i jednu godinu prije početka prvog svjetskog rata, kužiš — zezao se Filip.

- Čuj - reče Žita. - Onda imam nešto baš za tebe. U mojoj familiji uvijek se posebno slavio očev rođendan, tko je već kada bio otac...

Ovo joj isto nije moglo proći bez zezanja. Vidjela je da je izbacila kukicu koju ne može povući.

— Znači, i u dobrim familijama nije se uvijek točno znalo tko je otac...

— Ah, crkni! Hoću reći da se posebno slavio rođendan glave obitelji, i uvijek su mu djeca sastavila pjesmicu za rođendan, koju bi onda jedno od djece recitiralo. To se onda čuvalo, pa sad imamo cijelu hrpu toga...

— U fasciklu sa štrumfantom okolo.

- Ah, tako ti čuvaš svoje dokumente o agrarnoj reformi.

Ovo je bilo interesantno. Ovo bi bio pravi foltrefer.

- Imate li i kakvih starih knjiga? Možda kakvih starih školskih knjiga?

-Je, to moram pogledati.

Nismo li o tome već razgovarali? Nismo li se bili i dogovorili? Moja kružna vožnja oko grada, znači, nije bio pokušaj relaksacije, nego obilazak terena: spomenik majke Božje kod Maksimira (ima li natpis?), Bukovačka — Barutanski jarak — lijepe drvene kuće kao u bogatom selu, piše li Anno Domini ili Letta Goszpodnyega ili Godine Gospodnje? Remete... ima li natpis na vanjskom zidu crkve koji bi bio in-

teresantan? Jesu li kakva slova upletena u krunište bunara? Pannonius? Koji se dijalekatski supstrat vidi u prezimenima spomenutima na zavjetnim slikama u crkvi? Mirogoj? Ali on je recentan. Jurjevsko groblje, ipak? Kip svetoga Jure u dvorištu — nakon što je već ubio zmaja, vrlo čudno. Žita stanuje u Jurjevskoj. I zašto je Jurjevska, a ne svetoga Jurja? Piazza San Marco — Markov trg? Odakle ta intimnost prema svecima? Da, dokle ide, dokle se prostire ta čudna regija gdje sveca zovu samo po imenu (a pazi: Szent Endre, Szent Tomas, pa Sumartin, Sutomiščica...)?

- Dođi k meni, pa ću ti pokazati šta sve imamo.

- Zbilja, sve?

- O, ti...

- Dečki, idemo se svi prošetati po Gornjem gradu... a onda pustimo njih da vode svoje gešlehtlihe - hoću reći gešf-tlihe gešprehe...

Izašli smo svi odjednom i najednom se razišli kao sačma. Zatim smo se opet skupili dva po dva, tri po tri i krenuli uzbrdo. Međutim, onda smo opet odlutali svaki na svoju stranu: neki su se odvezli autom, dvojica su krenula u Prolaz u pizzeriju, dvojica su ostala razgovarati pred gostionom. I tako smo samo Žita i ja nastavili dalje. Spustio se prvi mrak, iz Tuškanca se osjetio miris vlage i lišća. Bilo je lijepo hodati kroz Gornji grad, posebno Demetrovom, s plinskim svjetiljkama, usko, preko dvorišnih zidova čupavi svežnjevi puzavca.

Uzeo sam Žitu ispod ruke. U nju je bio zaljubljen Kape-lan, tako smo ga zvali jer je imao nekako svećeničke pokrete rukama, inače je bio aktivan član Partije. S njim sam se neko vrijeme hranio u menzi (žlice smo morali nositi sa sobom, escajga nije bilo, osim šefle, da, zbilja, što smo činili s mesom? Da ga nije i ne bilo? Ili su to bili sami gulaši-paprikaši?), i on mi je pričao o svojoj požudi za Žitom. Nosio je uvijek sa sobom pornografske priče, knjižice ili rukopise, sam je to prepisivao ili nam naglas čitao. ("Ne, drago dijete", re-

če mi doktorica kad je vidjela da sam bacio mačku u čizmu odlučivši se nekako zadovoljiti, “to vam nije zdravo.”) Kape-
pelan je Žitu zbunjivao, svršilo je tako da su nadugo učili
matematiku, a ona se udala za Ranka, s kojim sam studirao,
a koji ju je otprije poznavao. S Rankom je imala kćer, ali se
rastala. On se ponovo oženio — s kćeri nekog Dalmatinca
koji je pisao po novinama - imao s njome sina, pa se opet
rastao. Žita i Ranko prvi su se od nas svih počeli vjenčavati,
imati djecu i rastajati se.

- Kako ti je kćer?

- O, Jagica je dobro, dapače, odlično.

- VIDAŠ li što Ranka?

- Pa, on dolazi po nju svaka dva tjedna. Ona to jako voli.

-A ti?

- Pa, i meni je pravo da je odvede u šetnju, imam toliko
posla po kući.

- Nisam mislio to — je li ti pravo vidjeti Ranka?

- Pa, nije mi krivo.

- I nikad nisi u napasti da... s obzirom da si već spavala s
njime?

- To bi bilo dosta jednostavno, čini ti se? Oh, već sam za-
boravila.

Nisam imao želje za Žitom, premda sam je jako volio.
Možda, da je još što popiti? Zašto zapravo mislim da moram
imati želju? Zar nema drugih misli? Čekaj malo. Tu je samo-
stan klarisa.

- Da odemo što popiti?

- Ah, možemo kod mene, slagala sam kad sam rekla da
ničega nemam.

- Nisi ništa ni rekla.

- Znači da sam se pripremila da ne kažem da nam se drugi
ne bi pridružili.

— U kuću se ide jedan po jedan, je li? Klapa mora ostati vani.

— Tako nekako.

Ovuda sam se maloprije spuštao, sad se uspinjemo. Zitina kuća bila je gradska, zimska kuća obitelji. Nekada su imali posjede u Zagorju, ili Prigorju, pa i sad imaju nešto, ili su imali, pričao mi je Ranko da je bio na “ladanju”.

— Imamo obiteljski problem — reče Žita. — Sad je već malo manje problem, jer se ponavlja. Ili malo više problem. Moja sestrična je kod nas. Ona je još gotovo dijete, ali je udata.

— To vam je, znači, u obitelji.

— Hmm. Posvađala se s mužem pa je došla k nama. Došla je, zapravo, teti. Da, znaš, moja teta je sa mnom. Ne mogu sama izaći na kraj s kućnim poslom i s Jagicom, moram raditi, to ti je jasno. U vrtiću odmah dobije hunjavicu i gripu. Jedanput je dobila i upalu pluća. Teta je odgajala i Anitu. To je moja sestrična, ta koja je kod nas. Zapravo obično spava kod moje sestre, ali tamo je gužva po danu, pa je kod nas. Osim toga, teta joj više znači nego mama.

— Teta nema svoje djece?

— Ne, teta se nije nikada udala, nikada nije s muškarcem hodala i, koliko ja znam, može i sada biti djevice.

— Te se stvari nikada ne mogu znati.

Vrata su imala sve one komplicirane naprave, bravu za veliki, bravu za mali ključ, golemu kvaku od kovanog željeza, zvekir. Žita izvuče mali “elzett” i turi ključ u cilindar-bravu koju u prvi mah nisam ni primijetio. Unatoč svojoj glomaznosti, vrata se lagano i gotovo bez šuma otvoriše. Miris staroga drva, uski hodnik, drugi svijet. Žita upali svjetlo. S desne strane na zidu golema mrlja od vlage.

Žita mi je slijedila pogled. - To je popravljeno - reče. - Ali novi malter upija sad vlagu. Trebalo je najprije namazati kravskim drekom, pa čekati da se sve osuši, ali gdje ćeš danas doći do kravskog dreka.

Zbog nečega mi se atmosfera u Zitinoj kući učinila svečanom. Možda je to bilo samo zbog tepiha koji je očigledno vrijedio malo bogatstvo, ali još je nešto bilo negdje, nešto kao božično drvce ili tako nešto. Ili naprosto takav obiteljski *reunion*. Anita me je gledala ravno u oči, sa štihom prostodušnog bluda. Teta nije bila nezanimljiva starija gospođa: sjedila je engleski ravno, obučena u neupadnu kombinaciju tamnosivoga i ciklamastoga, kosu je farbala u mahagonijsmeđe. Žita ju je pozdravila s “ljubim ruke”, premda joj je govorila *ti*. Došao sam u napast da je oslovljavam s “milostiva gospođu”, ali me smotalo to što sam pamtio da nije gospođa. Gospođicom je ipak nisam mogao nazivati, pa sam se poslužio igrom izbjegavanja, kako se već radi u ovim zgodama. Međutim, ona je situaciju učinila sasvim ugodnom, raspitivala se o mom poslu, ustvrdila da me se sjeća otprije, pa to i s nekoliko primjera dokazala, Ziti je znala točno objasniti gdje se nalaze stvari koje traži. Moj se pogled navraćao na Anitu, ali i to se uključilo u opću konverzacionu situaciju. Anita je bila srednjega rasta, crna, debeljuškasta, govorila je mrveći konsonante, ali inače razgovijetno, tako da nije bilo jasno radi li se o govornoj mani ili o afektaciji ili o nekom čudnom lokalnom dijalektu. Nosila je srednju sivkastu miniku tako da je bilo neizbježno zagledati se u mračne udubine.

Luster je bio starinski, s mnoštvom staklenih visuljaka, ali na njemu su bile tungsramice od najviše četrdeset vata, glavno je svjetlo dolazilo s neke druge strane, nipošto nije bilo mračno. Mućnuo sam mozgom i zaključio da ideje o unutrašnjoj dekoraciji mora da dolaze od tete. Žita je nekoliko puta prošla kroz sobu, a onda donijela droždenku s čašicama za sve nas: primijetio sam da imaju crvene šare, i nisam ni časa sumnjao da je boja od zlata, a da su čašice vrlo stare. Droždenka je demonstrirala da “ladanje” još uvijek postoji, da netko još uvijek donosi dio plodova zemlje i znoja... Žita je tetu oslovljavala s toliko germanizama da se na

mahove činilo da i ne govori hrvatski. Teta je lavirala izjavama “Pa, tamo ti je” ili “Pogledaj malo bolje”.

Zanimao sam se za stare knjige, pa se Anita pola javila, a pola su je poslali da mi ih pokaže. Prostorija s ormarima s knjigama bila je očito kućni muzej, soba u kojoj se nije boravilo. I Aniti kao da je bilo čudno što je u njoj. Stimung samoće nas dvoje oboje nas je razigrao. Otključala je ormar. Promatrao sam knjige, a zapravo sam se šalio s njom. Očigledno ju je zabavljalo moje gluparanje. Unutra se nalazio kompletan Herder - izdanje sredinom prošloga stoljeća, ali izgledalo je nekako starije, Mikloušić, pa čak i Belostenec - to je već bilo nešto. Nešto molitvenika, jedna mađarska knjiga od koje sam uspio shvatiti samo godinu izdanja (1832), francusko-njemačka konverzacija iz 1812, Schreinerova “Slawische Alterthümer” (s bilješkama olovkom) i, konačno, početnica izdana u Varaždinu 1800! To je bio uspjeh! - Pogledajte ovo - pokazao sam Aniti rečenice kojima su se uvježbavala slova (valjda su ih učili napamet), ali ona nije uspjela pročitati stari pravopis. (Dotakli smo se dok sam joj pokazivao, i ona se blago naslonila na mene. Znao sam da prokletstvu nema kraja.)

U sobi, u “dnevnom boravku”, počeo sam naglas čitati:

“Peter Češnjak je marliv dijak, a Pavel lenjak je tulik zijak.
Čuješ Juri! je li jako jelo jetra jelenska?”

Od ljuljčenoga kruha ljut, pljuje pljuča, i z ljuljkom pljundre pljuska holovanja Mihalj.

Jeden falačec devenic, s prošenicum jeternic, rajši neg ptić jarebic hoće Juric Cepec stric.

Friške fanjke na fašenjk filjarka fučkeču z refom friga.

K vnogem denes moram iti: k filjarkam po melju, k primorcem po sol, k furlanom po prper. Da ovak k varašu iduća, tak velike kak je najvekša medjimorska rotkva scopam makarune; a makviče pak kakti miholjske tikviče k senjmu mesarom zagrebečkem, za njihovu k Trojakom lepu govedi-

nu z sirotkum i štakorskem salom snažno začinim i k obedu tečno pripravim.

Šantav i oponošen šoštar po širokoj šumi šumast šojke i šišmiše šilom pošikava.

Od srama vu svojem kutu smrček sedi kada ga slaviček iz grma strašno skominum gleda.

Slanina osmojena i oštro slana jest slatka husarska hrana.”*

Vidjelo se da tetu zabavlja što sam to uopće pronašao, Anita se od srca smijala, ali nije sve riječi razumjela pa joj je Žita morala tumačiti (što su Fanjke?). U međuvremenu se na stolu već našla kutija (nije bio fascikl) sa starim papirima: preko stotinu godina rodendanskih pjesmica čestitaka (običaj je prekinuo Zitin otac kad je 1922. nastupio sudačku službu u Demir-Kapiji).

Vidio sam svoju dizertaciju već gotovu (Kako sam se prevario! Obilazak terena i zanemarenih spomenika odveo me je u Komisiju za zaštitu spomenika i konačno u turizam i u smrt.) Začas sam pronašao razdoblje koje me zanimalo. Pjesme su se od reda sastojale od tri četverostiha, a nije bilo sumnje da se aludira na napoleonska osvajanja - razabiralo se da su i neka imanja slavljjenikova ostala s onu stranu Save. Trijumf se osjetio 1813. kad su čete “staroga kralja” prešle preko mosta i krenule na jug, dok se blago neslaganje prema situaciji u Mađarskoj okrenulo u poletnu mržnju u vezi s Jelačićevom akcijom. A situacija poslije 1848. nije me ni zanimala.

Dok sam brčkao po knjigama, i atmosfera kuće učinila mi se ponešto drugačijom: vidjelo se da je nešto od staroga vremena ostalo, i da se to posebno čuva. Nešto od toga duha ulazilo je iz stajaće sobe i u “dnevni boravak” (voncimer). Matter-of-factness aranžmana, pa i čitavoga odnosa prema

* Prema: Sušnik—Jambrešić, *Lexicon Latinum interpretatione Illjrica etc* Zagreb, 1742.

životu, imao je štih superiornosti onih koji su u nj posve sigurni. Međutim, kako je takt zabranjivao da se osjećaj superiornosti javno pokaže pa i malo, moralo se postupiti i tako da se među Rimljanima bude onakav kako to Rimljani očekuju, to je značilo da treba unijeti i elemente kiča, to jest prividno lažnoga inzistiranja na staroj slavi. Odatle fotografija krupnog brkajlije u uniformi starojugoslavenskog oficira, pa zbirka džepnih satova, očito kupljena u komadu, pa i onaj blaženi luster koji se odmah primijetio. Uljeni portret Anitine mame bio je na nivou fotografije, ali sam u stajaćoj sobi vidio i male minijature vitkih mladih muškaraca utegnutih u svilene pojase tako da su izgledali još vitkiji, i ženske portretiće, close-upe, gdje se propisano crvenilo obraščića ipak nevjerojatno delikatno pretapalo u bjelilo ostaloga lica, a usne bile bušeovski seksepilno zavinute.

Rekao bih da je teta imala barem pedeset godina, ali nije se moglo točno odrediti, jer ona kao da je već otprije odredila svoj izgled, kao što se višeput dogodi sa ženama koje ustanove da su prešle godine za udaju pa se počnu oblačiti pomalo emancipirano a pomalo starački, shvaćajući svoj položaj tete profesionalno. Oblačila se po modi koja nije bila moda njezine mladosti - što je vjerojatno bilo doba čarlstonna i bubikopfa - već kao da je imitirala modu prije toga, onu iz vremena kad su se tek skinule krinoline i kad su žene počele jahati u rajthozarna, a ne na ženskom sedlu. Kao što Japanke skinu kimono pa počnu nositi odijelo alafranka kao neku vrstu strane uniforme, tako i ona kao da je skinula svoju običajnu krinolinu pa se obukla u ovu modernu uniformu odabравši onu najneupadniju. S druge strane, vidjelo se po detaljima da prati modu, odnosno da joj je ona poznata (boje). Upalo mi je u oči njezino temeljito poznavanje literature, i to upravo hrvatske, i to devetnaestoga stoljeća, koje mi je uvijek bilo dosadno. Kao da je pročitala sve one Josipe Eugene Tomiće i Draženoviće, "Turke pod Siskom" i "Pavle Segote". Ali poznavala je i suvremene pisce i sve što se do-

gađalo, kao da joj je to spadalo u dužnost da bi mogla voditi konverzaciju, također je znala i za izložbe i teatar, govorila je o svemu kompetentno ali bez ikakvoga žara ili jetkosti, kao da ništa ne teče već je sve proteklo, o svemu se može distancirano razgovarati.

— Teta i sama piše - reče Žita.

— Tako — rekao sam, nelagodno pomišljajući na to da ću nešto morati čitati.

Nije se vidjelo da bi teti bilo neugodno, ili da bi odmahнула rukom.

— Nikad nisam imala pravoga uspjeha s ručnim radom.

— Teta, sjeti se onoga štrikeraja. Pa, ono ti je bilo ajnc a.

— Kad sam se već primila posla, onda sam ga i obavila do kraja. Ali ručni me rad nije dovoljno zabavljao. Odlučila sam da umjesto toga pokušam nešto napisati, pa sam vidjela da mi je to puno draže i zanimljivije.

— Jeste li što objavili?

— Nisam.

— Mislite li što objaviti?

— Tetu štampanje ne interesira — reče Anita.

— To mi je indiferentno. Zabavlja me sam posao, sastavljanje teksta, ali ne želim ništa svijetu reći, neku novu misao, ili pak nešto od svoga vlastitoga iskustva, nešto o sebi.

— Pa, od čega onda polazite?

— Od postojećih knjiga. Onih koje sam pročitala, naravno. Čini mi se da među gotovim djelima ima još mjesta da se napiše još koje, a ako se počne od toga da je književnost jednoga naroda, pa možda čak i evropska, cjelina s mnogobrojnim organskim vezama, onda se novo djelo može uklopiti među postojeća a da se pri tome ne obraća ukusu publike, niti da bude u vezi sa stvarnim životom pisca.

Ovo mi nikada nije palo na pamet. Nisam, osim toga, mogao zamisliti da bih pisao nešto a da ne bih pomišljao da ću

za to dobiti novac. Ali vrijeme ovdje nije ništa značilo, teta je imala penziju preko *svoga oca*, a živjela je uvijek kao dio nečijeg kućanstva, brinući se za mlađe generacije - kombinacija bejbi-sitera i guvernante u stalnom obratu.

— To znači uklopiti se u postojeću maniru.

— Ne sasvim. Odnosno, ne nužno. Postoje neke vrste praznine, zameci nekih tokova nisu iskorišteni, nisu išli dalje. Mnogobrojnim manirama nalazi se zajednički nazivnik i od njega se ide dalje.

— A materijal?

— Materijal nije nikakav problem. On se može dobiti iz povijesnih ili izvještajnih zaliha.

Umjesto da veze ili hekla, ona je pisala. Pa, kao što bi uzimala mustre iz modežurnala pa malo promijenila boje...

— Pogledajte one ornamente od kovanoga željeza. Ne mislim ove koji se mogu vidjeti po dućanima po gradu, gdje više puta predmeti i nisu od kovanoga željeza već od žice motane na hladno, pa lotane. Mislim na one ograde ili rešetke na prozorima koje se mogu vidjeti po malim gradovima i po selima. Razgovarala sam i s kovačima kad smo bili na ladanju. Zna se koji je od njih bolji, a koji lošiji. Uzorci su uvijek gotovo isti, odnosno ima ih samo dva-tri. Zapravo ne uzoraka već idealnih oblika. Ne teži se, dakle, originalnosti, niti im je na kraj pameti da izraze možda neki svoj doživljaj, autobiografski detalj. Ipak, zna se da teže prema nečemu, prema zanatskom idealu. Radi se, s druge strane, isključivo o ornamentu, ograda bi priječila da dijete padne s balkona i da je sastavljena od samih ravnih šipaka dovoljno na gusto poredanih. Osim toga, ograda ne mora baš biti izložena prema cesti. Može čak biti i u kući, pa i u kući samoga kovača. Zadovoljstvo mu je samo u izrazu vlastite vještine i izučenosti.

Usporedba mi se činila ponešto simplificiranom, ili nisam dobro razumio. Na svaki način, dok sam se u prvi mah lec-

nuo pri pomisli da ću sad opet morati čitati neki vajni rukopis i smišljati na koji način da kažem da nije dobar, sada me počelo zanimati što je to teta složila. Ipak, sam ne bih bio zatražio, da se Žita nije javila.

- Najbolje da ti teta pokaže.

- To bi bilo zanimljivo.

- Sad radim na jednoj pripovijesti, ali nije gotovo. Mogla bih vam dati prvi dio, pa ćete vidjeti da li vas i ostali nastavnici zanimaju. To što ne mislim na objavljivanje ne znači da ne želim da itko to čita, a svakako me zanima i mišljenje.

Teta ode u drugu sobu. Čulo se kako otvara ladicu i kako šuška papir.

Anita koja je dosad šutke sjedila i povremeno zvjerala u mene, okrene se Ziti i reče:

- Teta, ja moram ići.

Zatim opet pogleda mene tako da sam shvatio da se ta izjava na neki način odnosi i na mene. Ubrzo je bilo jasno. Spavala je kod mame, Zitine sestre, a ona je stanovala daleko i s dosta nespretnim vezama. Naravno da sam ponudio da ću je odvesti autom, ukoliko joj se da hodati do njega.

Teta, tj. **la** teta vrati se s rukopisom; očekivao sam da će to biti rukopis i u tom smislu da će biti pisan tintom, međutim, tekst je bio uredno otipkan. Dakle, u kućnu radinost išlo je i poznavanje strojopisa. Donijela je fascikl. U njemu je bilo oko deset kartica. Nije bilo naslova, ali je prostor na vrhu bio ostavljen za njega.

- Nisam još smislila naslov. Htjela bih da budu dvije riječi, ili tri, s time da je srednja veznik ili bolje prijedlog.

Silazeći prema autu - već se bio spustio potpuni mrak - razgovarao sam s Anitom o njezinom školovanju, o sadašnjem i o onome koje planira, odnosno da li će joj biti teško da nastavi studij - uglavnom o stvarima koje nisu imale nikakve veze s onim erotskim nagovještajima koji su se javili

prije, a ni sa situacijom s njezinim mužem i bračnom svađom. Stanovala je negdje kod Maksimira, kuće su bile uglavnom malene i stare, ali baš njezina, to jest kuća u kojoj je stanovala njezina majka, bila je velika i nova.

Zaustavio sam auto i ugasio motor. Ona nije izlazila. Zagrlio sam je i počeo ljubiti. Jasno se osjećao miris droždenke.

- Ne — trgla se. Maknuo sam ruku s ramena i upalio motor. Ali ona nije izlazila.

— Ne ovdje — reče. — Tu me svatko pozna.

Odvezao sam se par ulica dalje, našao neosvijetljeno mjesto pod stablom, ugasio motor i svjetla.

Kod duljeg ljubljenja miris rakije se izgubi.

Dok smo u jednom času uzimali daha, Anita se zavali u sjedište i stade nevjerojatno odmjereno govoriti o svome mužu. Nisam to prije primijetio, ali kao da je želja da se izjeda bila neprestano negdje u njoj kao magnetofonska kasete. Muž joj je bio vršnjak, bio joj je drugi s kojim je spavala, vjenčali su se jer su mislili da je u drugom stanju, međutim, nije bila; s tim ili bez toga, on joj je bio uvijek negdje na rubu života, bavio se neodređenim poslovima, htio studirati režiju, propao, namjestio se na televiziji kao činovnik, ali stalno se smatrao umjetnikom (pa je neodređenim izjavama to davao i do znanja), pisao tekstove koji nisu bili bogzna što, ali ih je uspijevaao objaviti zahvaljujući prijateljima s kojima je pio duge noći (tada je imao nevjerojatnu izdržljivost). Znalo je i njoj samoj biti zgodno kad bi koji put nadugo sjedili u kavani gdje su ljudi dolazili i odlazili, svi kao da su se poznavali i o svima se nešto znalo. Ali njegov joj položaj nije imponirao, kao da su ga smatrali bedakom, osim toga, imala je dojam da se on nje boji pa je čak jednom pomislila da je možda i homoseksualac, ali u krevetu ju je zadovoljavao pa je tu misao zabacila. Onda joj se činilo da bi njemu trebala starija žena, da je nedorastao i da mu treba majčinski odnos, koji mu ona ne može pružiti, jer i njoj samoj treba

otac. Prevarila ga je par puta jer se napila i jer njega nije bilo, motao se sa svojim dugokoscima i ponavljao maoističke stajalice izreke jer je taj čas to bila moda. Osjećala se vezana uz njega a istovremeno osramoćena, kao da ju je koji put i dovodio u društvo da preko nje privuče nekoga, a onda joj se činio previše dobroćudan i naivan za to. Međutim, najednom joj je postalo jasno da ne želi s njime imati dijete, i onda se, kad je jednom to proključivala, ustvrdoglavila da se rastavi. Smetalo ju je što je on i dalje dolazio Ziti, koju je nazivao “teta”, pio pa i jeo kod Zite kao da se ništa nije dogodilo: neprestano izložena tome da ga viđa, počela se bojati da će popustiti i pristati na nastavak braka, što joj se činilo kao izdaja same sebe.

Jasno da od naše ljubavi u autu nije ništa moglo biti. Ja bih sad ušao kao “father figure”, pa preko toga... i tome slično. Slušanje me i umorilo, a bilo me i strah da se ubacim u situaciju gdje ću se osjećati nelagodno, sve za jedan nezajamčeni orgazmić. Sretno sam upalio motor, na njeno upozorenje i svjetla, i odvezao je do pred kuću. Rukovala se sa mnom.

Polako sam se vozio. Kako sam osjećao alkohol u glavi, sva moja sposobnost koncentracije otišla je na samu vožnju, što me umirivalo: o ispravnosti cilja nisam ni mislio, to jest da li da idem doma ili ne, mislio sam kako da sigurno tamo stignem. Zeleni val nije radio, ali nije bilo baš prometa. Kad sam došao pred kuću, ostao sam sjediti u autu. Kao da me je ta plehnata zatvorenost više umirivala nego soba. Uzeo sam tetin tekst, ali bilo mi je žao trošiti akumulator da čitam u autu, pa sam ipak izašao i popeo se u stan. Brzo sam se raspremio i oprao, imao sam dojam da me odjeća užasno tišti i da sam prljav.

Tetin rukopis i fascikl mirisali su po starome stolu, ali ne po parfemima već po mirodijama, više po staroj tintarnici gdje se još drži mirisava čađ, u juhu od koje su naši stari umakali svoja gušćja pera. Više bi mi odgovarala vizija da

sam tetu zamislio kako baš tako i piše, u crnoj krinolini, utegnuta korzetom, kosu smotavši u punđu, piše po čitava dva centimetra poslije svakog umakanja, i to piše svoj dnevnik poput Dragojle Jarnevićeve. Međutim, ovo je bilo nešto drugo: kartice su bile tako uredno otipkane (možda točke malo prejako udarene) da se moglo pomišljati da je učila strojopis. Miris papira bio je zapravo miris samoga stola, a uz to se sasvim blago osjećao klinčić koji je teta vjerojatno namjerno stavila u stol.

Počeo sam naglas razgovarati sam sa sobom. Koliko sam se poslije podne osjećao deprimiran, toliko sam se sad neka-ko razigrao: zabavno mi je bilo sastati se sa starim društvom, biti u gostima, privući zgodnu djevojku a ne počiniti grijeh. Barem ne službeno priznat grijeh. Imao sam što i raditi: čekala me tetina priča koju sam stavio na stol. Upalio sam štelampu: i to mi se učinilo zgodnim. Odlučio sam da samoga sebe počastim, da uveličam sretni trenutak (“po baklavi šećer trusi”). Otišao sam do ormara s bocama i pronašao bocu francuskoga konjaka koju mi je netko nekada poklonio i koji sam čuvao... no, samo za sebe (“Aigle rouge”). Primakao sam lampu naslonjaču, stavio konjak na stolić, srknuo, zavalio se, srknuo opet i stao čitati:

Ona strana planine koja gleda prema moru goli je sivi zid koji se tek pri dnu zeleni, tako da se putniku na parobrodu koji ne dotiče M. čini kao da i nema ničega drugoga osim sivih hridina koje pripadaju više nebu nego ičemu drugome, ocrtane jasnije zasićenim plavetnilom vedrine ili pak ušavši među oblake kao njihov par, šurujuć s njima, a ne sa zemljom: pruga tamnog zelenila, i opet ona bjelkasta pruga na rubu mora koju tek uspravnost zvonika odaje kao naselje, tu su da bi se sivilo omeđilo prema dnu gdje valovlje želi u visine, da se ne bi činilo da čitava sura hridna gromada lebdi u prostoru modrine koja se pretače sa svjetlijeg u tamnije. Međutim, ako je to putnik koji ne hita toliko i koji je na brodu koji ulazi u luku, vidjet će veliki zaljev, lukobrane, tvrđavicu, zgrade, svra-

tišta, svetišta, toranj i urom, pročelja uskih kuća koje sve gledaju na ulaz u luku. Vidjet će mjesto, vidjet će ljude kako šeću obalom gore-dolje, sjede pred gostionicama pijući vino i vodu, lupkajući smotanim novinama po stolu u potkrepu nekoj vlastitoj tvrdnji. A tko bi se iskrcao, vidio bi sjenovite ulice, poljane, brijanice, trgovine prteninom i slatkišima, crkvu, pa još jednu, glavni trg, spomenik, perivoj, da, čak bi vidio i polja — vinograde i maslinike, pa i daleka polja golokuda i raži — kao daje ona golema siva gromada zaboravljena ili je i ona dobila svoju upotrebljivost, i ona pripada ovome mjestu kao sunce zemlji, njezine ledene pećine mogu se oploviti da se ledom čuvaju jestvine. To je svijet sa svojim unutrašnjim težištem, sa svojim svećenikom i liječnikom, sa zivinarom i odvjetnikom, s poreznikom i oružnicima, s pučkom i građanskom školom. S obiteljima koje su u dobrim i ne tako dobrim odnosima, koje se natječu tko će više raznih vrsta slatkiša ispeći za Božić, koje imaju momke za ženidbu i djevojke za udaju.

Ana, odvjetnikova kći, bijaše jedna od stasalih djevojaka. Koliko je mogla pamtit, a najranije što je pamtila bijahu velike narančaste ruže na majčinoj crnoj haljini, živjela je u ovom mjestu, u ovoj kući. Znala je da se rodila drugdje, u drugoj kući, ali to joj nije ništa značilo, tek što joj je bilo malo krivo da vlastitu kuću djetinjstva ne može nazivati rodom. Život djetinjstva činio joj se nizom pastijerskih zgoda: godina je bila prošarana blagdanima, vjerskim, državnim i kućnima. Uzajamno s liječnikovom obitelji pozivahu se na kućne zabave i gošćenja. Slavni bijeli kolač znala je kako treba prirediti samo liječnikova žena, teta Ljuba. Njezina majka priređivala je orahove prutiće: uzalud bijahu sve upute koje je drugima davala, slatkiš na kraju nije ni sličio na mamin. Znala je da svatko ima neku čudnu crtu, svatko je na svoju ruku: zubarovica jede maslac bez kruha. Liječnik hoda po kući u kupaćem ruhu i sluša glazbu na galvanske članke. Živinar uvijek šuti (srodio se sa svojim šticećnicima, govorilo se), a njegova je žena ljeti i zimi, po kiši i po suncu, nosila kaljače. Poreznik je imao psa, dobroćudnoga Pika, šetao je s njim na sunčanu stranu i dijelio djeci bombone. Sunčana strana bila je cesta koja je obilazila obronkom

brda. Tu se najranije osjetilo proljetno sunce, tu odlazahu nedjeljom na duge, spokojne šetnje. Vozila jedva da je i bilo, susretali bi osamljena kola seljaka koji su živjeli s onu stranu brda ili u neodređenim kotlinama ili zaravancima u samoj golemoj planini. Znalo se susresti i dvored kršnih brkatih ljudi iz udaljenih zaselaka, koji bi oštrim i ujednačenim korakom onih koji znaju što je hod nosili naizmjenice lijes u mjesto da ondje pravi sprovod tek počne. Kako je sunce sve više odskakalo, a vjetar zagorac popuštao, šetnje su prebacivali prema obali, duž mora, uz i niz lukobrane. I dalje se vidjelo da svatko ima neku svoju crtu. Dugokosi pjesnik, kako su ga zvali, a koji smatraše daje vrstan pjevač - djeca tu razliku između pjesnika i pjevača ne razabirahu — izlazio je na šetnju s crnim štapom sa srebrnim rukohvatom u obliku konjske glave, uvijek besprijekorno obučen u modro odijelo, bijelu košulju i crnu kravatu. Njezin otac, koji je bio sklon kockanju pa znao izgubiti znatne svote, uvijek se u određen sat pojavljivao na poljani kao da je strast za kockom jenjavala u isto doba svaki dan. Ana je sada razabirala da su sve te uočene i negdje u mozak zabilježene razlike, neobičnosti, prije svega govorile o tome da postoji jedan ravni i pravi put, razina od koje se sve mjeri: maslac se mazao na kruh, nije se uvijek hodilo u stajačem ruhu, a zanos se ne prekida kad zazvoni zvono. Ta crta vodilja, na koju se naučila i na koju su je naučili, nije podlijegala provjeri stoga što je bila potpunoma pouzdana.

Znala je Ana pomisliti i na to da i ona ima neku čudnu crtu koja drugima svojim sukobom s glavnim tokom stvari jasnije ocrtava taj tok. To su, mišljaše, zacijelo bile njezine samotne šetnje. Mladost je hodala u skupinama, ili bar u parovima. Ona je, uočavala je, često hodala sama, premda je voljela društvo svoga starijega brata pa se rado s njime igrala. Samoće se nije bojala, mjesto je čitavo bilo njezino, pripadali su jedno drugome. Tek pojedinačne zgode odavale su da se i nešto drugo zbiva: tako joj jednom nestadoše kolica s lutkom, pa kada se već pomirila s gubitkom i gotovo zaboravila na nj, ugledala ih je negdje na kraju mjesta, u rukama umazanog dječaka. I sama kolica bijahu umazana, i slabo uzdržavana, a iz lutke ispadaše slama. Dječak ju je gledao ravno u oči zavinuv-

H usnice u bezglasen izazivački smijeh. Ana otkrenu glavu rekavši sama sebi da to možda i nisu njezina kolica, da svakako nisu njezina sada. Kasnije je osjetila nejasne valove misli o društvenim sukobima ili o tome da se njezin otac nekome zamjerio, ili ona sama svojim postojanjem.

Ana sazrijevaše za udaju smatrajući je običajnom postajom na onom glavnom putu. Po podne, kad bi se digao jugozapadnjak i prolazio joj kroz laganu blijedozelenu haljinu sve do u grudnjak, osjetila bi blage i ugodne srhe u bradavicama dojaka pripisujući ih običajnom djelovanju toga vjetra: sjevernjak je mrznuo ali i krepčao, istočnjak je strašio, a zapadnjak povećavao tjelesnu toplotu. Naravno, naknadnim raščlanjivanjem doživljaja svoje duše shvatila je da se ovdje radilo o proljeću putene osjetljivosti, koja, kako je rano doznala iz očevih knjiga i nikako drugačije, može dovesti u oba ljubavnika do osjećaja vrhunske slasti.

U izvrsnom očevu talijanskom sveznanju u mnogobrojnim omašnim svescima pozlaćenih korica mogla je vidjeti detaljne razudbene slike spolnih organa, s mnoštvom strelica koje su na jednom kraju nosile znanstvene nazive, i doznati mnogo toga o snošaju, sitničavi je domišljajući sve što se zbivalo s muškarcem, nadopunjujući slikovnu građu onim što je viđevala kod brata. Nije se moglo reći da nije bila pripremljena za ono što je njezin zaručnik mogao zatražiti od nje, ali je na to gledala kao na nepriliku koju treba prebroditi, stisnuti zube i izdržati.

Odlazila je redovito u crkvu koja je stajala na povišenom mjestu nadzirući i čuvajući krovove kao kvočka mlade. Boravak u velikom zatvorenom prostoru gdje su djeca bila tiha, a sve blago mirisalo, godio joj je. Godila joj je i misao kako se ljudi skupljaju da se bave nečim što nije proizvodnja, svakodnevno kruhoborstvo, već slušaju glazbu, i sami pjevaju, prate obred koji ih povezuje. Svi su dolazili umiveni, u tamnim odijelima i bijelih košulja, i seljaci su se obično oblačili na gradsku, u tamnomodra odijela, tek su žene dolazile u narodnoj nošnji, u crnim rupcima s bijelim cvjetićima. Znao je doći i koji krupni brkajlija u opancima i s prslukom punim puceta od pravoga srebra, u modrim hlačama od domaćega sukna, s pojasom

u koji je zatakao lulu. Taj bi glasno i razgovijetno odgovarao na svećenikovo začinjanje, ne mrseći i ne izostavljajući niti jednu riječ (građani su stapanje riječi u molitvama smatrali nečim ugladenim). Poslije mise prostrli bi rupčice po zidiću oko crkve i sjeli na njih. Tako su se čuvala tamne stajaće hlače. Gledali su prema moru i pričali pomalo, s velikim razmacima šutnje. Nedjeljom su svi objedovali u podne, inače su pravi građani objedovali u jedan, a zemljoradnici užinali u jedanaest.

Isповijed ju je uzbuđivala, ali kad je sve bilo gotovo i kad se pričestila, imala je lagodan osjećaj dobro obavljenog posla. Bliza toplina zupnikova duhanskoga daha nije joj bila ugodna, grijesi su joj bili jednostavni pa se koji put zaprepastila kad bi svećenik krivo shvatio ono što bi mu govorila, i raspitivao se o grijesima i svrbežima koji joj nisu padali ni na pamet.

Kad bi zatopliło, ljeto se još ne bi javilo, bar ne pravo, odlazili bi na sjever, u S., gdje bi provodili nekoliko tjedana. I to je spadalo u vječni red, nije joj padalo na pamet da joj je otac u to doba imao dopust. Radije je to povezivala s promjenama godišnjih doba. U S. je vidjela oruznike i redare na konjima, velike trgovine, cestovnu željeznicu. Otac i majka vodili bi je po trgovinama — mučilo ju je što bi majka koji put izvrnula čitavo skladište a onda izašla ne kupivši ništa - i ona sama dobila bi nove cipele, nove sukne i kaputiće. Uvijek bi dobila i koju beskorisnu ali zabavnu stvar — nekada su to bile igračke, sjećala se drvenoga kotura koji je gurala štapićem, ali daleko nespretnije i kratkotrajnije nego njezini priprostiji vršnjaci koji bi gurali kovinske koture, skinute sa starih dvokolica gdje je brazda bila puno dublja i štapić ne bi svaki čas iskliznuo kao kod njenog skupog drvenjaka. Dobivala je kasnije i dvokolice ili vozila-igračke na oprugu kao da je dječak, ali malo-pomalo ti posebni darovi sve su češće bivali nakit — naušnice, narukvice, ukosnice, ogrlice i privjesci.

Vrativši se u M., obukla bi novo ruho, stavila ukrasnu iglu na prsa i šetala obalom kad i drugi, znajući da je djevojke promatraju i da po njoj prosuđuju kako se ukus odijevanja promijenio ove godine, ili kako će se promijeniti. Premda u osnovi priprosta, osje-

ćala je kako joj laska kad bi primijetila da bi joj suučenice htjele nasljedovati, vezivati pletenice kao ona ili raspuštati kosu, utezati se u pasu ili zanemarivati struk.

Kad je kasnije razmišljala o svome vjeranju s Vojkom, zaključivala je da nije mislila na to da će se za njega udati. Inače su u svakome razredu, svake godine, djevojke raspoređivale momke, znalo se koji je čiji čak i onda kad to sami momci nisu znali, ali kao da bi nekako i oni to shvatili ili oćutjeli, pa se uvijek znalo čiji je koji "mladi", a čija je koja "mlada". Možda ni kod drugih momaka, najćešće svojih vršnjaka, nije razmišljala o tome, ali je uvijek predviđala mogućnost da se za njega doista uda, da se zaruči i da se uda. Redovito joj se podsvjesno nametala slika toga momka kao muza - zamišljala je kako mu prostire stol u zajedničkoj kući, ili kako sjeda s njime pod božićno drvce i postavlja igračke za zajedničku djecu, skrivajući dar za njega samoga koji će ubaciti u posljednji trenutak, kad se već zapjevalo "U se vrime". Činilo joj se da nekako nikada nije Vojka zamišljala u tom položaju. Svejedno ga je zamišljala blizu sebe, možda kao kuma ili strica svoje djece. Možda je to baš bila prava ljubav, možda je baš to znaćilo da želi s njime imati trajnu vezu. Konaćno njih dvoje bili su često zajedno, činilo se naravnim da mu ona doista prostire stol i da postavlja objed pred njega, ili da dugo u polumraku sjede kraj prozora i da prićaju o onome što im se toga dana dogodilo, ili što namjeravaju sutradan učiniti, a da ne razgovaraju o ljubavi. Njihova bliskost bila je iznad prijateljstva, a njoj se najviše činila rođaćkom, premda nisu bili u rodu, pa nisu bili niti u svojti, premda je on njezinu majku nazivao tetom. Obitelji su im se dugo poznavale, desilo se da su im oćevi zajedno učili, zajedno pripremali ispite, zajedno služili cesarsko-kraljevsku vojsku, a zatim zajedno službovali. Vojko bi dolazio da poprića s "tetom", s Anom ili njezinim bratom. U njihovoj se kući lišavalo samoće, to su i drugi osjećali i često im dolazili u pohode. Ljudi su sjedili, pušili, prićali ili šutjeli. Anina bi ih majka često ponudila "suzom rakije", kako se sama izražavala. Gosti bi koji put i sami donijeli piće na kušanje, pili i davali drugima. Najćešće bi svi bili u kuhinji gdje se nalazio i uzak ležaj.

Gužva je nije smetala: ona bi obavljala svoje poslove, a koji put bi sjela u društvo da popije čašicu ili da zapali. Svi su bili “domaći” ili su bili prijatelji onih koji su bili priznati za domaće, pa su i opet bili domaći.

Vojka su ubrajali u članove obitelji, naročito kad bi mu majka otišla na duga izbjivanja po neodređenim sjevernim lječilištima. Neki su ga zacijelo držali sinom, drugi su smatrali daje Anin službeni zaručnik. Vojko je često bio s Anom, ali ona taj odnos nikada nije smatrala ljubavlju, čak i onda kad bi je držao u naručju desilo bi se daje ona pripovijedala o svojim udvaračima, a on govorio o djevojkama u koje je bio zaljubljen. Događalo se da bi njih dvoje boravili u polumračnoj sobi s ležajima prekrivenima sagovima, i gledali kišu koja je padala u sitnim kapima dok su drugi gosti ostajali u kuhinji. To nije bilo ništa neobično. Koji put bi u sobu ušao i Anin brat, stao bi kraj prozora i oni bi šutjeli ili razgovarali. Suton bi postajao sve gušći, a Vojko i Ana legli bi na turski ležaj zagrljeni i on bi dodirivao njezine usne. Svejedno se ti njihovi dodiri nisu računali u ljubavne, premda su dobro šutjeli oblike tijela jedno drugome. Činilo joj se daje čvrst i lijep, premda ga nije imala s kime uspoređivati. Sve je bilo naravno, nije se radilo ni o kakvom lomu, ni o kakvom prijelomnom trenutku u životu, bar ona to nije takvim smatrala. Koji put bi utroje igrali na karte ili bi veća grupa igrala tombolu, šalili se. Anin brat nije nikada smatrao nezgodnim da uđe u sobu kad su njih dvoje bili unutra, niti da izađe kad god mu padne na pamet, dok su se čuli glasovi iz kuhinje.

Odrastanje samo po sebi unosilo je razliku u njihov odnos, to joj je bilo jasno, međutim, prvi put je osjetila da se nešto mijenja, da joj on upravo nedostaje, onda kad on i jest bio odsutan, kad je otišao na višu naobrazbu u L. Spremao se da postane liječnik. Mjeseci i mjeseci nije ga bilo. Njezine su šetnje postajale drugačije: odlazila je na mjesta gdje je bivala s njime, javljao se osjećaj čežnje koji ju je privlačio kao opojno piće. Mještani su se kod nje raspitivali o Vojku kao daje posve naravno da ona bude izvor obavijesti, bilo je priznato da on njoj pripada, da među njima postoji posebna veza. Čak se i Vojkova mamaanimala kod nje što joj je Vojko pisao, imao

li što nova. On joj je pisao razgovijetna i ne preduga pisma, vidjelo se da se i on od pisma do pisma mijenja, ali se vidjelo i to da se obra-
njoj kao osloncu, jadao se koji put, vidjelo se da se nije snašao u
društvu, ili bar da se nije dovoljno snašao. Primijetila je razliku
među pismima koja su njoj stizala i onima koje je primala Vojkova
mati: roditeljima je pisao da mu je dobro, razveseljavao ih živim
opisima i dosjetkama, usput tražio novaca — tek tu se javljao prizvu-
nevolje, ali sasvim drugačiji nego u pismima Ani: roditeljima je
pisao o pojavi boljetica u gradu, o tome kako se zaželio određenih
vrsta hrane, kako se morao zadužiti da kupi toplije cipele. Do-
pisivanjem se njihov odnos mijenjao, postajao je ozbiljniji, a sam se
Vojko doista promijenio na odraslije kad ga je ugledala kako izlazi
iz vlaka kad je došao kući za blagdane. Dočekala ga je s ostalima
na postaji. Te večeri došao je po nju daje izvede na šetalište: veselo s
i zagrijano razgovarali kao da nisu toliko toga već raspravili pismi-
ma. Bilo je ugodno šetati kad je popustila dnevna sparina. Slijedeće
večeri opet je došao po nju i šetao s njom istim onim bijelim pločnik
uz park: šetajući dočekali su brod kao i svi drugi. Prvu večer poz-
dravljali suglasno i razgovijetno samo njega, on je bio neobičan, vra-
tio se iz dalekoga grada. Primijetila je da ga pozdravljaju sa
“zdravi bili” i oni koji su mu inače govorili “ti”. Jasno je bilo da
množinom pozdravljaju samo njega. Drugu večer pozdravljali su ih
oboje: bili su par, par zrelih ili gotovo zrelih ljudi.

Treće večeri na prostranom obalnom dvorištu najuglednijega mjes-
nog svratišta priredili su ples. Nekoliko je svirača došlo iz L. dok
je većina pripadala skupini glazbara mjesne građanske glazbe.

Vojko je došao s njom, ali ju je onda ostavio među djevojkama i tri
puta za redom došao po nju. Ponudio joj je peckavi narančin sok,
on sam je popio čašu bijeloga vina. Tek poslije toga došli su ostali
njegovi drugovi po nju da pleše, tek onda je on redom pozivao na
ples djevojke iz njihova kruga. Ani je najedanput postalo jasno pe-
sebno značenje ovoga zbivanja: tri puta se za redom prošetati s dje-
vojkom značilo je u njihovu gradiću toliko koliko i male zaruke.
Četvrti dan se Vojko nije pojavio, a onda je peti u podne došao sa
starijim bratom u pohode. Svečani uskršnji stolnjak nalazio se već

na stolu. Anin otac sjedio je na svom kraju uglačan i potkresanih brkova, svečan kao misnik. Mama je iznijela lozovaču i orahe koje su muškarci nekoliko trenutaka pažljivo i stručnjački krhali jednim stiskom pesti. Majka je poslala Anu u ljetnu kuhinju u prizemlje da pogleda stoje s lukšijom. Rublje je bilo otkuhano. Ana je brčkala među ugljevljem kao da gata.

Pozvali su je u sobu, nisu joj rekli da sjedne niti je ona sama sjela: kao da je nekada, u prošlom životu, ovu predstavu već igrala. Svejedno se sva zacrvenjela kad ju je Vojko upitao da li hoće biti njegova žena. Kimnula je glavom. A onda je Vojko s bratom ostao kod njih na ručku, kao i toliko puta prije toga.

Kao da je sam razgovor o tome počeo s mojim interesom za stare natpise, i sa Zitinom izjavom da je sasvim sigurna da u Brestovju, ili u okolici Brestovja, a to je mjesto gdje su oni imali ladanjsku kuću, a i sad imaju neka prava, dakle, da tamo ima zanimljivih starih natpisa. To jest ona je smatrala da bi mogli biti zanimljivi, ili se općenito radilo o tome da se nešto poduzme. S druge strane, u zraku je bila želja da se ponovi jedan od naših izleta, da feder naše egzistencije dobije još jedan kolut. Konačno smo se složili da svi odemo.

Kao da smo još uvijek onaj isti školski razred, dogovorili smo se da idemo vlakom, i to rano ujutru. U polumraku se ne bismo odmah ni prepoznali (koji je ono tamo?), ali kad smo ušli u vlak i posjedali, sve je bilo bolje. Vagon kao da se nije promijenio, bio je onakav s hodnikom po sredini, bez pregradaka, smrdio je po amonijaku i lizolu, kako već treba. Premda je polazio iz Zagreba, izgledalo je kao da je već dugo na putu, na podu su se mogle vidjeti kore od naranača i čikovi, a zahod je već bio bez papira. Ljudi koji su tu i tamo po uglovima sjedili kao da su također već dugo bili na putu: uporno su razgovarali, a već su bili pijani.

Berti nam je pročitao dnevnu zapovijed napisanu tobože na staroj kajkavštini, tako je to uvijek bilo, ispuštali smo sal-

ve smijeha kod svakog malo smješnijeg obrata (“puce nek v jednu ruku ne zemeju nikaj za zlo, a v drugu ruku — ono kaj im dečki dadu”), pa čak i onda kad se samo naslućivalo po Bertijevu tonu da bi moglo doći do smiješnoga mjesta. U dnevnoj zapovijedi nalazila se i točka o davanju štibre njemu samome, pa kad je ubrao novac, otrčao je na peron i vratio se s bocom vinjaka. Vlak je krenuo i mi smo iz boce jedan za drugim potezali vinjak, brzo nas je uhvatio, a poslije prvog gutljaja nije ni bio tako odvratan. Sad smo tek postali prava klapa. Dali smo i onoj dvojici Zagoraca da piju, naime, onoj dvojici koji su hirom odjeljaka pripali nama i na rubu našega razreda nešto raspravljali. Grljak je zatim neko vrijeme smrdio po šljivovici, ali i to se zaboravilo. - To mi je firmani kum - reče jedan dok je drugi oteturao u zahod - Kerenkač od pokojnoga Franca. Onoga kaj je štel otvoriti gostionu u Trgovišću. - Firmani se kum vratio, ali razgovor je zapravo bio prepirka gdje su se svaki čas čule riječi “gruntovnica”, “fiškalu neću, zakaj da mi Matejina digne 50.000, ja znam kaj treba, mernik treba ziti”. Radilo se o nekoj međi, kao što smo s vremenom morali doznati. Kum je prodavao zemlju, ali oni koji su je kupovali htjeli su je uknjižiti, a za to je trebalo imati jasne i službene međe. - Moj pokojni japa nisu posadili krušku baš na međi, bil bi bedak onaj koji bi. - Pa niko ni ne veli da kruška ni tvoja. — Je, ali ti si pokazal na krušku kak da bi kruška bila kolec, a kruška nikak nemre bit kolec, bil bi bedak onaj koji bi krušku posadil za mejaš. - Pa, dobro, reci kako ti hoćeš, neka bude po tvome. - A, na to me ne budeš napelal - reče kumče i namigne nama. Stvar je bila pravno zamršena. Mi smo jedno drugome namigivali, jer nismo mogli shvatiti kako netko u raspravi može inzistirati na tome da ne bude po njegovome, međutim, neka se ispravnost u tome razabirala: kumče je htjelo treću osobu, a firmani nije htio platiti mjernika. Ta tema se varirala na sto varijacija uz učestalo dodavanje boce, i nas je bilo strah da će nas ova dvojica blokirati, ili prisiliti da bude-

mo grubi i da se ukočimo, međutim, sve je to spadalo u atmosferu vlaka i oni su uskoro izašli (“najte kaj zameriti — dajte potegnite još jednom”) raspravljajući o istome na stepenicama, na tračnicama, na malom peronu, i razabiralo se da kreću prema gostionici koja se vidjela na malom trgu, zapravo proširenu ulice koja je vodila do pruge.

Od olakšanja, ili da naglasimo svoju klapnu odvojenost, ili naprosto reda radi - zapjevali smo. One stare banalitete - “Čim se sedneš etc.” Da bi stigli do Zidne “kurije”, morat ćemo pješaćiti: vlak staje praktički na otvorenoj pruzi, a onda ćemo u brdo. Po Zitinom tvrđenju, na jednom brežuljku, upravo nekako iznad ostataka njihova imanja, nalazi se crkvice svete Rožalije gdje će sigurno biti kakvih natpisa koji bi mene mogli zanimati. Izašli smo iz vlaka kao iz gostione, nekako u grupicama, šetkajući, potežući se za rukave ne bismo li dovršili misao ili rekli kakvu šaljivu primjedbu. Željezničar je čekao samo nas da dade znak da vlak krene. Posrćući po tučencu željezničkog nasipa, nahrupili smo na cestu gdje srećom u ovo doba nije bilo prometa. Nakon nekoliko trenutaka razmišljanja kuda da krenemo, gdje je svatko govorio u isti čas, a Žita uzalud pokušavala nadglasati ostale, prešli smo kolnik i krenuli ravno u šumu puteljkom posutim drobljenim vapnenim laporom. Među stablima je bilo prohladno, mirisalo je po vlazi i crnogorici, put je mjestimično bio raskvašen. To nas je na trenutak rastrijeznilo (vinjaka više nije ni bilo) pa smo zašutjeli, što je prvi primijetio Berti izjavom: - Drugovi, nemojmo svi u isti čas. Više parlamentarizma. - Prasnuli smo u smijeh i odmah počeli svi u isti mah govoriti. S vremenom smo razabrali da ovim putem samo kratimo zavoj ceste, na koju smo ponovo izbili. Na asfaltu je pisalo velikim bijelim slovima “O. Kej Coral” i onda velika bijela strelica koja je pokazivala prema kući uz cestu gdje je bilo parkirano nekoliko mopeda.

— Prava zgoda da održimo procent alkohola u krvi na istom nivou - reče Hercl. “O. Kej Coral” blago je smrdio na

vagon, isticao se velik frižider, a u vitrini se nalazila stara rotoparija - Sardine, Zdenka-sir, šunkERICA, nekoliko tvrdo kuhanih jaja. - Imate kaj domačega? Je, pa sve je domaće, nije iz uvoza - reče krčmarica, mlada i čvrsta djevojka koja nas je gledala ravno u oči. - A nisam ni ja strankinja. - Za stolovima su sjedili malodobnici pijući pivo i "mešanac". Vina su bila samo slovenska, što je navelo Fonsa na nekoliko misaonih riječi o republičkoj ekonomiji. - Rakije? - Prave, Cačanke. - Ali ima li što iz ovoga kraja, domačega? - Domaće vino smo rastočili, znate kak je. A dobro je bilo. — Nakon nekoliko nesporazuma ustanovilo se da ipak imaju domaće komovice koju je nazivala žganicom. To je bila baš prava stvar, nije se kosilo s vinjakom. Sunce se javilo i s travnjaka na koji smo gledali s visine počela se dizati magla, tako da u jedan mah nismo ništa vidjeli a vrhovi brežuljaka kao da su lebdjeli u zraku. Naročito je zgodno izgledala crkvice koja se ljeskala kao da je sama sveta Rožalija još vlažnu spušta s neba, a sad je na pola puta. Krenuli smo dalje, magla se ubrzo razišla i mogli smo vidjeti čitavu dolinu rječice, sve do velikih brda negdje daleko. Brežuljci su tekli u lancima, doline su se izmjenjivale, a kroz svaku je protjecao barem potočić. Piće i svjež zrak stvarali su nam u mozgu posebno stanje tako da smo brbljali ili čak i šutjeli u dužim periodima, tobože kao da razmišljamo ili pažljivo promatramo prirodu, a zapravo smo se grijali na blizini jedno drugoga, i osjećali prirodu više kožom nego očima. Uostalom, sunce je povremeno bliještilo pa smo pretežno gledali u zemlju. Žita je zastajala i osvrtala se — malo kao da gleda jesmo li još uvijek svi na okupu, ona je sada vodila pa nas kao imala na brizi — a malo da nađe najkraći put do crkvice, jer ni ona nije odavna bila ovdje. Uspinjali smo se dosta ugodnim putem koji je sada tekao hrptom brežuljka, s obje strane bila je živica u kojoj su, osim crvenih bobica, obilato rasli narančasti lampioni pogančeve trave i modroljubičasti zvončići. Crkvice je izdaljega izgledala lijepo i vrlo staro - pret-

postavljam da je bila zavjetna kapela protiv kuge, ali iz blizine vidjelo se da je potpuno derutna, stajala je doista samo po božjoj milosti. Zadovoljni smo bili što smo došli do cilja, a i pogled je bio vrlo lijep, vidjeli smo dvije dugodoline, vrlo slične, s istom vlažnom žicom po sredini duž koje su se nabacala mala imanja i kuće. Mogli smo zamisliti kako se iza svake kose brežuljaka nalazi opet dugodolina, pa opet brežuljci do u beskraj, a tako je nekako i bilo, s jedne strane su se brežuljci snizivali dok nisu završili u ravnici, a s druge se uspinjali, lapor se pretvarao sve više u vapnenac i konačno u velika vapnenačka brda, gdje je rasla loza i proizvodilo se odlično bijelo vino, samo je trebalo poznavati gospodara.

Berti se okrenuo prema crkvi, raskoračio se i natjerao lice u najozbiljniji izraz. — Gospodine moj! — reče važno. — Pa-zi monumentalni epigraf! - Privukao je svima pažnju. Stajao je pred vratima koja su jedina bila nova i čvrsta, i na kojima je zelenom uljenom bojom bilo napisano “Ne lomi boža vrata.” Potapšao me je po ramenu kao da dijeli moju sreću u ovom trenutku svečanom i važnom za moje istraživanje starih natpisa. Prasnusmo u smijeh. Pod trijemom koji je bio opasan po život zbog dotrajalosti, našli smo na ciglenom postolju dosta velik plastični model crkve svetoga Petra, gdje je na vrata bila nalijepljena slikica već svetoga Nikole Tavelića, a pred kolonadom koja se bijelila kao umjetni zubi još jedan epigraf: “Nedi blizo”.

Svi su mi stali čestitati na neizrecivom uspjehu, Fons se pravio kao da fotografira baziliku, a možda je doista i škljocnuo. Tapšanje po ramenu (“Fenomenalno. Kulminacija”), kovanje u zvijezde moje struke, današnjega foltrefera i odlične Zitine ideje trajalo je još dugo dok smo se spuštali prema Zitinoj “kuriji”.

Čini se da ni Žita nije točno znala put, pa smo na kraju bezglavo hodali zelenom padinom u općem smjeru zaseoka orijentirajući se najviše prema suncu, na kraju smo se zapra-

vo samo sunčali, na jednoj blažoj strmini odlučili smo se okrijepiti. Nosili smo kao i nekada hranu sa sobom u aluminijskim provijant-dozama, običaja radi djevojke su stale priređivati sendviče iz zajedničkog materijala — šunkerice, vratine, pa baš prave šunke, tvrdo kuhanih jaja, faširanaca i paradajza. Fons je sve iznenadio svojom ploškom starojugoslavenskog porijekla u kojoj se, međutim, našlo nešto sasvim mladojugoslavenskoga vina. Zezajući ga što to nije odmah rastočilo u vlaku, a istovremeno ga hvaleći zbog promišljenosti i couleur locale koju unosi u ovo naše srljanje, nazdravljali smo jedan drugome iz plastičnih čaša od jogurta. Sunce se već lijepo diglo, puce su se zatvorenih očiju okretale prema njemu kao satelitići.

Sunce, ispunjena želja za suncem odvela me je u moj drugi ukradeni život, u Firencu. Moglo se pričati, moglo se razmišljati. Uostalom, mislio sam o Firenci tako intenzivno da mi se činilo da to i drugi mogu čuti. Grad mi se zamjerio radi hladnoće: prokleo sam sjedenje u kaputu u hladnoj sobi prevelikoj za plinsku peć, pa makar da je ta peć i radila, kao što nije. Razjađen, pogađao sam najtananije osjećaje tamošnjih govoreći bez ustručavanja, čak s malim uživanjem u razaranju mita, kako je Firenze... forte brutta. Međutim, kad sam se preselio u stan koji je gledao na sunčanu stranu, grad je odmah postao ljepši, ljudi ugodniji. A to je sve bila želja za suncem, ja, koji sam mrzio sunčanje, znao sam sate prosjediti na balkonu ili iza velikih staklenih vrata promatrajući vrtove koji su se prostirali do zidina i slušajući ptice. Da, još je nešto podcrtalo asocijaciju, sad vidim: u Firenci su vezivali za stabla duge trake, valjda da plaše vrapce, ili pak za proslavu majskog dana, a i ovdje se, tamo pri dnu padine gdje su počinjali voćnjaci, vidjelo da su duge bijele trake vezane za stabla, protiv vrabaca, protiv uroka ili kao znak da je netko umro.

- Tako je bilo dok sam bila sasvim mala, isto tako... - reče Žita.

Mislila je doista na trake, kao da mi je čitala misli. Tumačila nam je da su trake zapravo u bojama, bijele i roza, čemu se od rata s Mađarima 1848. pridružilo i svijetloplavo. Ovo je otvorilo prošaranu diskusiju o arhetipovima, urocima, mitskom, bijeloj boji kao boji žalosti u starih Hrvata, vrapcima, vjeri da svaka boja ima svoju pticu koja se nje boji, to jest ptica boje, pa svibanjsko drvo, pa konačno da bi hrvatska zastava morala imati zlatnu komponentu, s obzirom na Dalmaciju (zlatni leopardi na plavome), ovako zadovoljava samo dvije od kraljevina i još gradove Dubrovnik i Zagreb, dok...

Dugo smo sjedili na kaputima i gunjevima, plastičnim vrećicama. Nije nam se nikuda išlo, ali ipak je dodatni užitak bio svijest da bismo se *moralni* maknuti, ali da baš nećemo, da nam može biti. A s druge strane lijepo je bilo misliti da dan ne svršava: otići ćemo u zaselak (već gubim svaku nadu da ću naći što od svojih pre-ilirskih tekstova, ali sad je sve više ta znanstvena misao vodilja izgledala kao puki izgovor), pogledat ćemo kuriju, a onda ćemo u samo Brestovje na...

- Puricu z mlincima.
- Patku.
- Fazana u lovačkom sosu.
- Štrukle.
- Krvavice.
- Češnjovke.
- To ne.
- Misliš se ljubiti.
- Tri dana mi se podriguje po češnjaku.
- Libe get durh magen.
- Her fon Hagen.
- A zašto to, a zašto to.

Podigla se oluja najekskluzivnijih izreka kojima konotacije nije mogao skopčati nitko osim nas. Bilo je dosta reći riječ, na primjer “rajsnegl”, ili “pljujete vi na to, je li?”, ili samo “je li”, i mi bismo praskali od smijeha kao wohlprogrammierter kompjuter.

Kao po dogovoru, počeli smo se povlačiti u grmlje, “ženski nalevo, muški napravo” (i to je bio otonac salvi smijeha), vraćati se na centralno mjesto, ali ne sjedati više. Disciplinirano smo očistili ledinu, ostalo je samo nešto biodegradirajućeg materijala kao što su mrvice, pol žumanca, krpa salame.

Kad smo se spustili u dolinu, ustanovilo se da se Žita ne snalazi. Tvrдила je da se sve promijenilo, da je cesta asfaltirana a da ne bi smjela biti, da se nikada nije spustila s ove strane, i gdje je kapelica? Nije mogla vjerovati da je onu kabinicu, rećemo malo bolji stup s vitrinom i slikom Majke Božje, mogla u svoje vrijeme nazivati kapelicom. Ljude nismo sretali, ali se naslućivalo da su iza dosta bogatih ograda i stanovnici koji nas promatraju i sasvim sigurno slušaju, bili smo prilično bučni, kao i uvijek. Iz dubine doline, tamo gdje put još nije bio asfaltiran, pojavila se laganim korakom neka tamno obučena žena i kao da je blago zastala razmišljajući s koje strane da nas obiđe, ili da krene ravno kroz nas, kad smo već nasred puta.

— Dobar dan — obrati joj se jedan od nas, mislim Fons.

— Svaki dan.

— Da li znate kako bismo došli do *staroga dvora*?

Fons je otrpve upotrijebio riječ “dvor”, premda zapravo nismo imali pojma kako tu zgradu ovdje nazivaju. Obično su dvorovi, kao što znamo iz prakse i iz literature, zapravo gospodarske zgrade pri propalom ili na bilo koji način nevidljivom pravom dvoru. Pa...

— Kak ne bi znala! Tu vam je *kapelica...* Dakle, ipak kapelica. - A tam vam je dvor.

Vidjela se samo velika lesa iza koje se put produžavao, vidio se štagalj s traktorom i nova kuća kojoj bi, kad bi se sve zbrojilo, čovjek mogao pripisati i četiri kata s potkrovljem. S pola oka svi smo pogledali tu kuću, pa Žitu. Ona je mirno stajala okrenuta prema lesi, malo priklonivši uho svoje staroj (ili mladoj, na poljskom radu koža otvrdne, tko zna koliko joj je godina). Žena je i dalje pokazivala na kapiju, a ne baš na kuću.

— Tam, po putu.

— A sme se?

— Kak se ne bi smelo — javi se čovjek u lenjinskoj kapi, koji je dosad tako mirno stajao pod orahom s onu stranu ograde da smo ga smatrali šarom na deblu. — Kaj bi si gospoda stari dvor pogledali? - Sirom je otvorio vrata.

— Moramo, znaju, zatvarati radi živadi. Imamo... nakašlja se - *ćurke i plovke* (kašljanje zatvoreno).

-Jeste li vi od Šebetića? - upita ga Žita, da razgovor uputi na domaći nivo.

— Jesam, gospica, kak znate, Jandrek, da velim Andrija Sebetić.

— Kaj vam je bil Sebetićev Ludvek?

— Ludvek je... najte zameriti, je še navek moj otec.

— Znači...

— Je, osemdeset devet bude, u lipnu. Veli da bude do devedeset, pa da bude prestal.

Lesi je bila širom otvorena i mi nagrmeno u ograđeni prostor kao da ulazimo u gimnastičku dvoranu. Žita je kao nešto shvaćala, ali nova ju je kuća zbunjivala. Ipak se držala mudro, kao da ima neku spasonosnu tajnu u sebi. Andrija je krenuo naprijed, vidjelo se da s raskršća na kojem smo susreli onu ženu, odnosno ona nas, odvojak puta vodi ravno u ovo dvorište i vodi dalje, blago se penjući iznad asfaltiranoga puta, ali više-manje paralelno. Skrivenu među orasima, hr-

pom lišća koje su nakupili tu da trune i da postane gnojivo, pa visokog grmlja koje je onemogućivalo vidik s asfaltirane ceste, vidjeli smo pravu malu, odnosno dosta veliku drvenu kuriju na kamenim temeljima, pravu pravcatu, očvrslu od starosti. Za razliku od one crkvice, gdje se malter skorio i popucao tako da se vidjela osnovna građa od plosnatog kamena i cigle, a sve je ostavljalo dojam da će se svaki čas srušiti, ovo je u svojoj starosti izgledalo čvrsto. Kao da je drvo sušeći se dobilo na snazi, a vidjelo se da su razorni pokušaji crvotoča bili suzbijani: kuća se neprestano uzdržavala ne pretjerano marljivom, ali dostižnom rukom. Trijem je djelomično bio obojen galičastom uljenom bojom, sve skupa je čvrsto stajalo, ali kao da se vidjelo da pravnposjednički odnosi nisu sasvim jasni, ili barem kao da se radi o dva više-manje složna, ali ipak različita vlasnika.

Andrija nas je pozvao unutra, slobodno je bilo razgledati. Malo se i ponosio što su dvori u njegovom dvorištu. Struja je bila uvedena, i kako se dalo suditi po tipu instalacija, dosta davno. Zgrada je imala mnogo soba, iznutra je izgledala veća nego izvana. Popeli smo se na kat - uske su stepenice škripale, ali su odavale čvrstinu. Gore se nalazila velika srednja prostorija, iz koje se odlazilo u manje polumračne sobe. Sve je bilo upadno čisto, neka žena je peglala u uglu kraj prozora. Pod je bio bez trunaka prašine, ali sav neravan, vidjelo se da su se debele daske od dugoga hodanja pohabale, a stršila su kao bregovi tvrđa mjesta s čvorom kao centralnom i najvišom točkom.

- Ludvek, jesi to ti?

U prvi mah je izgledalo kao da je ona žena s peglom jedino živo biće u sobi, ali sad se razabralo da još netko egzistira u polutama pokrajnje sobe, lijevo.

- Ne, gospoda, ovo je Jandrek, a Ludvek su s vama u sobi.

- A, da, pravo imaš, Jandrek. Igrali smo domino pa smo zadremali. A tko je to još s tobom? Čestitari?

- Ovo su gosti, tak mladi ljudi iz Zagreba, došli su pogledati dvore.

Žita se zagledala u sobu kao Edgar Allan Poe u tamu kad je začuo riječ “nevermore”. Razabiralo se da je unutra još i jedna ženska osoba. Prozor je bio malen, a iza njega padina se uzdizala dosta strmo.

- Pa, to su Relski - šapne dosta glasno, računajući da je tako i tako neće čuti zbog gluhoće. - Mi smo s njima u nekoj vezi, zvala sam ga kum, a nju kuma, ali nisu baš mene držali na krstu, možda moga tatu. Uvijek smo se u kumstvima izmjenjivali s njima, a sve mi se čini da smo bili i rod, jer su oni dobili ovu kuriju, toga se sjećam, ali sam mislila da odavna nisu na životu. Njihov je bio Relkovec, ona zgradu-rina iznad Toplica, sad je vinarija unutra.

Zakorači u sobu.

— Ljubim ruke, kuma. Kak su, kum?

— Oni se poznaju - reče Jandrek napola oslovljavajući Žitu s “oni”, a napola govoreći nama o njima svima kao o trećim osobama.

Starcima je sjećanje dolazilo na mahove, a Zite su se vrlo brzo sjetili i smjestili je negdje na stablo. Čak se ustanovilo da se Zitina mama s njima povremeno, istina, dosta rijetko, i dopisuje, i stari je, s nešto naprezanja i uz pomoć žene, odrecitirao od riječi do riječi maminu prošlogodišnju dopisnicu. Sebetići su ih imali izdržavati do smrti, s time da onda i dvori i zemlja pripadne njima. Zasada je stari Relski bio na sve suknjižen, mislim i na ono zemljište kojim su se Sebetići normalno služili. Andrija je u kuriju smjestio i svoga staroga oca da se stvar pojednostavi, igrali su preferans i domino uz pomoć kume, koja je ostala nešto svježijih očiju i pamćenja. Sebetićevi su se očigledno vrlo korektno držali u svemu, kmet i vlastelin proživljavali su u čudnoj ravnopravnosti svoj preproduljeni život. Bilo je jasno i tko smo mi, starci su znali konverzirati, ali cijela situacija imala je nešto sveča-

no-mračno, kao crkva, da ne kažem obiteljska grobnica, i mi smo se oprostili s izgovorom da imamo rokom vezan posao u Brestovju, u mjestu. Ponuda kupice droždenke, koja je bila u zraku, ostala je u zraku kao što je ovdje zrak i inače napučen stvarima. Žita je bila impresionirana do ganuća, s malim osjećajem krivnje što je mislila da su već mrtvi. Svi smo osjećali da se nešto čudno, povijesno dogodilo, svi smo znali za Relkovec, tek što smo ga pripisivali Mihanoviću. Valjda nam se u kovitlacu vijuga što prolazi pod imenom mozak i sada spojio Relkovec s Mihanovićem, pa smo imali osjećaj uzvišenog kontakta, kao da smo pronašli u onoj polutami samoga Mihanovića (mislim onoga od himne).

Prošao je još koji trenutak šutnje, ili više-manje ushićenih usklika, dok nismo opet postali ona prokšnjačka rulja na školskom izletu. (Ovo je bio kolektivno-poučni moment, odlazak u muzej, a sad idemo na špricer, bogu hvala.) Ipak je prva melodija koju smo zapjevali bila iz ilirskih vremena ("Prosto zrakom"). Berti nas je svrstao u dvoredove, obilazio nas neko vrijeme muštrajući nas kao kaplar, a onda krenuo naprijed vitlajući nekom štapinom kao mažoretka, povremeno dajući takt zvukom najsličnijim puštanju vjetra (crepitus ventris). Korak nam je bio sve oštriji što smo se više približavali mjestu, konačno smo svi stali ustima proizvoditi zvukove limene glazbe, što je na kraju ispalo dosta skladno. Trubeći Zrinsko-Frankopansku sa svim zavijucima zakrenuli smo prema Brestovju u paradnom maršu, i mili bože — dočekale su nas girlande sa zastavicama i natpis "Dobro došli!" Ljudi su smješkajući se stajali u špaliru, Berti se, ne pitajući o čemu se radi, uklopio u situaciju, zaustavio nas nasred trga, stupali smo na mjestu i tek na "hladan grob" prestali stupati i neobično jedinstveno udarili nogom o kolnik na Bertijev znak. Pljesak, pravi pljesak se začuo i povici. Berti je odlučnom ali odmjerenom kretnjom zatakao palicu pod pazuh i salutirajući naklonio se nekoliko puta, kao onaj njemački kapelnik u paviljonu na Zrinjevcu ("Die lustiga Witwe").

— Zdravo, puce i dečki! Baš ste na vrijeme došli — začuje-
mo poznati Lućumov glas. Nekako se posebno obratio me-
ni. Lućum je bio, čini mi se, Hercegovac, ali se izdavao za
Dalmatinca, neko je vrijeme išao s nama u školu, ali nije s
nama maturirao, već je svršio nekakvu učiteljsku školu koju
su prijatelji zvali “kurs”, i namjestio se kao nastavnik... pa u
Brestovju, naravno. Imao je nekakvu značku na prsnom
džepiću. - Onda, bute nekaj popili. Viski? Gemišt? — Odveo
nas je u neku prostoriju u koju se, istina, ulazilo odmah s
ulice, ali izgledala je više kao neka kancelarija, a ne bife.
Unutra se motalo još nekoliko ljudi s onakvim značkama,
svi su nas srdačno ali dostojanstveno pozdravljali. Viski je
bio Haig, točio se bez ustručavanja, krstom sam se krstio.

U Brestovju se održavao jedan od onih festivala, Lućum je
tako bez trunca sumnje mislio da smo mi došli upravo na
taj festival i da je naš trбуhotrubački nastup na Šetalištu bio
predviđena točka - da ga nismo imali srca razuvjeriti. Ne-
tko se dokopao i programa koji smo memorirali između dva
viskija. Nešto je davalo poseban karakter ovom festivalu,
tumačio nam je Lućum prelazeći na tešku štokavštinu kad
je htio nešto detaljnije objasniti. Sa svim njegovim bačenim
težištem na ovo ili ono, nismo baš bogzna što shvatili, što je
možda bilo od opće povremene naoblake u našim glavama.
Nekako kao da se radilo o efoniji samoga dijalekta, pa je
to trebalo konkretno dokazati, pa onda možda eskalacija
melosa iz zvuka samoga govora - te stvari. Gradić je bio mi-
ran, zatvorili su promet kroz centar, dućani su radili, brijač-
nica je radila, crkva je bila otvorena, sve za goste. Krenuli
smo za mirisom kobasica koji je najednom zakovitlao, i na
možda pretjerano sunčanom mjestu našli smo izvor naših
slasti, pečenice na žaru. Iznenada smo svi bili gladni, posje-
dali smo po kuhinjskim stolcima koji su bili raštrkani po os-
kudnoj travi oko crne pečenjarnice, stolovi su također ku-
hinjski izgledali, što je pridonosilo domaćoj atmosferi. Bacili
smo se na pečenice i senf zagrizajući u hrge kruha kakav u

Zagrebu ne dobiješ. Pogledavali smo se - bilo nam je smiješno što smo najednom ušutjeli i bacili se na jelo kao Turci iz Smail-age ("lijepijem redom vuka u planini"), ali nismo se smjeli smijati jer bi nam inače sve prsnulo u ustima, točnije iz usta. Glad smo brzo utažili, javila se sada želja za špricerom, za zahodom, za šetnjom. Razbili smo se u grupice. Krenuo sam do crkvice, oko nje je nekada očito bilo groblje, neke su ploče ostale sačuvane, naišli smo na jednoga Relskoga, ja sam s radosnim usklikom nabasao na zanimljiv materijal, Fons mi je snimio.

Kad smo opet došli na vidjelo trga, kroz vrevu mi poslovno pristupi Lučum, kao da me je baš tražio.

- Onda, jesi li se odlučio za naslov?

- Kakav naslov? - U prvi mah sam mislio da me želi dignuti na trik, ali istovremeno se javio osjećaj krivnje. Nisam li ipak nešto u vezi s time razgovarao s njime?

- Pa, tvoga referata, u filološkoj sekciji imamo samo jedno predavanje, trebalo bi sada najaviti, a po podne održati. Nećeš valjda reći da se ne sjećaš da smo razgovarali o tome kad sam zadnji put bio kod tebe?

Hm! Nešto je tu mutno.

- Onda, kad si mi donio krvavice?

- Pa, da, krvavice, i litru vina, no, nemoj sada gledati ko tele u šarena vrata.

- Nisi valjda štampao i moje ime?

- To nisam.

Stvar, znači, nije toliko akutna, možda me je ipak htio dignuti. Međutim, o nečemu jesmo razgovarali, zašto bih u zadnje vrijeme uopće toliko mislio o Brestovju, kao da me je posebno briga za to mjesto? Da, bilo je tu i ono s kurijom koja je nekada pripadala Zitinima, pa onda čitava ideja s izletom. Ali on nas jest i inače zvao na izlete, znam da smo jednom došli sa dvadeset boca piva, zaspao sam u šumi ko

mrtvac pa sam se prehladio. Svejedno, još je nešto bilo. Da, pa naravno, obećao sam mu nešto, ali sam zaboravio kao na smrt. Zapravo, negdje je ostalo u trezoru podataka u mom mozgesu (databank), ali *retriever* nikad nije posegnuo za tim. (Retriever? To je nekakav pas. Aport? Aporter? Aportaš?).

— Daj, nemoj se zezati, pa došao si radi toga, ne? Tako smo se dogovorili. Programi su štampani prije, ali naš dogovor je ostao da ćeš nastupiti, ukoliko prethodno ne odjaviš. Tako sam i rekao drugovima, no, ljudima, ovima od organizacije. Mislim festivala. Tu je i profesor Kručić koji te pozna, i onaj pjesnik, no Kalec, da, nije Tkalec.

Taj mi je išao na jetra. Ali ovo da sam Lućuma doveo u nepriliku, bar je tako on to postavio, to mi je bilo neugodno. Hercl je bio kraj mene i kužio čitavu stvar.

— Nisi u formi?

— Kakvoj formi! Dunsta nemam!

— Mogao bih ja nastupiti, znaš.

— Odlično, kolega. Mi smo per tu, pa naravno. Samo jedan semestar. To jest zajedno smo bili u razredu, ali ove druge češće viđam. Hercl, pa, da. — Lućum obrisa znoj. Tek sam sada shvatio da je doista bio u neprilici, bez vica. — To su, znaš, više stručni, no, referati. Pripremio si nešto?

— Problem najekonomičnijeg bilježenja brestovšćanskih vokala i akcenta.

— Perfa! — Lućum zapiše naslov. — Malo podugo, ali ništa za to.

— Izbaci “problem”, pa je malo kraće — Lućum prekrži prvu riječ, pa zatim ispravi padeže. — Onda u četiri, dobro? Ti si diplomirao na akcentu, je li? Objavio u “Kolu”?

— Da, to sam bio ja. Gavranko, Petar.

Tako se Hercl zvao. Tko bi to imao na umu?

— Šta si studirao ove govore? — upitam Gavranka.

— Studirao? Zar nismo već dva sata ovdje?

Svi smo kao torcida došli na Herclovo predavanje. Sve je zanimalo što će biti, a ja sam pomalo i strepio, osjećao grižnju savjesti. Dvorana Doma kulture bila je oslikana smiješnim ratoborno-športaškim gorostasima. Hercl je vedro stao za pult. Znao je da ga slušamo, vidio je da ga svi gledamo i da mu dajemo podršku. Počeo je s nasmijavanjem publike: uspio je uplesti i boža vrata, i staroga Relskoga, mene je otvoreno ismijavao, na što smo svi veselo reagirali pa se naš pozitivni odnos prenio na svu publiku. Onda se najednom uozbiljio, ali govorio je o istim stvarima, samo u drugom duru. Onda je prešao na temu. Pravi fonemi, pa prividni, s obzirom da se sve mjeri prema književnom jeziku i pravopisu. Opet se navratio na grafiju onih božih vrata, pa nedi blizo, na natpis koji smo maloprije snimili. Konačno je iznio svoje bilježenje kolebajući se malo da li da intonaciju uzlaznih diftonga označava črknjama za kratke ili za duge vokale.

Ohrabrio sam se. Osim toga, osjećao sam i neku obavezu prema Lućumu, posebno za viski i za najavlјenu opću večeru. Digao sam ruku za diskusiju i stao raspredati o uzlaznom karakteru brestovč-no, brestovšč-no, brestovščanske riječi, ukazujući na to da su svi diftonzi govora uzlazni, jambičnost bla-bla-bla. Hercl, drug Gavranko, umjereno je parirao ukazavši na temeljnu nestručnost hitrog povezivanja zvuka i estetskog efekta, ali to je više išlo mene, dok me je inače umjereno pohvalio.

Lućum je bio zadovoljan. Osigurao nam je jeftin smještaj, vidjelo se da nema druge već da noćimo ovdje, a večera s poznatom bre-, no, lokalnom juhom s okrugljicama bila nam je osigurana.

A onda, uz onu juhu bogatu sjeckanim mesom, punu košjih srdaca i želudaca, juhu koja se od predjela pretvorila u *piece de resistance* tako da smo drugo samo čalabrcali, Lućum nam predloži da ostanemo ovdje zauvijek. Srčujući juhu s jedne strane, a tražeći u njoj bolje komade s druge, kimali smo glavama koliko se dalo. Prvo je meni ponudio mjesto

na osmogodišnjoj školi — *dringend* trebaju nastavnika za hrvatski i engleski. Zatim je svakome od nas ponudio mjesto, stipendiju, stan. Gradili smo vile po brestovačkim padinama (u pola razgovora Fons je počeo zvati mjesto “Brest Litovsk”, što smo ubrzo svi prihvatili), sadili voćke, pekli raki-ju. Lućum je podjarivao naš razgovor, potkrepljivao svaku maštu konkretnim podacima, prodao nam vagone cigle, klaftre šifbodena i vreće cementa, organizirao dovoz, planirao likovo. Činilo se da se čitav život može pretvoriti u razredni izlet, stvari stoje na dlanu, treba se koncentrirati i — uzeti. *Upleuvait sans cesse sur Brest*, kiša koja nas je prala, sljepljivala i sterilizirala. Međutim, u momentu dok smo pribrano mokrili i bili sami u pisoaru, Lućum je ponovio svoj poziv, rekao je da je stvar sasvim ozbiljna, to jest da se ne šali što se tiče onog nastavničkog mjesta, kolegama je čak i natuknuo tu mogućnost (kolegama na ovdašnjoj školi, zna se), plaća je više nego dobra, narod dobar, sve jeftino, nema prometa ni zagrebačke gužve, a, osim toga, mogu svaki dan svratiti u Zagreb, pa to je samo koji sat vožnje.

Izašli smo na zrak, umor je svladavao cijelo mjesto, ustrajni pijanci zatvarali su se u svečanu dvoranu gdje se još koji sat točilo, lokalni parovi iskoristili su iznimnost situacije i ljubili se dosta otvoreno po sjenovitijim krajevima trga, to jest Šetališta, neki su rani pilci već popadali po klupama i spavali, tu i tamo bi se koji ukočeni uspravko naprosto srušio na zemlju i ostao ležati.

— Zaboravila sam ti reći — reče Žita dok smo se razilazili po sobama. - Teta ti šalje slijedeću pošiljku.

Koja teta? A, teta. Da čitam prije spavanja? Može. Žita izvadi smotuljak papira iz torbice, zapravo tvrdi kartonski tu-ljac u kojem se nalazi nastavak slijedi.

Vidjela je mnogo vjenčanja. To, baš kao i sprovodi i vjerske povorke na određene blagdane, bili su važni i upadno slikoviti doga-

đaji u mjestu. Mlada sva u oblaku bijelih ili ružičastih svilenastih tkanina, djever i mladoženja u crnim repatim kaputima i prugastim hlačama, za njima kola puna darova i košare s bezbrojnim kutijama jedaćeg pribora — to je bio najčešći svadbeni dar. Teta Ljuba je mladence uvijek zasipala rižom, to je bio pravi red, dok su drugi, manje upućeni ili pak živeći u drugim navikama, bacali orahe, kocke šećera i slatke loptice o koje se bezbrojna dječurlija tkla srljajući za povorkom kao pljačkaši za odredima redovite vojske.

Iste večeri otišli su na bračno putovanje, vozili se posebno naručenom kočijom do vlaka dok je vesela gomila ostala u Vojkovoju kući da razgledava darove, da hvali i kudi, da se najede i napije i da učini kakvu psinu o kojoj će se godine i godine pričati i po kojoj će se upravo taj pir pamtiti. Njih dvoje sjedili su sami u odjeljku prvoga razreda, s raskošnim crvenim suknom preko sjedala, sa zastorima s ukrasnim privjescima. Nikada se prije nije vozila u prvom razredu, vidjela je samo kroz prozor sretne ljude koji su se u takvom raskošnom odjeljku vozili, smijali se i imali jelo i piće na stolicima. Sto su se dulje vozili, to je manje zvjerala po poznatom krajoliku, a sve su joj više oči ostajale prikovane za Vojkove. Držali su se za ruke i gledali se smiješeći se čitavoj ovoj svojoj pustolovini: osjećala je kao da je došla u onakvu nemoguću ali zanimljivu zgodu kao kad bježe nosili na vlastitom sprovodu, a ona to cijelo vrijeme pratila. Ova vožnja u grimiznoj postavi sve joj se više činila kao psina njih dvoje, ali istovremeno i ulazak u nekakav posvema nov život. Kretali su prema sjeveru, pruga se približila rijeci i tekla suprotno od nje. Predbilježili su čitav mali stan u nekom liječničkom domu na obroncima one šumovite, neobične sjeverne planine, gdje je rasbjelogorica i potoci pitke vode rušili se preko stijenja, kako je to vidjela na slikama. I ona pripadaše sada liječništvu, iznebuha, ali sasvim pouzdano. Prvu bračnu noć, međutim, trebalo je da provedu u gradu kojemu su se približavali, a sutradan da krenu u planinu obasjanu medenim mjesecom.

Ušli su u veliku zgradu nedavno sagrađenu u slogu koji je nasljedovao onim zrcalno podudarnim istočnjačkim, islamskim gradovima

vinama. Očekivali su ih, čovjek u crnom odijelu, vlasnik ili poslovođa, klanjao im se trljajući ruke, gomila mladića u poslužiteljskoj odori jumula je na kočiju i čvrstim i odmjerenim kretnjama stala unositi prtljag. Trenutni val topline projurio joj je obrazima pri pomisli da svi oni znaju po sto su njih dvoje ovdje i sto će se noćas dogoditi. Umirilo ju je Vojkovo samopouzdanje, poslovno držanje, kao da cijeli život nije ništa drugo radio doli uzimao sobe po svratištima. Vidjela je sada da je Vojko ipak imao svoj posebni život koji ga je odgojio i oblikovao tako da najednom može biti i drugačiji, a ne samo onakav kakvim ga je ona znala. Međutim, sad je znala da ona pripada njemu, i to je bilo najvažnije, jedino važno.

Dok su se vozili dizalom, znala je da mu već pripada, osjećala se sigurnom prislonivši bradu na kunovinu kojom joj je bio opšiven svečani kaput, topao za ovaj odlazak na Sjever. Međutim, znala je i to da to pripadanje treba potvrditi nečim poput pečata.

Soba je bila prostrana i gledala je na rijeku. Svjetla uz poljanicu pokraj zgrade samo su mjestimično dopirala do vode za koju je znala daje zelena. Pod hridinama nakupio se mrak. Voda prolazi kroz pećine, a dolje duboko, znala je, nalaze se podvodne pećine. Bogzna što je još dublje? Tek joj je sad palo na pamet da ispod korita rijeke svijet ne prestaje. Stajala je nasred sobe još uvijek u kaputu. Neočekivana vrućina natjerala ju je da ga brzo svuče, da skine i kaputić, da se raskopča. — Da otvorim prozor? - upita Vojko. To je i učinio. Ostalo je i nadalje toplo, središnje grijanje na koje se nije bila naučila pružalo je ugodnu, jednoličnu toplinu. Pripremljena na veću hladnoću u hodniku i kupaonici, osjetila je kao posebnu raskoš da je sve jednako toplo: nekoliko ura vožnje odvelo ih je na sjever gdje se ljudi ne šale s toplotom.

Vojko ju je nastojao ne dodirivati. Na neki način prisilio ju je da sjedne. Osjetila se umornom, dan je bio pun uzbuđenja. — Hoće li što jesti? — upitao ju je. Ovdje, na ovoj visini iznad rijeke, bilo je tiho. Vojkov glas u tišini i toplini najednom ju je umirio, osjetila je običan umor, a ne umor od napetosti, a s time se javila i glad: misao na jelo potresala joj je zube i utrobu. Gotovo je zakliktala, a Vojko je kimnuo glavom. Naručio je hladnu piletinu, miješano

začinjeno sirovo povrće koje je nosilo ime jedne južnoslavenske pokrajine i francusko pjenušavo vino. Ništa od toga ne bi njoj bilo palo na pamet, ali jela je s tekom. Vojko pažljivo odvijaje žicu kojom je čep bio vezan. Najednom se prekine u poslu i upita je: - Hoćeš li da pukne kao iz topa? - Ona veselo kimnu glavom i čep s praskom odleti u strop ostavivši čak trag. Pjena brižnu iz grljaka, ona brzo primaknu čašu. Gledali su se kao maloprije u vlaku i pili kao misnik.

Umor, opojenost i usredotočenje na Vojka koji joj je u ovom tuđem svijetu bio jedini prislan smanjili su, ili čak i potpunoma zbrisali, osjećaj štida. Skinula se pred njim i obukla kičenu spavaćicu sašitu u ovu svrhu. Vojko je ugasio svjetlo, sad se najedanput na neki način začula rijeka, a nešto svjetla još je uvijek ulazilo u sobu: bijela, neobično velika postelja očekivala ju je prijazno. Dobro je znala što sada slijedi: prisjećala se podataka iz svih onih knjiga, kao da se priprema na ispit ili na čudan liječnički zahvat. Boljelo ju je, ali voljela je Vojkovu blizinu u bilo kojem stanju. Tako je i ostalo, i nikada nije doživjela svoj vrhunac, ali svijest o tome više je spadala u znanost nego u njezin čulni život.

Carigradac ju je ushitio. Bilo je to malo mjesto, zapravo tek predio u planini ubilježeno pod tim imenom u zemljišne knjige. Sam dom bio je ponešto u udolini, ali to nije ništa značilo jer su se obronci i dalje spuštali, i s prozora njihove velike sobe (imali su i kuhinju) spuštao se u dolinu gdje se u određeno doba ljeskala rijeka, a ujutru ležala magla tako da joj se činilo da živi u čudnom svijetu gdje je pola dana kraj mora, a pola dana u dubokoj slatkovodnoj unutrašnjosti. Nešto joj slike nikako nisu mogle dočarati, a to su bili mirisi. Vojko je osjetio njezino oduševljenje za gorski zrak koji je bio najprodorniji u rana jutra: ustajali bi rano, kad je nebo bilo duboko modro kao i u njihovu kraju pa nešto od svoje modrim davalo i magli koja se naočigled rasplinjavala. Pramenje vode doista se survivalo s visina, i okolni brđani koji su krepkim koracima silazili u dolinu i pozdravljali ih s "pomoz Bog", ili pak odgovarali "Bog ti pomogo", baš kao i vatrogasci u njihovu kraju, a opet rado se zaustavljali, spretno smjestili štap da stoji uspravno i

onda stali savijati duhan u listiće, tumačili su im koji je slap dobar za sto: naročito slavan i učinkovit bijaše slap koji je liječio ljude od prhuti. Vojko i ona gotovo su svako jutro odlazili do njega: slap je završavao u lokvici koja je odlazila ni u šta, a u njoj su rasle plosnate zelene spužvaste vodene biljke nalikujući na bogate sagove. Vojko, redovito namakaše glavu u hladnu vodu smiješeći se Ani koja je i sama koji put znala nakvasiti zatiljak. Voda je mirisala, bilje je mirisalo, ali najviše po vlazi ili kao gljive, a ne onim jakim, sparušenim mirisima njihove kadulje i smilja. Brđani su u pravilu obilazili u velikom luku naseljeni dio padine, ali poneki hrabri čoek, a naročito poneka hrabra žena, znala bi doći da prodaje svježe ubrane gljive pred prostranim ustakljenim ulazom u dom. Košarice gljiva koje bi Ana kupovala unosile su miris planine u liječnički dom, gdje je sve blago mirisalo po otopinama koje ubijaju opasne klice, i po zahodu. Ana bi pržila gljive po naputku starice. Veselilo ju je što njezino prvo domaćinstvo, prva hrana koju baš ona priređuje za Vojka potječe tako neposredno iz zemlje. Starica joj je tumačila imena i narav gljiva (“Ovo ti je, ćerce...”), pa su na svojim ranim šetnjama Vojko i ona počeli i sami uočavati i brati gljive. Osjetila se ponešto krivom prema starici, ali to je brzo zbrisala u veselju što sama upravo otima zemlji hranu za Vojka. On je u šali povezivao tu hranu s vlastitom muškom snagom, koju je Ana dočekivala svake večeri.

Pod konac mjeseca shvatila je da nije zaniijela. Vojko je sjedio kraj velikoga prozora i gledao u dolinu i dalje prema jugu, zobljući šumske jagode koje su djeca donosila u malim kotaricama načinjenima od brezove kore. Nekako je osjetila da on očekuje tu obavijest od nje, ali u prvi mah nije znala prosuditi da li će mu to biti drago ili ne. Ona sama nije mislila na dijete, to joj je bilo nešto previše daleko da bi mogla stvoriti svoj vlastiti odnos prema tome, događaju ili biću. Znala je, međutim, da muškarci koji put žele sina koji bi nastavio obitelj i sve ono što s obitelji ide. Vojko je i dalje zobao neobično mirisne jagode i u jednom trenutku rekao — Sad! — i najednom je u dolini zablistala rijeka kao kožica od srebrne zmije. Nisu se više navraćali na to, a ona nije nikada zaniijela. Nejasno

je osjećala da bi Vojku bilo drago da ona zanese, pa je pomišljala daje griješila u načinu na koji ga dočekuje, što je nastojala popraviti kako je nabolje znala. Međutim, s vremenom joj se činjaše sve vjerojatnijim da on zamišlja njihov zajednički život prije svega kao život udvoje, kao daje dijete već bilo prisutno u njemu i u njoj.

Međutim, mjesec više ne bijaše meden, postao je srp vrlo jasno očit na onom vedrom nebu. Još jednom su prošetali onim mirisnim zrakom u kojem je i dim iz vlaka izgledao kao vrela sapa iz nozdrva Šarca Kraljevića Marka. Zalili su za ovim mjestom, ali su oboje sa zanimanjem iščekivali vlastiti zajednički život u velikoj kući Vojkovih roditelja, koja će se odsad zvati njegovom i njezinom.

Ne može se reći da nije sa strahovanjem ušla u stubište. Mislila je da će se poznati, pomalo pljesnivi zid i stube posebnog mirisa po starom drvu i po mirodijama koje su Vojkovi stavljali u hranu (a njezini nisu) najednom promijeniti, postati drugačiji prema njoj, sada kad se veliki prijelom dogodio. Međutim, ne dogodi se ništa od toga. Namjerno je povukla noktom kažiprsta po zidu da potvrdi tu običnost. Zelenkasti zid kao da joj se priklonio, umiljavao se kao velika, nerazumna a dobroćudna domaća životinja. Velika kuća koju su Vojkovi djedovi kupili od mjesnog veleposjednika, šljivar koji je čuvao pohvalno pismo samoga mletačkog dužda, koje mu je ujedno služilo kao potvrda vlasništva posjeda, toliko je bila velika i sazdana sa dva danas betonirana dvorišta da su Vojko i ona živjeli potpuno odvojeni, sa sasvim vlastitim kućanstvom i skromnom liječničkom sobom, koju je Vojko s vremenom namjeravao bo opremiti i otvoriti vlastito lječilište. Ovako je svaki dan odlazio u omanju mjesnu bolnicu gdje su se i on i ona nekada cijepili protiv boginja i gdje je čekaonica gledala na luku i brodove, u koje je nekada zurila da bi zaboravila na strah pred liječničkim zahvatom —paljenjem bradavica, čišćenjem gnojne rane, i gdje su se skupljali da bi dobili zastavice i odlazili na dosadne povorke Crvenoga križa.

Ana se odmah primila posla. Da, tako bi se moglo najkraće reći. Shvatila je da je kuća njezina, na njezinoj brizi i odgovornosti. Ona sada poziva na svoje posebne kolače, ona sada meće zelene

orahe u travaricu i izlaže ih suncu, povremeno okrećući staklenke tobože po starom običaju, a koje je zapravo ona izmislila, ali koji su odmah urasli u kućno nasljedstvo.

Trebalo je da se navikne na novi odnos prema lijeinilkome poslu. Dosad joj je bijeli haljetak bio povezan s neodređenim st rahom od uboda blistavom iglom, od para teška mirisa od kojega joj se nesvijestilo. Sada joj je dan prolazio u spokojnom i željnom iščekivanju Vojka, koji je dolazio noseći upravo te mirise i pričajući o svome poslu kao što su vezilje govorile o novim šarama ili o novom višebojnom koncu, koji je tvrtka iz Lotarova kraja bacala na tržište trseći se da proda svako klupko. Brzo je uvidjela da mu treba oko pola sata da se skradi u kući, pa ga nije dočekivala s posve gotovim ručkom već je nekoliko zadnjih zahvata ostavila za one trenutke dok će on sjediti u prostranoj bijeloj kuhinji u kojoj su radnim danom i jeli. Vojko bi gulio svoje omiljene ljutike i u sasvim malim gutljajima ispijao čašicu mastike ("Liječnik prije ručka jede ljutike i popije dvadeset suza mastike" - time je bio on obilježen, i da ga je koji slikar prošlih stoljeća naslikao, stavio bi negdje u kut ta dva znamenja, kao što je uz svetoga Jerolima stajao onaj veliki mačak od lava i lizao šapu iz koje je svetac upravo izvadio trn, koji je također bio na slici vidljiv za upućene). Ana, koja je zapravo sve dovršila, presvukla bi se za ovaj obredni dovršetak ručka, sušila komade mesa bijelim ubrusom ili posipala brašnom lignje, dok je Vojko odmjereno ali zdušno govorio riječima koje su bile posve obične, ili čak bezbojne, o stvarima koje bi joj u bilo kojoj drugoj zgodi zvučale užasno. Prije nego što je u pameti i zabilježila tu promjenu u sebi, počela je sa sestrinskim zanimanjem slušati čavrljanje o krvi, o jaucima, o trovanjima zbog nestručnih pobačaja, o popravljenim djevičanstvima, o hinjenim bolestima osamljenih žena, o novim lijekovima, o smrti i o smrti. Jednoga petka kad je Vojko otišao u Biograd na moru da bi pomogao u cijepljenju protiv zarazne grlobolje koja se ondje pojavila, zapljusnula ju je samoća od koje se već bila odvikla: sjedila je u sobi koja je bila posve mračna, zastrta još od ranoga jutra tako da je i u rano popodne bila prohladna, premda je vani zrak titrao od vrućine, i najednom osjetila samu sebe

okruženu tim novim svijetom. Ljudi su bili goli i ranjavi, zli i žedni sućuti, lučeći odvratne mirise. Spremila se da izađe i da se prože-ta, da provjeri hoće li ugledati salasta bijela bedra s ljubičastim mr-ljama, brazgotine, kraće noge, nezalječive rane, oči pune zlobe i lju-bomora. Zega joj je prepriječila izlaz poput vrelog zida. Zastala je na trenutak zaslijepljena, taknuta nečim sto je smjesta htjela za-boraviti. Zatvorila je vrata hitrom kretnjom i rekla sama sebi da mora kuću sačuvati prohladnom za Vojka. Kusala je njegove ljutike Nisu joj prijale. Kalala je suhe smokve i pomislila da hi mogla popi-ti čašicu lozovače. Dugo je promatrala časopise i krojevima, odloživ ih u Času kad je shvatila da zapravo ne razabire što gleda. Izašla je kad je vjetar s pučine ublažio vrućinu, Krenula je pred brod kojim je stizao Vojko. Ljudi sit je pozdravljali, uredno obučeni, dobroćudni, obični. Ništa se nije promijenilo. Vojko joj je već s broda mahao kao da je došao iz bogzna koje daljim, uhvatio ju je za obje ruke veseo Što je vidi, i stao pričati o dugotrajnom poslu, ubadanju igle u butine, u zagušljivoj prostoriji gdje su djeca vriskala, o uspješnom rezanju dužnika, o tome kako je čudno što se bolest javila u ovo vri-jeme, kako su je zacijelo donijeli stranci i kako je, konačno, zaraza zaraza. Usput je vješto odzdravljao na prijazne pozdrave šetača koji su nenametljivo uljudno umicali pred liječnikom i liječnikovom ženom. Ana gaje držala ispod ruke žarni se od sreće što je opet nje-gova, u svijetu koji je njihov a još uvijek onaj isti.

Približavao se Vojkov imendan i njegovi su roditelji sve češće spo-minjali neobičnog poljskog mučenika češke narodnosti. Ana je ra-zabrala da su blago zabrinuti, zaokupljeni time kako će Ana proći tu prvu kušnju, jer se vidjelo da pripremu obiteljskoga blagdana posve prepuštaju njoj. Morala je pronaći svoje obične neobičnosti. Odlučila se za medvjede šape: slatkiš je bio neupadan, a opet za-nimljiv, najviše zbog imena. Nešto je bilo u njemu i od onih sjever-nih zemalja kojima je Vojkov sveti imenjак Vojtjeh koracao šireći riječ Gospodnju. Uvodno jelo bit će Vojkove ljutike s jedne strane, a s druge slane sardele s kojima će se točiti vrlo jaka čista lozovača. To nitko u mjestu nije radio. A glavno jelo lako se moglo pronaći, bit će to sigurno tuka ili teleći bubrežnjak, ili oboje. Došla je u na-

past da nikako ne priredi juhu, ali je odustala od toga jer joj se pričinilo odveć neobičnim, a s druge strane Vojkova je mati dala do znanja da će je rado ona sama prirediti, ne dirajući u Aninu vrhovnu ovlast.

Morali su otići čak u S. da kupe limene posudice i mlin za orahe. Vojkoje otišao na dugotrajno kupovanje nesvakidašnjih pića, a ona je shvatila da joj on time daje neometana vremena da mu kupi dar. Već je bila naručila dvanaest rupčića s uvezenim početnim slovima njegova imena i prezimena. Odabrala je uzorak koji je podsjećao na grb ili na znamen protiv uroka, a opet i na onu zmiju koja je staleški liječnički znak.

Dan prije imendana, dok ju je Vojkova mama ispod oka pogledavala, otac mu dulje ostajao kod kuće obavljajući samo one najustajljive šetnje, osjećala se kao glumica pred praizvedbom — oko srca osjećala mješavinu strepnje i pouzdanosti da će sve ispasti upravo onako kako treba.

Kum Lujo spasio je predjelo. Vojko je jedva okusio ljutike, one su valjda išle s onim ozračjem povratka s posla i oduška u pripovijedanju, ali kum Lujo, koji je neodoljivo ljubio slane srdele, bacio se na njih, makar bile i prvo jelo. Uz to je bez oklijevanja pio pelješku vatru živu, kao da je samo želio ovu kombinaciju. Svi su migovima i pažljivom šutnjom dali do znanja da su shvatili daje ovo neki stari običaj, koji je Ana donijela iz svoje obitelji, i svi su bar okusili ovaj žestoki i slani spoj. Perad je nestala, hladne teletine također se dosta smazalo. Kum Lujo, razdragan kao što je uvijek bio u ovakvim zgodama pa upravo zbog toga i bio željno zvan i neophodan, nazdravio je Vojku u ime svih, pomiješavši svetog Vojtjeha s drilom i Metodom, blaženim Jerolimom i svetim Stjepanom. Vojkova mama i Ana ustale su i poljubile Vojka kao da su se dogovorile. A onda se u trbusima našlo još dosta mjesta za medvjede šape obogaćene Aninim domišljatim dodacima. Ispisivala je sastojke tetama i bivšim suučenicama, baš kao što su to radile i sve druge uspješne domaćice.

Ručak je završio u kasno popodne. Dok se spremala prati suđe, Vojko joj je prišao s leđa i poljubio je u vrat. Bili su sami u stanu

i, šuljajući se kao mladi ljubavnici, legli su zajedno. Vojko je bio posebno uzbuđen, a ona mu je odgovarala svojom jalovom maštom. Podvečer su izašli van i sjeli na bijele stolice kraj okruglih stolova odakle se pružao pogled na mirno more. Okupljalo se staro društvo koje je kasnije, znala je, trebalo opet pozvati u stan na zakusku i piće. U prisutonskom sjaju stao je u luku ulaziti velik cm brod kojemu je na bokovima bila naslikana velika jugoslavenska zastava i oci parao velik bijel natpis JUGOSLAVIJA. Ovaj se brod, znači, kretao onim dalekim morima na kojima je vladao rat i gde su u dubinama kružile podmornice, vretenaste i tamnoblistave poput dupina.

Umor, san i pijanstvo sve su me više svladavali, i razabrao sam da slova samo stoje preda mnom a da ne razabirem niti riječi. Tipkana stranica stajala je preda mnom kao ornament, a ne kao nosilac smisla i zvuka. Odložio sam papire na pod — parketiran, ali ne naročito čist — i osjetio da moram o nečemu razmišljati. Nešto je još trebalo obraditi prije sna, činilo mi se čak da je nešto važno i da će se dogoditi zlo ako mi to san presiječe. To nešto bilo je kao balon oko kojega se nakupio led pamučast kao američki sladoled. Zapravo, takva mu je bila kapa, a ja sam morao pogledati unutra, u unutrašnjost toga balona i naći u njemu poruku, zadatak (zatvorenu kovertu s naznakom: Otvoriti samo prije spavanja?). Polako sam privlačio balon prema sebi kroz četvrtast otvor negdje na vrhu tamnice moga razuma. Žice su bile potpuno nevidljive... ili sam to ja nešto ulovio padobranastom mrežom, pa da, ulovio sam nešto, možda žar-pticu ili mišeka ili artičokovo sjeme, padobrančić s crnim zrnom. Ali gore su bili nevidljivi čuvari, nešto kao strogi bolničari, mislim da su smatrali da prije svega moram zaspati, ili su pak to činili iz zlobe, a ja sam zapravo u španjolskom bunaru, vezan za ovaj bijeli krevet kao za operaciju. Ali ne, trebalo je razmisliti o nečemu, možda napraviti bilancu našega izleta, ili dodati nešto diskusiji s Herclom (nije li me ipak malo

uvrijedio? Ne, ne to sada, materijal je praktične naravi, treba ga urudžbirati). Poslao sam arkanđela, ili bar serafa svoje duše, da mi dovuče tu grudu želatine lakšu od zraka (ili smo svi u vodi). Ali sivi krov se počeo zatvarati, gurali su sa svake strane po jednu čeličnu ploču. Jedna je sjela na mjesto, začudo, otvor je nepravilan, trapezoidan... Druga ploča kao težak nož nečujno škripi svojim kolotečinama i usijeca se u utor na onoj drugoj. Malo je svjetlija, kao da je bila izložena nekoj kiselini, svjetlija u smislu bjelja... druga je tamnije-siva... svijetlocrna. Seraf mi je ostao vani, s njime i meduza koju je trebalo raščiniti.

A onda, trenutak svemirske jeze. Valjda sam se bio prenuo. Svjetla koja sam vidio razbacana, koja su dolazila sa svih strana, valjda su dijelom dolazila kroz rolete (povremeni reflektori automobila), ali osnova svega bila je svemirska jeza: ležao sam kao Lucifer ni u tami ni u svjetlu, srsi su mi prolazili kroz tabane kao da gledam s nebodera ravno na tramvaje. Bio sam potpuno svjestan sebe u praznome prostoru gdje me je prožimala svemirska jeza: po danu se nisam bojao smrti, pa ni ovo nije bila smrt, nagoviještalo je da ima nešto gore od smrti, k vragu, čega bi se onda čovjek toliko bojao! Silom sam otvorio oči, ali nije bilo ništa bolje: svjetla su se samo zakovitlala i preraspodijelila: opet je lijevo bilo lijevo, desno desno, gore gore, a dolje dolje, a ne obrnuto, kao u svijetu u koji je upao Jan Bibijan. Druge razlike nije bilo. Znojio sam se.

Mora da se radilo o alkoholu. Drugi san je također bio crno-bijel: ovaj put se radilo o bijelo-sivoj građevini u mraku. Građevina je, osjećalo se, imala neke elemente civilizacije, kao da su postojale svijetleće reklame i neke šine (nadzemna, podzemna?), ali više je sve izgledalo kao veliki pueblo Pueblo-Indijanaca smješten u golemu pećinu, tako golemu da se vidio samo mrak, ali se osjećalo da je sve ograničeno, barem prema gore, dok je sprijeda bila tako velika praznina da, na kraju, zida možda nije ni bilo. Neka ženska osoba,

poznata ali spektralna, detaljno mi je tumačila kako su sve moje znanice, sve naše zajedničke znanice, kurve. (Očito moje potisnute želje, kao onaj san da sam u jednom vagonu povalio čitav jedan ženski razred). Pričanje je obilovalo detaljima, neke manje zanimljive znanice imale su u ovom call-girlskom poslu posebne zadatke, evidentirale su goste, odnosno eventualne mušterije, a same su, dalo se razabrati iz riječi ovog, po nečemu simpatičnog spektra (valjda je moral priče, bar što se nje ticalo, bio da ona sama nije kurva), bile radoznale, a nesvjesno nastrane promatračice obrtimičnih orgija. Eno, ona je osoba tobože izvodeći psa upravo prošetala prvom nižom terasom puebla. Nije loše građena, što, ali je potpuno nesposobna da dobro obavi normalan snošaj, a da i ne govorimo da ne može uživati u njemu. Kuplerski posao obavljala je dijelom zbog honorara, a dijelom zbog onoga promatranja.

Kao poslovna prodavačica tijela, vrlo tražena i skrovita, javila se i Anita. To sam nekako kao i znao, ili sam se barem pribojavao, znači da sam stavio biljeg posjeda na tu ovcu. Ali to mi je bilo krivo, i odlučio sam da promijenim san. Crno-bijelo nije se dalo promijeniti: sada sam hodao ravnicom gdje je trava bila opržena mrazom, bijelila se kao kostrijet. Kako sam razgovarao, morao sam biti s nekim. Posrtao sam po travi, a do mene se sve jasnije ocrtavala ta osoba. Pričali smo nešto, deset puta ponavljali isto, kao mutavci. Još je jedan bio s nama, ali njemu se samo glava bijeljela u visini, kao da je nosi stakleni kolac. Ni ja nisam bio čitav, znam da mi se vidio pojas, a sigurno sam imao i ramena kao čelične epolete. Bili su Fons, i Berti, ali ne znam o čemu smo razgovarali jer smo se služili meni nepoznatim jezikom.

Svi smo se nekako u isto vrijeme počeli izvlačiti iz soba, kao monasi šarabuiti koji se pripremaju na samozvanu kolektivnu jutarnju molitvu ili bar na doručak. Simultanosti našega buđenja i ustajanja zacijelo je pridonijelo i to što je Slavko u neka doba grgrljajući počeo iz svega glasa pjevati

“O sole mio” kao stare slave belkantist. Koliko god je čovjek rano ustao, morao je zateći dvojicu u gostioni preko puta kako raspravljaju razmahujući rukama, dok ih lokalci nika-ko ne gledaju, svečano pijujući pelinkovac sa šljivovicom. Šetalište je ostavljalo dojam kao da su dvotrupi lajtninzi upravo ovaj čas nestali iza krova crkve, pošto su temeljito izmitraljirali mjesto. Ljudi su se izvalili po klupama kao mrtvi, nekakve su kante bile isprevrtane i probušene, grane polomljene, čak su i fasade bile oštećene. Uredno obučeni ljudi izlazili su iz hotela razgovarajući ispod glasa, kao Englezi, i držeći notesiće u rukama kao da su članovi komisije za procjenu ratne štete. Međutim, oni su štrigulirali obavljene točke dnevnoga reda i crveno podcrtavali slijedeće. Uskoro su bolničarke u vidu zakonitih supruga i bolničari u vidu milicionera na relativno prijazan a svakako uspješan način oživili one mrtvace, kante su nekim čudom nestale, ljudi su namirisani počeli izlaziti iz brijačnice, pa čak kao da se i fasada nekako popravila. Kulminacija je bila jučer, to se znalo, Božić je prošao, ali postoji i drugi dan Božića. Otišli smo u dvoranu kao u crkvu i slušali dječje recitacije, u dubini pikse očekujući gromko “Sursum corda” kad su već ministranti tu. Gorostasi su bili barokni anđeli, ili bar Adam i Eva, u jednom času je narančasto sunce ušlo kroz prozore i mi smo vidjeli da su stvarno okna složena od šarenih stakalaca! Kako su nam reakcije u ovakvim trenucima bile iste, nisam se ništa začudio kad sam začuo kako Berti ispod glasa pjeva “Dixit dominus domino meo”. Brzo se, međutim, prekinuo, izašli smo svi čim je prva porcija recitacija bila istresena, poslije blagoslova, i onda se odmah na malom rondou u parkiću svrstali u dosta pravilan kare i u isti tren svi zapjevali po jednostavnim Grgurovim neumama. To je bila potvrda da jučerašnji i vječni duh nije nestao. Svejedno smo se stali osipati, Nova godina je dočekana i odspavana, ljudi odlaze autima u Zagreb, pa zašto se kome ne pridružiti? Znalo se da će nas nekoliko okorjelih ostati. To sam zajamčeno bio ja.

Ipak, klapa se rasula. Zavukao sam se u hotel, u tihu, upravo pospremljenu svečanu dvoranu, izvadio tetin rukopis i spremio se da joj napišem pismo. Pa da, u stranom sam mjestu, zašto ne bih napisao pismo? Rasprostro sam papirnatu salvetu i počeo mrljati flomasterom: “Draga gospođice!” To opet nije hodalo. Poštovana? Cijenjena? O heck! A ono gospođice? Kako ćeš stariju žensku nazvati gospođicom? Možda “mademoiselle”? Ah, ne. Sad sam se sjetio. “Madame.” Doista sam dosta lijepim slovima napisao “madame” na onaj jeftini “Mursin” papir. Strašno je upijalo. Pisao sam krasopisom, premda je ovo bilo zamišljeno kao koncept. Ta riječ s obiljem “m” podsjetila me na početnicu i na riječ “mama”. Ispisao sam cijelu salvetu kaligrafirajući riječ “madame”. Uzeo sam još jednu, “madame madame madame madame”. Onda sam se stao cifrasto potpisivati. Bio je priličan posao, papir mi se na jednome mjestu čak rasparao. Bilo me strah da ostavim išta slobodnog prostora na salvetama, tako da sam pažljivo ispunjao sve praznine svojim imenom i riječju “madame”.

- Komplex ženstva — reče Berti sa svoje visine. Nisam ga čuo dok se približavao, još jedna pohvala kvaliteti tepiha. - Idemo kod lovaca. Idemo jesti fazana u sosu sa zabočkim košer rezancima bez boje, mirisa i okusa, zajamčeno ćeš se sav umastiti, sos izgleda odlično, narod je sav tamo, imaju šojkina pera za šešikom na kapama ko biserje. - Nosio je opet štap, ovaj put sasvim ravan, još ga je omotao stanio- lom. Složno smo zapjevali “Od lovačkih pasa čuvaj se, čuvaj se...”, savršeno ozbiljnih lica silazeći niz onih par stepenica. Naše ponašanje bilo je sankcionirano svečanošću zgode, točnije iznimnošću, a i poznanstvom s Lućumom, koji nas je očitog proglasio s jedne strane profesionalnim idiotima, a s druge zadnjom modom ležernoga ponašanja. Stanovita razgaljenost, uostalom, osjećala se svuda. Grupa mještana okružila je Hercla. Zapamtili su ga po onom referatu, to se nije dalo izbjeći. Blago se njišući, stali smo da slušamo na-

stavak diskusije ili govora, a po potrebi da izvučemo Hercla iz gnjavaže (“U vezi onog časopisa”).

— Ptice, ptice nebeske - nastavio je mjesni ateist - to je druga, to je jasna stvar. Ptica leti.

— Riba pliva.

— Riba pliva - ponovi. - Ali krokodil...

— Krokodil živi sto godina. Prosto raširena.

— Ta nam ne bi uzmanjkala.

— Da, da, da, gospon ima pravo. A je li možda koja riba polaganija od krokodila? Ili - pitam ja vas - da možda krokodil ne lovi ptice? A-ha!

Ovo mi se učinilo već dosta zatvorenom jezičnom tvorevinom pa sam mislio da je gotovo. Ali ni u kazalištu nisam nikada pogodio zadnji čin, uvijek sam htio poslije predzadnjega izaći, jednom i poslije prvoga, ho-ho.

— Još sedam gemišta, Joža - naručim od ministranta koji se tu našao. Mora da se zvao Joža, jer je odmah otišao po njih. Naravoučenije se tek imalo pojaviti.

— Znači, sve je brže od njega.

— A ona ptica koja ga čisti između ljustaka, da možda nju koji put - hams - svakih sto godina?

— A, ne, ne, gospodine moj! Krokodil čeka da mu što naiđe - i naiđe mu, gospodine moj!

Sad sam pak ostao sjediti u teatru, a komad je bio gotov. Mislio sam da glavna misao tek dolazi, ali svi su počeli smireno piti špricere i pričati o razlici u cijeni šišanja ovdje i u Zagrebu.

— U vezi onog časopisa — javi se Berti Herclu — moramo razgovarati s onim drugom.

— O ne, još jednu rundu — reče krokodiloznanac gledajući me ravno u oči. - Vi to znate, vi to razumijete, znam ja vas.

— To ste dobro pogodili, bome - spusti Berti glavu u međuprostor između naših - on čeka da mu što naiđe, kao i

onaj aligator. Samo što mu ništa ne naiđe. Pojeo je i onu pticu koja ga je čistila, pa zato i jest tako zmazan, druga više nije luda da mu dođe.

Popili smo špricer i s lakoćom i s mnogo naklona odmakli se od grupe. Djevojke su nas čekale.

— Mi smo ljudi koji nailazimo — reče im Berti oslonivši se na štap. — Fazan u sosu?

— Mi idemo u Zagreb — reče Žita. — Vozi nas Vanjek, onaj iz osmoga be razreda kaj je maturiral dve godine prije nas. No, onaj kojemu je Bulldog rekao da pošalje svoga oca, i da šta mu je otac, a on odgovorio “sve-sveučilišni profesor”.

— Bolje fazan u sosu nego Va-vanjek u autu.

— Tak je rano, a već ste se nacugali.

— Absolvo te — reče Berti. — Odluka je konačna?

— Pa, da, znate gdje je vlak, Vanjek je otišao po auto, još jednoga vozi.

Učinilo mi se da strašno puno auta dolazi, zaustavlja se pod dudovima, kupi ljude kao da su taksi i odvoze ih. Osvrnuo sam se po mjestu. Još je dosta ljudi ostalo, pa, da. Fons i Slavko su stupali kao patrola.

— Bog, dečki! Ne idete valjda već doma?

— Idemo na fazana. Na fazana! — Berti odrješito podigne štap pokazujući u modre beskraje.

Zemaljska os se mijenja! Ova je kružnica ili petlja spirale bila za sedam automobila sjeverne širine nagnuta prema ravnini one prošle, one kad smo se dugo vozili vlakom u mraku i onda nastavili božićevati u gradu tko je već mogao, rasipati se tek od samoborskoga kolodvora dalje. Međutim, historija se stvara lako: ovo je samo bila dodatna zgoda, bože moj, napredak industrijalizacije već je opisan, ali ovo se uklapalo u povijest: Berti je kao slučajno spremio moje salвете. - Evo koja je tiha, ali pismena priznanja dao Flaks na izletu u Brestovje. - Ja sam kao slučajno sačuvao program.

Zatim, ostalo je naše zavrtnuto sjećanje. Slasno smo jeli fazana umačući velike komade smeđega kruha u saft, svjesni povijesne važnosti trenutka.

Mesnička je zbog nečega čudno djelovala na mene — neću reći deprimantno nego baš posebno, malo me bilo strah toga efekta (možda me je naprosto nervirao promet?) pa sam radije obišao trg i uspeo se Dugom. Navukao sam auto na pola pločnika negdje u blizini Zitine kuće. Koliko god su me razgovori s tetom zanimali — činilo mi se da vidim učinak mojih primjedaba, a i dnevnih događaja, na dalje nastavke one priče iz toplijih krajeva — imao sam uvijek tremu. Priča očito nije bila predviđena na veliku duljinu - cijenim da je planirala na četrdeset kartica — pa je imala vremena da obrće svaku riječ. Vrata mi je otvorila Anita. Očito se razveselila što me vidi, oslovila me je s “ti”. Kuća je sada drugačije izgledala, glavno osvjetljeno mjesto bila je kuhinja, a sve je drugo bilo u polutami i nekako običnije. Upalila je štelampu u dnevnom boravku, a onda sam za njom krenuo u dosta veliku i uspješno moderniziranu kuhinju. Primijetio sam da imaju i lihtof gdje drže cvijeće, točnije, one zelene ukrasne biljke — monstere obične ili sobne. Vidjelo se da Anita nešto priprema u kuhinji, nije bilo jasno što, mirisi su bili neodređeni. Nije joj bilo ništa čudno što se muvam po kuhinji.

- Teta nije kod kuće, otišla je kod tete Ksenije, mali je nešto bolestan, a oni nekud odlaze večeras, pa im teta bejbisita.

Osjetio sam stanovito olakšanje. Prije nego što bih počeo razgovarati s tetom, osjećao sam se pomalo kao pred ispitom, neugodno mi je bilo što se od mene očekuje da nešto kažem. Kad bismo već stali razgovarati, neugodnost je prestajala i ja sam znao nadugo i preopširno pričati o koječemu, ulovljen u mrežu asocijacija. Sad sam bio riješen onog preliminarnog straha, i bilo mi je ugodno. Ugodno mi je bilo i

što Anita prihvaća moju prisutnost. Vidio sam da ima janjetine, pa sam joj predložio da joj priredim uzbekistanski pilav, to kao za nas dvoje. Stao sam sjeckati mrkvu u čačkalice. To je trajalo dulje nego što sam mislio, pa mi je ona pomagala. Popržio sam mrkvu i komadiće janjetine, posolio i sve bacio u rižu, koju sam zatim kuhao šesnaest minuta. Ne znam nisu li stari Uzbekistanci onda sve još bacili pod sedlo, ili kuhali u devinom mjechuru dvadeset i dva sata, ali ovo je bila moja varijanta. Dobro sam zapaprio, a onda se na kraju ustanovilo da bi dobro došla i mrva putra — što sam odobrio, glavno da nema svinjetine, to stari Uzbekistanci sigurno ne bi odobrili. Oboje smo ogladnjeli motajući se po kuhinji, pa nam je u krajnjoj liniji i prijalo. Anita me jedući pogledavala i smiješila se. Donio sam sa sobom bocu postupa, to kao općenit dar, ali sada smo otvorili i pili gledajući se u oči. Samoća nas je oblagala kao pjenasta guma: bilo je jasno da je naš snošaj neizbježan. Anita je predložila da odemo u glavnu sobu, ali još prije nego što je upalila svjetlo, počeli smo se ljubiti kao djeca: usta su joj bila tvrd krug kao u pijavice.

- Onda, znači, hoćemo? - rekla je. Počeli smo na divanu, ali to nam je bilo premalo pa smo svršili na podu. Dugo sam je ljubio u besprekidnoj žurbi, valjda je zbog pića tako dugo trajalo. Odahnula je i stavila ruku na čelo. Oboje smo se osjećali kao u blagoj nesvjestici. - Teta bi mogla doći — reče na kraju i stane skupljati stvari koje smo razbacali oko sebe. - Tko se prvi pere?

Zasad sam osjećao još uvijek samo mutnu želju, i htio sam još jednom činiti ljubav, ali sam razumno prihvatio njezino odbijanje. Vina je još bilo i pili smo. Riža se ohladila, puter se stvrdnuo. Bila je crvena u licu, znao sam da imam podočnjake. Uostalom, i njoj su se dobro vidjeli. Stala je prati suđe kao da želi zbrisati tragove naše večere udvoje. Činilo mi se da joj nešto nije pravo.

— Što ćemo sad? - upitala me je okrenuta leđima. Uhvatio me smrtni strah. Ona se okrenula, pogledala me u lice i

nasmiješila se. — Mislim, što ćemo sad jesti? Što se držiš kao da ti je pura odnijela kruh. Hoćeš li orehnjače?

Pristao sam, tek da se nešto zbiva. Bila je dosta dobra, s mnogo file i s groždicama.

Osjećao sam da sam učinio krivu stvar, da sam se ubacio gdje me ne treba. Što ako ovo bude djelovalo na njezinu odluku u vezi s mužem, s kojim se još nije rastala? I onda, ušao sam u kuću proklamiravši druge razloge, ne zavodjenje. Nije li i tu moment prijekare? Ali prijekara spada u ljubavnu igru, zar ne?

- Tetina. Orehnjača. Ne bi li me zagrlio?

Zagrlio sam je kao čovjek koji je sebi pripalio cigaretu, a zaboravio pripaliti dami, pa se sad žuri da popravi. Učinila mi se manja, kosa joj je dolazila pod moj nos, ili je toliko sa-gnula glavu. Uostalom, još je bila samo u čarapama. Onda je uspravila lice i počela me ljubiti slično kao i prije.

- Nemoj, uzбудit ćeš me opet - rekнем osjećajući kako mi struja prolazi kroz tijelo.

Nije me odmah poslušala. Odmakla se tek kad sam je opet čvrsto prihvatio.

- A-a! - Odbije me. - Što je previše, nije ni... no, nije ni s putrom dobro.

Nasmijali smo se.

U času kad smo upalili svjetlo u velikoj sobi, začuli smo kako se ključ okreće u bravi. Ušla je teta i kao da je primijetila da je svjetlo upravo taj trenutak upaljeno (možda se vidjelo ispod vrata?). Valjda je vidjela i naša još uvijek vruća lica. Na moment kao da se usplahirila, ali onda me je srdačno-uglađeno pozdravila, a Anita joj je rekla da je ja čekam po nekom našem, tj. tetinom i mome, poslu.

La teta je skinula kaput i sjela na divan vrlo uglađeno, ali svejedno se vidjelo kako joj je pogled odlutao kroz otvorena vrata kuhinje i na stol gdje je, međutim, ostala prazna flaša postupa i dvije čaše.

- Flaks je donio vina, pa dok smo te čekali, malo-pomalo popili smo ga. Nazivala me je Flaks kao i Žita. I sama teta koji put je znala reći “gospodin Flaks”.

- Problemi s djecom. Kozice - reče teta kao osoba koja je na te probleme navikla. - Djeca su se spremila u kazalište, premijera je Don Giovannija, ja nisam uspjela dobiti karte, a to je ispalo dobro, jer im je netko morao čuvati dijete. Obično ga stave spavati i samo ostave kod susjeda ključ za slučaj velike dreke, ali sada ima vrućinu, nemiran je i netko mora stalno biti kraj njega. Znae kako je.

Kimnuo sam glavom kao da doista znam.

- Pročitao sam vaš slijedeći nastavak — naglasim ono “nastavak” kao da govorim o novom broju Miki Maus. To je, međutim, bio već ustaljeni štos. — Pročitao sam ga, moram reći, u čudnoj situaciji, u sasvim drugačijem ambijentu — ali da li je posve drugačiji? — Ispričao sam joj svoju verziju našeg pustolovnog izleta u Brestovje, boža vrata, moj san koji je zamaglio čitanje, tako da sam morao još jednom na hladno pročitati da bih dojam očistio od primjesa momentanoga raspoloženja. Teta je s interesom slušala, ili ga je bar dobro glumila.

- Žita je tamo odlazila dok je bila dijete, jedva se može ičega sjetiti. Ono je proštenišna crkva, oko nje nema groblja. Zanimljivo staro groblje nalazi se na drugom kraju, oko druge crkve, tu bi vam mogla štošta reći o spomenicima, ako vas to zanima.

Obično smo dosta dugo razgovarali o koječemu prije nego što bismo prešli na analizu njezina teksta, ako se može govoriti o analizi, budući da se stvar besprekidno smatrala nedovršenom, analiza je značila koje vitamine ili minerale treba ubaciti da dijete bude čvršće i da se ljepše razvija. Počeo sam od misli kako je brestovski (brest-litovski, kako sam par puta rekao) ambijent sasvim različit od onog primorskoga koji ona opisuje, a koji ne poznaje, odnosno poznaje turistički.

Međutim, kako se stalno javljala asocijacija Bresta i Barbare, pa da je nomen omen, sam od sebe, stimuliran više njezinim blagim kretnjama ili izrazom lica nego tumačenjem, počeo sam nalaziti sličnosti i ustanovio da je stvar u osnovi ista, samo drugačija, to jest samo transponirana, uvijek dosljedna sama sebi. Ipak, nešto nije bilo u redu, nešto u načinu izražavanja — odakle jednolični jezik, jednolična hrvaština, kad se inače uvijek javlja dijalekt kao medij i kao realitet, gdje li jasnije to vidjeti nego u Brestovju? Nisam mogao odoljeti već sam napravio dugu digresiju, punu divljenja i zahvalnosti prema Herclu. Teta je živo pratila moje izlaganje, ali nikad mi nije bilo jasno koliko je tu uvježbanosti osobe koja je verzirana u konverzaciji, a koliko stvarnoga interesa. Ipak, nešto je od moga emocionalnoga odnosa prema Herclu moralo izaći van.

— Ali ima načina — reče teta vraćajući se na osnovnu temu o koje sam ja odlutao brestovskim reminiscencijama. - Mislim, da neutralna hrvaština izgleda kao normalni medij. Treba likove okružiti stranim jezikom, tako da se ne stvori opozicija dijalekt - književni standard, već jezik *a* versus jezik *b*.

— O - izgovorio sam pomalo razočarano — znači unijeti strani jezik?

— Taj period literature htjela bih izbjeći. Tekst na stranom jeziku ostaje tekst na stranom jeziku, ne pripada nama. Tekst na miješanom jeziku može ostati literaran, ali ne pripada nacionalnoj književnosti. Strani jezik neka omeđuje situaciju, ali meni nije do toga da reproduciram stvarno stanje, ne pišem reportažu. Strani jezik neka bude prisutan na samom horizontu, ali ne bliže.

Svitalo mi je, ali nije mi bilo jasno.

— I kako to mislite? Kako mislite postići tu posebnu anti-septičnu prisutnost stranoga jezika?

— Napraviti ćemo rat i okupaciju. To, uostalom, imamo i u skladištu povijesti, zar ne?

Anita je sjela k nama, posve mala i crno-bijela. Od našega uzbuđenja od maloprije sušila mi se sluzokoža u ždrijelu i nosu. Žedao sam i spavalo mi se. Ona kao da je bila blijeda, ruke su joj bile bijele, skupila ih je u krilo. Bilo je vrijeme da odem, to više što su njih dvije počele razgovor koji se odnosio na Anitine probleme s mužem. Stvorile su atmosferu kao da je Anita blijeda i umorna od brige. Oprostio sam se. Prošetao sam se do Jurjevskoga groblja, vjetar mi je nateravao bolesne žmarce kroz prsa, ljudi su bili svadljivi.

Rat je u početku bio isto onako dalek i neopipljiv predmet razgovora kao i nadmudrivanje o sporazumu, o poskupljenju, o Abesiniji. Iznebuha je tršćanska pruga prestala dolaziti. Luka je djelovala prazno bez ona dva uredna broda s mletačkim lavom i razgovorljivom posadom. A onda je došao velik siv brod s velikom talijanskom zastavom na krmi, plosnat i prostran, zlokoban i smiješan, jer ju je podsjećao na kalup za dunjinu hladetinu. Mali Puljiz drvodjelac koji je govorio "Zbogom, gošpodja" rasplakao se na lukobranu, spremajući se da se ukrca sa ženom mještankom i s djecom koja su se kao i svi drugi smijali njegovu prkeljanju. Talijani su se vraćali u domovinu. Na opće čuđenje, ustanovilo se da pet mještanskih obitelji ima talijansko državljanstvo. Neki su se time ponosili, ali izgubljeni Kalabrezi, kojima su djedovi pribjegli ovamo za vrijeme onog strašnog potresa, nisu znali nijednoga govora osim mjesnog narječja, nepismeni, u strahu od stranaca koji su govorili "Su, šu" kao životinje, a opet neodoljivo privučeni velikim brodom, urednim odorama neočekivanih sunarodnjaka. I brod je otišao orući bijelu brazdu morem koje je bilo sivo i nerazgovorljivo kao i on.

Zatim je Vojko dobio časničku odoru s golemom šajkačom i staromodnim ovijačima. O ratu se doznalo povjerljivim šapatom, baš kao i o umorstvima iz strasti u kotlinskim selima gdje su se vjere miješale a krv vrela, mjesni redar stao je važno pred općinu i naročito svečano razgonio neodoljivo radoznanu djecu. Na zavoju ceste, nešto iznad grada, naselio se osamljen vojnik koji se ubijao od dosade i, svojom pjevnom brđanskom štokavštinom protkanom srbij

janskim vojničkim izrazima, tumačio svima kako će on ovdje zaustaviti sve Hitlera i Mussolinija koji bi htjeli prodrijeti u mjesto. Vojko je u odori otišao na posao, a trgovac u ličkoj kapici nabavio je peče i peče modrog papira kojim su po općinskoj naredbi morali oblijepiti okna. Novine koje su stigle iz M. kasno po podne govorile su o uspjesima naših odreda u Malisorskim brdinama i o tome kako je Njegovo Veličanstvo postalo punoljetno. Zatim je nastao muk. Zvono s crkve stalo je zvoniti u stranu, a izbezumljeni redar, znojeći se u modroj odori, razdraženo je vikao da se radi o zračnom napadu i neka svi odu u podrume i neka legnu. U zvuku zrakoplova bilo je nešto jezivo zlokobno. Zujanje se povećavalo kao kad se u groznici bilo naglo ubrzo u sljepoočicama. Ana je sjedila u kono- bi Vojkove obiteljske kuće, Vojko je bio na previjalištu, oko nje su bili Vojkovi roditelji i dvije susjedne obitelji koji su njihove podrumske lukove smatrali sigurnijima. Razgovijetno se čuo zvižduk bombe. Jedna susjeda stade naricati, dok je Ana upadno smireno sjedila pritisnuvši sklopljene ruke koljenima. Ništa se nije dalo učiniti, a zvižduk je, kako je pročitala, značio da bomba ne pada na njih. U prilično bezličnoj galami zrakoplova i grmljavine čuli su se jasni i oštri hici puške: znala je da osamljeni brđanin puca u zrak dajući oduška svom jalovom položaju. Tišinu koja je naglo nastala i trajala možda dugo, možda kratko — to pod lukovima naslonjeni na bačve nisu razabirali - prekinulo je opet zvono, tako slatko i ugodno da su svi shvatili da je opasnost prestala. Vojko je došao kući i, ne govoreći mnogo, stao skidati odoru. Dotrčao je i onaj osamljeni vojnik u modrim lanenim hlačama, vojničkoj košulji i crvenoj kapici koju je valjda na brzinu dobio od trgovca. Izmolio je od Vojka modri ljetni haljetak i stotinjarku. Pogledao ga je na kraju istovremeno lukavo i pokislo i napola vojnički pozdravio, ali bijela platnena obuća nije dala zvuka. Odsuljao se korakom čovjeka koji nije naučio hodati po ravnom.

Popodne je bilo sunčano ali nipošto sparno. Svejedno, ljudi nije bilo po ulicama. Dostojanstveno, koliko mu je strah dopuštao, redar je došao po Vojka i rekao da načelnik traži od njega da bude u općini. Jedva što je Vojko otišao, dojurila su sa zapada žuta kola sa

zastavom na kojoj su se razabirale dvije bijele i dvije crne kocke. Iznjih je izašao njemački časnik s palicom, u prašnoj ali dobro skrojenjoj odori, brzim ali odmjerenim skokom krenuo stepenicama u općinu, kao daje čitav život samo to radio. Dva koraka iza njega uspela su se druga dva časnika, nalik jedan drugome kao jaje jaje-tu. Načelnik, Vojko i još dva vijećnika prepustili su mu grad nakon njegove izjave da ga zauzima u ime Njemačke. Žustrim korakom Nijemci su izašli iz vijećnice i odjurili žutim strojem dalje prema jugoistoku, kao da imaju obavezu da stanovit broj gradova zauzmu prije zalaza sunca.

A onda su navrli Talijani trčeći i perjem na šljemovima, naoružani do zuba. Zapovjednik se razjario kad je čuo da su Nijemci već bili tu i odnijeli mu grad ispred nosa. Smjesta je zauzeo općinu i naredio vijećnicima da mu se poklone zapletenim obredom. Oslovljavao ih je talijanski ne dopuštajući mogućnost da ga ne razumiju. U naletu građanskog otpora, svi su ušutjeli i naveli ga da zovne tumača. Sablasne tumačeve greške navele su kuma Luju da usplahireno uzme riječ, oslovljavajući zapovjednika s "Visosti" razglagoljao se tečnim toškanim. Prvi trzaj bijesa zbog hinjenja ubrzo se rasplinuo, zapovjednik ih je stao nuditi da puše, i sve se završilo dostojanstvenom pomirbom dok su vojnici u dosta nezgrapnim zelenim odorama zauzeli sve mračne kutove u mjestu, dijelili djeci cigarete i zanimali se za njihovu žensku rodbinu i vino.

Nijemci su se smjestili na dalekom rtu, u ljetnikovcu gotovo odu-mrle jedine mjesne plemićke obitelji koja se svela na dvije bezazlen-luđakinje. Izvjesili su među stablima zastavu s kukastim križem. Znalo se da imaju oklopna kola, a vojnici u crnim odorama s mrtvačkom glavom na kapi gdjekad bi se pojavili u mjestu da kupe Us-tavni papir i slatkiše, koji su na čudesan način mjesni slastičari us-pjeli i dalje proizvoditi dobivajući slador od Talijana za skrovite uslužice. Vidjelo se da preziru sveprisutne saveznike, baš kao što su Talijani prezirali domobrane koji su konačno ušli u mjesto, a za njima krupni ali malobrojni ustaše u troredovima. Talijani dugo vremena nisu priznavali nikakvu građansku vlast, zapravo su sve do kraja svoga boravka jedino oni izdavali valjane propusnice, gle-

dali su kroz prste na sitno krijumčarenje i držali luku prometnom. Dvije židovske obitelji koje su se našle u mjestu prebacili su hitro na Poluotok, čuvali su pravoslavne zaseoke od ustaških pogroma, omogućavali četnicima da ulaze u mjesto, ne dopuštajući ni pomisao na ulična klanja. Poslije jednog ozbiljnijeg sukoba, kad je u središtu mjesta došlo do pucnjave, talijanski je zapovjednik prisilio ustaškog bojnika da napusti mjesto. Toga popodneva nitko nije izlazio iz kuća tako da je uranjenje redarstvenog sata bilo suvišno, a nemira nije bilo.

Vojko je sada bio istovremeno i u službi polupostojeće građanske vlasti, i talijanskog zapovjedništva. Dom zdravlja sada je imao značaj poljske bolnice, i Vojko - Adalberto - dolazao je s drugačijim pričama. Bio je prisiljen da vrši ranarske zahvate, da namješta kosti i oblikuje nosove, da reze ruke i noge, da sastavlja razmrskane udove. Nije mogao prikriti svoj ponos kad je uvidio da napreduje u tome poslu, hvalio se kao domaćica koja postaje sve okretnija za šivaćim strojem. Ana mu je, ne sasvim po propisu, pomagala u vođenju zapletenih zapisnika i izvještaja, učila se da kaže samo onoliko koliko se pita, po mogućnosti manje. Vidjelo se da je Vojko svaki put sve umorniji, stao se tužiti na bolove u utrobi, što ona nekako nije ozbiljno shvaćala noseći negdje duboko u sebi zapretanu tlapnju da liječnik ne može biti bolestan.

Čovjek koji je dotrčao i nožem u vratu objasnio je zgodu da se nezgodno poigrao s bratom, seljak pronađen vezan u vreći polumrtav od iscrpljenosti i hladnoće tvrdio je kako se baš bio odmarao i kako uvijek spava u vreći. Užasan strah od osvete i od ispitivanja, pa makar i dobronamjernoga, vezivao je usta ljudi, i Ana je sve bilježila kako joj je bilo rečeno, kasnije je te izvještaje Vojko podnosio nadležnom talijanskom časniku koji ih je bez pogovora prihvaćao, ispravljao pravopisne greške i križao ona malobrojna mjesta koja možda zapovjedništvo ne bi otpjelo, već bi zatražilo istragu koja bi lako mogla završiti skupnom odmazdom. Ana je postajala okretnija u talijanskom, ustrajala je u slavljenju svetoga Vojtjeha pozivajući i po kojega talijanskoga časnika. Oni su dosta uglađeno poklanjali cigarete i sapun, ponekad i klupka umjetne vune.

U ovom omotaču privremenosti - jer nikome nije bilo ni na kraj pameti da bi ovo stanje moglo potrajati - Ana nije dopustila da joj uhodane staze obrastu travom. Stvari koje su donedavna bile naravne preobrazile su se, ali nisu bile nedostižne. Seljaci nisu više dolazili u kasnu jesen s konjima natovarenim drvima na koje se uhvatila lagana mahovina, a onih nekoliko dana bure trebalo je da se naloži peč i kod kuće i u Vojkovoju poljskoj bolnici. Međutim, dalo se nabaviti od Talijana smolaste jelovine, a seoski čudaci skupljali su uz prugu grude ugljena koji je u dosta pravilnim razmacima popadao s vlaka. Čuvar parka najednom je stao pronalaziti neobično velike količine suhoraka i otpadaka od kljaštrenja.

Ručak koji bi se prije rata smatrao posve osrednjim danas je bio pravo dostignuće, ali nešto od toga nejestivoga dostignuća kao da je ulazilo u samu hranljivost i ukus. Vino je stizalo gusto i neuglađenos brda, s vrtoglavih visina kuda gusjenica oklopnog vozila nije prošla. Ovce su griskale neviđenu travu koja je mirisala po luku vlasca, što je mlijeku davalo opor okus, ali je zato mladi sir bio odličan.

Vojko je dolazio s drugačijim pričama, ali ih nije pričao na drugačiji način. Zračni napadi bili su neka vrsta bure, čak se u njima razabirala neka podnebna pravilnost, i kao što se na trg u hitnji išli prije nevremena, tako se danas odlazilo prije znaka zračne opasnosti. Ona dva teška tjedna kad nije bilo soli iskuhivali su potajno more kotlovima i došaptavale jedna drugoj učinkovitije postupke.

More je vryjelo vrnutima, divlji vinogradi stali su naglo donositi obilan plod, trebalo je samo da se nađe ruka da ih pobere. Brodovi su stizali šuljajući se kroz minska polja, čak je jednom došao brod ravno iz Južne Amerike sa smiješnim malim veseljacima koji su na njih i njihov rat gledali kao na nepostojane otoke i morska čudovišta. Svejedno su znali zlatom naplatiti onih nekoliko vreća kave, kojom su kod kuće ložili parne strojeve. Jedan dan čitavo mjesto mirisaše prženom kavom. Međutim, sve je više bilo bodljikave žice na prilazima mjestu, a negdje prijeko — to je značilo s onu stranu općinske međe - događale su se strahotne stvari, predmet je živih priča. Maštovito krvave sudare ustaša i četnika najednom je

stalo nadlijetati pet lovačkih strojeva s crvenom zvijezdom, koji su u jednom poniranju temeljito isprobušili lučku kapetaniju. "Onamo" postajalo je sve sire područje, a brodovi koji su prebacivali sol, suhe smokve i zabije krake najednom su stali nositi i letke, a kad bi se u večernje sate s mračnog mora čulo dahtanje neosvijetljena leuta, svi su znali da se to "oni" prebacuju s otoka u uvalicu iza rta.

Ana se u čitavu metežu osjećala neranjivom. Vojko je i dalje obavljao svoj posao koji je nekako imao posvećen značaj. Nisu imali djece koja bi s vremenom mogla dorasti do puške. Kao uvježban umjetnik, uspijevala je i dalje slaviti svetoga Vojtjeha, Božić i Uskrs. Za njezin imendan Vojko joj je donosio neočekivane darove u obliku staroga nakita koji je, ili uzimao iz obiteljske riznice, ili kupovao, ili dobivao od nekada dobrostojećih a odavna osiromašenih brodar-skih obitelji. Ukrasi od indijske mjedi s poludragim kamenjem bili su sada njihova tajna, i ona ih je nosila onih dvadeset časaka dok je završavala ručak, a on jeo ljutike i pričao o zgodama u bolnici.

Potajno su mu gotovo u isti trenutak donijeli u bolnicu raskomadana ustašu i raskomadana četnika. Opet je preko brda došlo do pokolja u kasni sat kad su se oba sela, pekući šljivovicu, izopijala. Vojko, vjeran svojoj zakletvi, bezobrazno tvrdoglav smjestio ih je u istu prostoriju, opisao slučaj kao prometnu nezgodu, borna kola naletjela na teretnjak. Četnik je zbog gubitka krvi i žešće šljivovice koju plemena u kotlinama štovahu i gojahu šutio i svaki čas zadrijemao, dok je ustaša, slomljenih ruku i napukla kuka, osjećajući se na osovinskome, svome području tražio od liječnika da mu četnika doda da ga zakolje. Vojko im je odrješito tumačio da će ih obojicu, ako se ne budu uljudno držali, predati Talijanima na urudžbeni zapisnik za kojega će postupka sasvim pouzdano obojica ispustiti crnu dušu. Njih dvojica trzahu se u zavojima i tračnicama nastojeći nastaviti i završiti onu krvavu pijanku gdje se bijahu toliko raspojasali. Vojko je sve pričao Ani s laganim, neporugljivim smiješkom, pouzdan u se kao iskusan kockar koji zna da njegovih pet časaka još uvijek traje. Sutradan, u groznici ili na sigurnom putu prema oporavku, njih su se dvojica nadmetali tko će u svojoj nemoći češće zvati liječnika i mrzovoljnu bolničarku, koja im je i pretjera-

no razgovijetno rekla da ne misli tako cesto prekidati ručak zbog njihovih gluposti od početka do kraja, i što se nisu priklali na mrtvo. Razumni stav nelijepe, ali žustre i prilično stasite ženske, pričaše Vojko, osmudio ih je tako da su stali ispod brkova gundati. Konačno, jednoga se jutra Vojko vratio s probdjevane noći sav se žrni. U nedoumici što da mu priredi za jači doručak, kakav mu je u ovim trenucima bio potreban, Ana u prvi mah nije ni primijetila njegovo zadovoljstvo, koje je medilo s ushitom, i gotovo je prečula njegovopotihu narudžbu "ljutike spršutom i u onu veču". Grabeći jelo i lijevom i desnom, Vojko joj ispriča kako je usred noći čuo da cijevi željeznih postelja odzvanjaju. Ušao je u odjel u daščari i uspio razabrati da ustaša ručnim satom, od kojega se nikako nije htio rastati, proizvodi zvuk na kovini okvira postelje. "Ovaj — ona, tamo - nešto hoće, kao da je, oprostite mi Bože, na samrti." Četnik je hroptao. Vojko mu hitro ubrizga izažetak pustikare za jačanje srca. Učinak se ubrzo primijetio i, brišući mu znoj s čela, Vojko uvidje da mu je bolje. Odšulja se iz sobe i sjede u vjetrovito predvorje, a onda začu zvučni i duboki glas koji kao da je dolazio iz sredine sobe: "Rat ti je, bratesigamoj, zaguljena stvar. "

Oslobođeno područje postajalo je sve veće i kretalo se na Zapad, tako da su neka mjesta dosta zapadnije od njihova već godinu dana bila u rukama Narodnooslobodilačke vojske. Obavljala se redovita zamjena zarobljenika i sve je više domobranskih časnika ostajalo na onoj strani. Međutim, njihova luka ostala je i dalje prometna, kao da je svima odgovaralo da ta veza sa svijetom ostane. Ribari koji su povremeno dopremali vrnute nosili su crevlje neobična kroja, a svi su znali daje to engleska vojnička obuća i da ispod skuša leže tovari nečega drugoga. Vojko je bio sve izbirljiviji u hrani, skuše nije mogao, jaja nije smio, sol nije trošio, tražio je čudne stvari, ka kašu od posija ili kiselo mlijeko.

*Ana je, kršeći nepisani zakon po kojemu domaćica sama nije smjela doći pred ribarski brod, dočekivala trabakule što je ranije mogla, zanimala se za osliće i kanjce koje bi Vojku kuhala začini-
nivši ih kasnije s nekoliko kapi četrunova soka i gotovo nimalo sol. Ribari, opaljeni toliko da se činilo da im je koža poluprozirna kao*

tamni jantar, oslovljavali su je nasamu s "drugarice" i tražili lijekove zauzvrat za svježiu ribu. Ustanovilo se da Vojko već ima spremljene zavežljaje lijekova, i ona je hitala kući noseći srednje velika smuduta, kojemu su se oči upravo isprevratile i koji je bio u tom trenutku najbolji da se baci na žar, ali ni obaren nije bio loš.

Mora je bila onih nekoliko mjeseci njemačke vlasti. U času pada Italije ustanovilo se da oko čitava mjesta stoje Nijemci u streljačkim redovima, u oklopnim kolima i protuoklopnim oružjem. Talijane su dvadeset i četiri sata držali u vojničkim daščarama, a onda oko kruga postavili žicu i pretvorili ih u logoraše. Crne košulje, poznate u mjestu podpridjevkom "palikuće", većim su se dijelom pridružili Nijemcima i dobili oko rukava na brzinu tiskane vrpce s crnim raskriljenim orlom. Vojku su također htjeli nadovezati takvu vrpцу, ali on je najednom osvanuo u domobranskoj uniformi i dosljednim držanjem odbio da bude smatran zarobljenim talijanskim dužnosnikom. Nijemci su dovukli na obalu neizmjerne količine bačava i pogonskim uljem, podmornica ili dvije iskrsnule su da se opskrbe gorivom, jedan razarač, krasan kao iz priče, dolutao je kao izgubljena nevjesta i dao sebi natočiti guste smeđe tekućine. Mjesto je bilo prošarano žutim pločama s crnim natpisima, domaći prometni znakovi nisu im ništa značili. U to doba palo je i prvo javno vješanje u mjestu, bio je to nastavnik hrvatskoga kome se preko čela jasno vidjela svježa brazgotina. Užasno se osjećala privremenost svega i nevjerojatna ravnodušnost na licima Nijemaca: zasipani iz zraka lecima kako su Rusi u Berlinu, oni su tvrdoglavo ispisivali ohrabrujuće rečenice na bokove teretnjaka. A onda su se sve one bačve goriva zapalile, tko ih je zapalio, sam bog zna, zapaljena tekućina dugo se razlijevala morem. Još je sve gorjelo kad su ušli oslobodioci: dosta neuredno obučeni, u mješavinu engleskih i domobranskih odora, uspjeli su organizirati svirku u kojoj su se razabirali poznati napjevi mjesne građanske glazbe. Najednom se ustanovilo da većina glazbara doista i jest iz mjesta.

Drugo jutro sablasni engleski zrakoplovi spustili su se nisko i kružili iznad mjesta, ali bez zle primisli: osjetilo se daje ratu kraj, premda se još čula grmljavina topova negdje na zapadu, a u okoli-

ti mjesta odjeknule su jednolične paljbe strijeljanja. Najednom je mjesto bilo zasuto cigaretama, američkim slatkišima, brašnom s dalekih sjevernih ravnica.

Liječnik koji je vojnim autom stigao iz obližnjeg mjesta, koje je bilo trenutak prije tisućama kilometara daleko, a sada samo s onu stranu brdske kose, pogledao je Anu pogledom koji je bio užasan u svom poštenju: Vojku nije bilo spasa, žučni napad došao je kao dodatna sotonska tegoba bolesti bubrega i mjehurca. Vojko je umro tako brzo da Ana nije stigla ni pomisliti da li će izdržati da tom trenutku bude prisutna. U sumaglici dala je da je bosanski liječnik odvede u drugu sobu i u drugu kuću gdje su je brzo dočekali rođaci i uhvatili je za ruke.

Zanimljivo je bilo kako je teta govorila o svijetu kao o sretnoj zalih prikladnoga materijala za svoj literarni slojd. Doista je iskoristila okupacionu situaciju, koja joj je baš dobro došla. Mora da je imala neki generalni kostur priče, mislim samo generalni kostur, a meso je ugrađivala ipak između naših razgovora. Nisam još naslućivao završetak, odnosno mogla je baš i liječnikova smrt biti završetak, možda je priča gotova. Nisam htio ispasti glup pa je nisam dalje pitao. Svaki je odlomak na neki način na kraju imao završni akord. Ali Anin je život bio samosadržan, ili bar priča o njemu, pa se kraj morao bližiti. Moji su samosadržani životi bili rasuti po svijetu pa sam na neke već i zaboravljao. Povremeno sam pomišljao da dolazim među prijatelje da nađem permanentnu zavičajnost, ali oni nisu nužno, pa ni uopće, značili teritorijalnu vezanost. Teta me je, međutim, sa svojim redovitim nastavcima koji su, sve sam više uviđao, težili da budu transpozicija onoga što se u danu dogodilo, baš kao i san, vezivala uz grudu, pa onda Anita i Žita i naši zajednički izleti, najedamput je u poznatoj, labavo spletenoj sredini nastao nekakav teritorij u kojem sam se ja kretao i bio kod kuće. U toj su zemlji izlazile i periodične publikacije uokvirene u uredan tulac, kao pošta koju razvoze kočije.

Bio sam zaokupljen svojim proučavanjem terenskog obćevalnog jezika, i s veseljem sam oćekivao buduće izlete. Forko je sa mnom bio trpeljiv skaut, i njega je sve to zanimalo, ali se uspjevao omotati svojim profudnim pijanstvom. Da nisam svojim oćima vidio kako pije, mislio bih da mu je sve to poza, da je našao zgodnu masku u kojoj donekle ostaje sebi dosljedan, mirno raspredajući svoja premišljanja, izlažući se stimulativnim upitima i poput Sokrata zapitkujući Źrtvu ne bi li Źrtva rodila konaćnu misao, kao da je sam previše lijen da to izgura, ili kao da je iskusio bolove poroda i ne Źeli da mu se ponove. On je bio išao sa mnom u gimnaziju bar nekoliko razreda, a onda, zaćudo, i na fakultet bar nekoliko godina. Mislim da nije završio, već je u dugim razmacima polagao ispite, a u većernje sate komponirao mraćnu glazbu koju je onda više puta znao prodati televiziji za zvućne kulise. Ćinilo se da mu za Źivot i ne treba ništa drugo osim vinjaka, pa sam se pitao od ćega se deblja.

Još od vremena studija ostao nam je obićaj da odlazimo otprilike u isto doba u lokal kraj fakulteta gdje se moglo i jesti. Onda, naravno, nije bilo toliko automobila ispred zgradurine izgraćene u doba izgradnje, tako da je sada djelovala starinski ali ne dovoljno, baš najgore. Motao sam se ćasak ispred stakla nastojeći razabrati tko je i ima li koga unutra.

Vidio sam filodendrona zalijevanih talogom kave koji su Źutjeli, ali i koji su bujali, uspijevali, širili se. MoŹda se radi o vrsti kave — jednima bolje odgovara Minas, drugima Santos, trećima Jacobs? Bilo kako bilo, ovi, poredani u izlog ovoga lokala, koji je, mećutim, zadimljena krćma, uspijevali su fantastićeno i dizali se uvis, šireći svoje mnogoprstne šake kao da nam Źele nešto saopćiti ili nas pojesti. Forko, koji je bio stigao prije mene i već imao par praznih šalica ispred sebe, i koji je maloprije gotovo nijemo kimnuo i neodrećenom grimasom pokazao da bi htio da sjednem pokraj njega, što bih ionako bio ućinio, primijetio je moj pogled i osjetio sam da se sprema da progovori. Biljke smo gledali odozgor, jer

smo sjedili na prvom katu, na nekoj vrsti unutrašnje terase, i ja sam mislio da je on pratio smjer mojih očiju i moj doživljaj fantastičnosti egzistencije onih filodendrona u ovoj zagušljivoj atmosferi, ali nije.

- Vidiš ono što vidiš, i misliš da vidiš ono što vidiš — započe on. — Vidiš masu ljudi, Jugoslavena, kako ulaze u ovu krčmu, je li? - Ja, zapravo nisam išao za tim, ali sad kad me je upozorio, vidio sam da je velik broj ljudi u sivim i sivoplavim kaputima kraj šanka i da svi piju. — Prosječan jugoslavenski građanin mnogo pije, i to pije prije pet sati, kažeš? A šta ako to nije ono? A šta ako su to prikriveni osvajači iz svemira?

Pogledao sam ga. Oči je malo stisnuo videći da mi je privukao pažnju.

- Privid. A što misliš — ako se ono uistinu važno, jedino važno, događa na jednom drugom planu?

- Kakvom drugom planu? Misliš li možda da pijućići obavljaju svoje poslove ovdje umjesto da se sastaju po uredima?

- Opet si prizeman - odmahnio je Forko - premda si se popeo na prvi kat. Još dva vinjaka - domahnio s ista dva prsta konobarici, koja je stajala iza mojih leđa a popela se ovamo da zatvori prozor koji smo mi bili odškrinuli. - Ti misliš na poslove koji oni obavljaju kao Zemljani, a ne misliš na njihove ekstraterestrijalne transakcije.

Osvrnuo sam se. Za susjednim stolom sjedilo je dvoje. Metalne noge stolica zveckale su kako su ih primicali. Ona je bila u smeđem kostimu, s cipelama ponešto prelaganima za ovaj prohladni dan, dok je on, odudarajući od stila gostionice, bio u posve tamnosivom odijelu, s bijelim rupčićem u prsnoj džepiću i s nečim zlatnim na sebi, s kopčama na manšetama ili s prstenom ili zubom. Značajno su se smiješili jedno drugome.

- Eto, on se pravi ljubezan, nesebičan - kušao sam se uključiti u tok Forkove tirade — a zapravo je želi zavesti i onda je se što prije riješiti.

Forko zatrese glavom.

- A što ako je u potrazi za trećom satisfakcijom? Njemu sve to može uspjeti a da mu pri tome naročito i ne uspije, je li, a da mu svejedno bude drago.

- Može se hvaliti pred prijateljima.

- Ali može osjetiti satisfakciju i da nikome ništa ne kaže.

- Stvar lične afirmacije, možda.

- Pred kime? Pred samim sobom? Tu sam te čekao! Afirmaciju pred samim sobom može doživjeti samo biće koje je prije svega i samo individuum, bez potrebe za kontaktima s drugima; ili je poslat po zadatku pa nije u odnosu s okolinom, to jest rodnom ljudskim, već je odgovoran ekstraterestrijalnom centru. Oni nemaju stvarnog međusobnog kontakta, oni su agenti koji ne znaju jedno za drugo.

Promatrao sam onaj par. Momak je prinio šalicu žutog napitka ustima istovremeno se smiješeći, upadno nalik na likove s filmskog platna. Oni, znači, uče ljudske kretnje, nisu im naravne?

- Uostalom, ja dobro znam tko si ti, makar da si se zamotao u taj otrcani kaput.

Lecnuo sam se. Kad je to izgovorio, najednom sam počeo osjećati u samom sebi drugu, tajanstvenu, ekstraterestrijalnu osobu, i zbog toga sam se osjetio kriv i ugrožen, razotkriven.

- Nije ti se nikada dogodilo - nastavi pripovjedno Forko — da osjetiš da si negdje u visini, na stablu ili čak nad stablom, a bio si pod stablom i gledao mahovinu pokraj lijevog uha neke žene?

- Zašto baš lijevog? — upitah, ali on mi nije zadovoljio znatiželju.

- Istina je da smo okupirani: nas je netko iznutra napučio, svaki od nas nosi u sebi jedno biće iz dalekog svemira, to ja dobro znam, odnos između nas kakve vidimo jedni druge

samo je igra, naše je rukovodstvo u svemiru, i pred njim se afirmiramo ili propadamo.

- Po tvome, svaki od nas nosi u sebi svoga krvnika, rak svemira?

— Ne, ne, opet prizemno shvaćaš stvari: njihov zadatak nije da nas unište ili osvoje, već da spase sebe - gledao si valjda “Osvajače”. Zelja za osvajanjem kao motiv ekspedicije iz svemira, koja bi se osnivala na nekoj vrsti sadizma, od Wellsa dalje sve više zvuči otrcano i naivno u naučno-fantastičnoj literaturi. Treba nastojati bolje razlučivati situacije: srasli s nama, oni nose dvostruku odgovornost, oni se provjeravaju svojim odnosom prema nama — odnosno prema njima, ljudima.

— Sto to govoriš “njima”? Tko sada iz tebe govori?

- Razmemo se - namigne mi. - Kao da ne znam da si i ti jedan od njih.

Ovaj put sam bio spremniji.

— Mislim da mi nešto imputiraš.

- Dobro se držiš - taj ekspedicioni korpus ne radi ni u trojkama, već u jedinkama: to su kao neke viteške vježbe u **ahimsi**.

- A šta je to **ahimsa** - upotrebljavaš već nekakvi svemirski kaudervelš?

— Poštivanje svih, a naročito zametnih individualnosti — “Lipe nam ne seci”, ili pak “Gdje god nađeš zgodno mjesto, tu drvo posadi” - ali prava odgovornost ostaje samo prema onom ekstraterestrijalnom centru, oni polažu samo svome caru račun o svojoj ekspediciji.

— Zašto ne carici? — podbodoh ga.

- No, dobro, **car ju**, s time da je nominativ **carje** — a to je individualnost u kojoj svako od njih ima udjela, i koju ne smije izdati poistovjećivanjem s nama. Onaj tko se poistovjeti s nama ravan je čovjeku koji se poistovjetio sa svojim

autom i svršava u starom željezu, što mora osjetiti kao užasnu bol, koja u kontinuumu postaje beskonačna, razumiješ.

- Ali zašto to Svemirci uopće rade? Zašto se izlažu tome riziku? Nemaju li kakve Antisvemirce, protiv kojih se bore?

- U jednostavnijim knjigama sajens-fikšna ta je mogućnost obrađena: da, jasnija je ali i priprostija vizija borbe raznih bića za supremaciju u Svemiru. Ali kako onda opravdati često iznesene vizije osvajanja nebeskih tijela od ljudskog roda, gdje se mijenja i oblik i izvor snage — inteligentno biće koje stvara životnu energiju radioaktivnošću, ili diše na škrge — lik prikazan u mnogim knjigama kao homo sapiens mutatis mutandis — jednostavno nije i ne može biti čovjek, i ono što ga vezuje s ljudskim rodом, a to su Zemljani, upravo je unutarnja opsjednutost istom rasom Svemiraca. Ne mogu, dakle, prihvatiti ideju borbe dviju rasa Svemiraca, koji onda, u našem slučaju, opsjedaju razne ljude, već se radi samo o borbi principa ličnosti, pozitivnoga, i principa bezličnosti, negativnoga, s time da svaki pojedini vojnici mora znati da je samo agent centra u koji se vraća, jer ako zamisli sebe kao klicu novog centra, osuđen je na propast, strašnu kaznu zbog izdaje.

— Ali zašto bi itko preuzimao tu golemu odgovornost, kad nema nikakvog neprijatelja osim nekog bezličnog principa, koji ga se ne mora ni ticati?

- Pitanje je dobro postavljeno, ali odgovor je jasan: svatko *hoće* biti *netko*, svatko objeručke prihvaća to da je osoba, molim lijepo, svatko je u tom smislu presretan da preuzme zadatak, ali mrdanja nema, time odmah preuzima i odgovornost, jer je kao gladan vuk skočio na to da ima slobodnu volju.

— Ali u toj teškoj situaciji Svemirac će zaželjeti da kontaktira Centar, da traži instrukcije, podršku u svojoj posvemašnjoj izoliranosti.

— Postoji mogućnost, u momentima potpune koncentracije. Veza je u osnovi telepatska. Kontakt je u valovima koje još

nijedan zemaljski instrument nije registrirao. Potrebno je zauzeti stanoviti yogiski položaj da bi se postiglo posebno stanje...

- Znam rekoh. Klekne se i sklopi ruke.
- Kako znaš?
- Kateheta mi je pričao.

Forko se gotovo nasmijao, to jest odmahnuo glavom unazad, što je kod njega bio jedan od ponajistaknutijih znakova da se zabavlja. Zadubio se u vinjak i otplovio u svoju šutnju. Imali smo vremena razgovarati, i sad smo obojica zadovoljni što smo jedan s drugim, bez trećega koji bi nas nagonio na aktivnost, sjedili i vezli beskonačne nizove misli i slika promatrajući skromno zbivanje u krčmi i izvan nje, onoliko koliko smo s ovoga položaja mogli.

Glavni razlog moga dolaska bio je da ga podsjetim da smo se dogovorili za novi istraživački izlet. Radilo se, navodno, o zanimljivim nadgrobnim natpisima.

Teta je sama prva spomenula svoje usputno obećanje da će mi pokazati određene prave spomenike, dulje tekstove. Napomenula je i to da dosad, koliko je njoj poznato, nitko nije proučio te grobove, pa čak ih nije ni evidentirao. Mogao sam zamisliti njezine osamljene šetnje brežuljcima dok su je okolni seljaci smatrali rođakinjom Crne Kraljice — ili je pak na te izlete vodala generacije svoga partenogenetskog potomstva polako im utuvljujući - subliminalno — egzistenciju vanjskoga i prošloga svijeta onako kako ga je sama komponirala? Za ovu zgodu obukla je visoke cipele čvrsto utegnute oko gležanja, onakve kakve su licejke nosile u doba aneksije Bosne i Hercegovine, i široku smeđu suknju, nešto između dindrice i new-looka, bolero istoga materijala i kravatu, odnosno nešto slično kravati. Žita je bila u hlačama, a bome smo bili u hlačama, i to u trapericama, i Forko i ja, premda smo za ovu zgodu zapravo morali organizirati pumperice i tirolske dokoljenke i hafrle.

Forko, koji je zabunom došao trijezan, napio se u blizini benzinske stanice dok smo kontrolirali gume. Odmah je bio bolje volje i razgovorljiviji.

Da bi se stiglo do crkvice, moralo se skrenuti s asfalta gotovo u bespuće. Brežuljak se nalazio u širem smislu na putu u Brestovje, zapravo je bio sasvim blizu Zagreba. S ceste se vidjelo samo prostrano groblje koje je počinjalo odmah ispod crkvice i spuštalo se obronkom u neodređeno grmlje kupine i akacije. Znalo se da se gore nalazi selo, u najmanju ruku znalo se da stanovnici imaju posebno ime, svetoboltižarčani. Put je bio naprosto usječen u lapor. Forko je stao raspredati svoju viziju stanovnika brežuljka. Najprije su to bili čuvari groblja, neka vrsta ukletih ili posvećenih. Zatim ih je vidio kao duše, kao anđeleke koji se drže ovoga vrha, ovoga mjesta tako blizu nebesima, anđele koji su razapeti između ljubavi prema nebesima i zemlji. Neizbježna mu je bila i asocijacija na ghoule, duhove koji se hrane lešinama. Međutim, kad smo ugledali prvoga svetoboltižarskog prvoškolca kako se s torbom na leđima žustrim korakom prividno bez napora spušta u dolinu, gdje mu i jest škola, vidjelo se da se radi o novoj podvrsti ljudi: u torbi nosi smotana pterodaktilska opnasta krila, on će ih razapeti čim nam zamakne s vida ("Hvaljen budi Jezus Kristuš") i lagano otplanirati u dolinu, na meki travnjak, a onda će, kad nauči današnji red abaka, izaći na livadu, raširiti krila i čekati zefir, blagu termiku da ga digne do valionog gnijezda, među istokrvnu majku i sestrinske pisanice.

Na pola puta motor mi se prezaugao i auto je stao pa čak i počeo padati natrag. Pritisnuo sam nožnu i prilegao ručnu, a kad sam se ogledao unatrag, činilo mi se da se rušim niz Himalaju. Bez neke uglađenosti u glasu, točnije bez traga iste, rekao sam im da izađu i da što prije podmetnu kakav kamen ili bar drvo pod stražnje kotače. Forko je odlutao u grmlje kao da traži ptičja jaja, Žita se pojavila s natrulom granom, ali teta je brzo i efikasno pronašla oveći kamen, što je ovdje bila rijetkost, zacijelo je ispao s nekih kola dok su

na brijeg vozili građevni materijal u ovo doba sveopće izgradnje. Kamen je morao biti potežak, ali ona ga je junački nosila i podmetnula pod desni stražnji kotač. Osjetio sam se sigurnijim, upalio sam motor i razigrao ga, dosta nespretno otpustio ručnu kočnicu, ali auto se čvrsto pokrenuo, oboje smo se naprezali dok nismo stigli na ravniji dio puta. Još se dalo voziti, pa sam ih pričekao i otvorio sva vrata. Bilo mi je neugodno pred tetom što sam onako zapovjednički nastupio (uhvatio me strah da ću morati niz strminu na rikverc, a ni u vlaku nisam mogao izdržati da se vozim protiv smjera), a onda mi je bilo neugodno i što sam je natjerao da radi. Međutim, ona je vedra i zadovoljna sjela do mene, kao Josip drugi kad je pomogao kovaču da mu popravi kola.

Pri vrhu put se račvao, jedan krak je strmo kretao uvis, drugi je obilazio brijeg kao navoj golemog šarafa. Ovdje je put bio vlažan, u debeloj sjeni, i prema sjeveru. Zaključio sam da ću ovdje moći okrenuti auto. Izašli smo svi van i krenuli pješke prema crkvi onim strmijim putem, taj je valjda bio predviđen za praktičnije svrhe, onim blažim kretali su se sprovodi - vidjelo se u hladovini kako su bijele i ljubičaste papirnate trake vijenaca i križeva zapele o trnje uz puteljak i ostale na granama. Crkva je bila na samome vrhu, oko nje je bila svježa trava, i nikakvo čudo što su dvije krave bučno otkidale i žvakale busenje. Malo zatečen, privremeni govedar s oljuštenim lijeskovim prutom (ili je to bio glogov kolac?) otišao je na drugu stranu crkve.

Grobovi su pri vrhu bili stariji, išli smo od jednoga do drugoga i čitali natpise koji su se sastojali uglavnom od samih imena. Pri dnu padine bilo je dosta zidanih grobova, neki još nisu bili ni gotovi. Teta nam je tumačila da je nekada groblje bilo samo oko crkve, ali onda kad je pruga sagrađena, oko stanice stalo se razvijati novo naselje. Stanica se zvala po obližnjem selu Spačni, a prvotni je prijedlog bio da nosi ime Sveti Boltižar-Spačna, ali su se ljudi s brijega pobunili, da oni nisu dolje i da neće da se drugi špinče njihovim imenom.

Zaprepaštena željeznička administracija, koja je bila navikla na drugačije probleme, usvojila je njihov zahtjev. Kolo-dvorska Spačna razvijala se u trgovište s gostionama, prodavaonicom cipela, špecerajem i Tivarom-Varteksom. Međutim, nekako su zaboravili na crkvu, a naročito na groblje, pa su svoje mrtve obično pokapali na ovom brijegu, ili kod Svete Ane Spačenske, koja je ležala sučelice, na nešto nižem brijegu. Sveti Boltižar nekako je bio otmjeniji, pa su češće na njemu pokapali dolinske mrtve. Otuda toliko različitih, stranih i štokavskih prezimena. Teta se šetala kroz groblje kao kroz folklorne egzibite. Našli smo dva zanimljiva pret-preporodna groba. Čini se da su ploče ostale sačuvane zato što se preko njih ulazilo na pokrajnja vrata, kojih sada više nije bilo. "Pie viator! Ecce tumulum spectabilis viri..." tekao je tekst na očevu grobu. Grob nad ženom bio je potpuno drugačiji, i po jeziku i po duhu, inače je bio klesan istom vještom rukom kao i latinski:

MAIKO! KAJSZI POCHIVATI
K CHACHKU PRESHLA VRE Y TI?
OSZAMNAIZTI DAN MERTELNI
GRUDNA BIL TI NAJZADNYI

1828

ZA VSZE ZKERBI, ZA VSZE TRUDE
DO SHEZDESZETOG LETTA BUDE
MERZLI GROBEK TEB' A SZUZE
OD DECHICZE PLACHA, TUGE
BOSE! SZAMO MILOZTIVNI
ANTONIE ALTH TVOJOJ VIRNI
GREGORICHINORODYENI
DAJ TE DICHIT Z BLASENI*

* Autentičan nadgrobni natpis ispred župne crkve u Tuhlju.

Međutim, vidjelo se da teta još nešto drži u rukavu. Neprimjetno je naše serpentinsto kretanje nizbrdo okrenula na uzbrdo. Sunce je odskočilo, nebo je na ovoj visini bilo plavo i blistavo, pogled prema Medvednici bio je otvoren, ali pri dnu se skupila modrikasta magla pa se javljala asocijacija mora. Gore iza crkve ostalo je još nekoliko grobova koje zbog znamenitosti nisu prekopali.

- Evo, ovdje vam je grob Ivan-bega Korica. Onoga iz Djalskoga. — Teta pokaže dosta malen grob okružen crnom željeznom ogradom. (“ - Da - nije baš tako - nisam ja beg!
- javi se moj novi znanac, gotovo i ne slušajući me, dok sam mu se predstavljao.

— Ali, u po šale pola istine — nastavi sasvim ozbiljno. — Imadem dolje u Bosni roda — da, - prijatelju mladi — roda. Mogu pismima dokazati da je tako. I taj rod — ili, da bolje kažem, ta ista familija — oni su begovi - bogati ljudi - čitao sam to u knjizi. No zacijelo ste i vi čitali za begove Korice. Čekajte, nedavno opet - bilo je u novinama nešto iz Bosne, — pa opet i tu se pisalo za bega - čekajte, kako ono — teško pamtim imena - da, da - što ne bih znao - beg Osman-beg Korić! Pa imade još i isti plemićki predikat, - i piše se Cazinski. O - imam ja pisma; - velim vam - ista obitelj, kao i moja. Ah, gospodine, da znate, kako bih želio, da što poblize saznadem o tim ljudima. Da li naliče na mene - na nas ovdješnje Koriće? Mi smo svi plavi, — jesu li oni takovi? Djetinjska pitanja; no, opet, ja im se ne mogu oteti. U istinu mило bi mi bilo, da vidim koga od njih - a tek Osman-bega! Taj je valjda glava obitelji, ili kako li je to u njih uređeno. No — bilo kako mu drago — jedna smo obitelj. Oh, gospodine, staro je to plemstvo. Ja imam najmanje deset listina od bosanskih kraljeva.

Zapravo u tome, što je dosele gospodin Korić govorio, nije bilo ništa novo ni neobično, što bi trebalo da me zanima, ta - barem svaka deseta od naših starih obitelji vuče lozu iz donjih strana, a barem svaka druga od njih tvrdi da je bosanskog porijekla. I nisam prvi put takovo što slušao. No, moj

novi znanac govorio je to s takvom pozitivnošću i sigurnošću, i opet s nekom vjernom ljubavi, da zbilja nisam još čuo tako govoriti. Ja nisam ni časak sumnjao o istini njegova uvjerenja. Sto više, njegov je zanos i na me prešao i nas dva više se toga dana ne rastadosmo. Cijelu se večer ne razgovarismo ni o čem drugom, nego o Bosni i o starim bosanskim obiteljima. Brzo sam se uvjerio, da znade gotovo naizust i Kukuljevićev putopis iz Bosne i Mažuranićev put u Bosnu. No najviše me zadivilo: moj Korić, rođen na bregovima Sutle, usred nježne kajkavske riječi, govorio je čistim bosanskim narječjem. I nije govorio tak da zadovolji gramatiku i njezine padeže, već i njegov organ primio je sasvim značaj donjega izgovora. Da nisam znao, odakle je rodom, nikad ne bih bio mogao vjerovati, da nije iz Bosne ili barem sa Korduna.

— Gdje ste to, dragi gospodine, naučili tako dobro? — upitam ga najzad. Vidio sam, najvolio bi reći, da je u obitelji njegovoj sačuvan i taj govor. Gotovo da je u prvi mah u svojoj razigranosti uzeo već da nešto slično govori. Napokon ljudi smo, puni svakakvih slaboća! No, ipak nije svu misao izrekao. Došao je k sebi i priznao mi, kako je marljivo učio Divkoviće, Jukića i druge bosanske pisce, a opet, službujući nekad u Slavoniji - u Požegi, imao je prilike, da i živu riječ prisvoji.”*) Natpis na grobu bio je napisan bosanskom ćirilicom - očito je sam Beg sa Sutle sastavio tekst prema svojim tomaševskim listinama i dao u amanet — a i ono INRI oko križa nekako je podsjećalo na tursku čalmu. Uz taj grob bio je i tridesetak godina stariji grob njegovog oca Eugena de Cazin et de Cerovci Banski (natpis je bio iz ilirskih vremena, s rogamim e i s ahanjem). I Ivanove dvije mlađe kćeri, redovnice (radile su u Mostaru u kindergartenu), bile su ovdje pokopane, Marie i Angelika. Međutim, na njihovom zajed-

* Ks. Š. Gjalski, Beg sa Sutle, iz knjige *Pod starim krovovima*, Matica hrvatska, Zagreb, 1929, str. 264-265

ničkom grobu natpis je bio njemački, s citatom iz “Putnikove noćne pjesme”. (“A njegovih Cerovaca Banskih više i nema, jer je praktični Slamnić” - pučanski muž najstarije kćeri - “izračunao, da će najbolje biti, ako se imanje dobro među seljake rasproda.”)

Teta je šutjela da ne naruši svečanost trenutka. Zacrvenila se od penjanja ili od uzbuđenja. Govedar s glogovim kolcem ukočio se u pozadini kao češki ili hrvatski vojnik pred Kristovim grobom u crkvi svetog Ambrozija u Milanu (onoj sneruke). Razbio sam tišinu sricajući natpis bosančicom. Tko mu ga je samo znao uklesati? Ruka je bila priprosta ali sigurna, vidjelo se da je rez isti kao i latiničkih natpisa. “Nitko za ovo ne zna”, reče teta kad sam ja već uznemirio zrak.

Uz ove grobove nalazio se i dosta kliširan spomenik palim borcima, u obliku stilske munje. Za tri borca znalo se samo da su Talijani.

Avantura s Anitom nagonila me je povremeno u cjelotjelesnu i tešku nervozu. Kada ozbiljno promislim, koliko god sam se olako i tvrdoglavo upuštao u koituse, toliko su me uvijek strašno potresali, pa sam valjda tražio racionalno obrazloženje tome. Najčešće me je bilo strah da je partnerica zanjela, ili sam bar sama sebe u to uvjeravao, a onda sam smatrao da sam joj time neizrecivo naškodio, skrenuo je s pravoga puta. Konačno, bilo me užasno strah obaveze na kojoj bi ženska mogla inzistirati. Sada sam se otprilike u tom smislu grizao. Unfer mi se činilo prema Ziti, prema teti, a onda, ako sam dodatno uzdrmao Anitin odnos s mužem, nisam li dužan platiti odštetu? Kao kontrapunkt javljala se želja za njom. Nagonski sam poželio bijeg, što je svršavalo time da bih sjeo u auto, krenuo autoputom na zapad, a onda skrenuo prema Svetoj Nedjelji, preko Rakovog potoka izašao na Karlovačku cestu i vratio se u Zagreb. Osvježavalo me to što sam kretanje Karlovačkom prema sjeveru

doživljavao kao povratak s nekog dugog, primorskog putovanja: eno, razabirao se pomalo grad, hrpa kuća ispod Sljemena, a sad idemo dalje, pa tu je i tramvaj, nadvožnjaci.

Deprimiralo me i to što honorar za prijevod Mishime nikako nisam uspio utjerati, a novcu je rapidno padala vrijednost. Osvježenje je bio onaj petak kad mi je ženski glas s informacija na žiro-računu rekao “Kako se zovete?” To je značilo da je nešto stiglo. I doista! Stigao je honorar za Mishimu, a i još jedan koji nikako nisam očekivao, nešto kao Radio-Skoplje ili Priština, valjda su mi preveli koju radio-dramu. Odmah sam se bolje osjetio i odlučio sebe nečim počastiti, nešto sebi kupiti. Neku sam podsvjesnu želju valjda imao, mislim želju da nešto kupim, neki predmet, za novac. Na kraju mi se učinilo da ne želim ništa toliko koliki veći broj pari čarapa. Odlučio sam da si kupim šest pari, i to kvalitetnih, pa makar bile i skupe. Otišao sam u Namu. Na katu sam ugledao Anitu. Prebivala je nešto na pultu. Prostodušno se razveselila kad me je vidjela. K vragu i sva patetika moje grižnje savjesti! Na ovom prozaičnom merkantilnom mjestu sve je izgledalo u redu. Nije bilo crno-bijelih snova, nije bilo Damoklovog mača infernalne moralne odgovornosti. - Sto ti se čini? - upitala me veselo, bez primisli. Prebivala je po nekim dosta zgodnim majicama, uvoz iz Španjolske, bile su u besćenje. Štos je bio u tome da su imale mali ukras - nekakvi zlatni cvjetići i toledski mačevi, uglavnom nešto španjolsko, dosta ukusno uvezeno na prsi ili pod vrat. Stavila je majicu pred bistu. Zgodno joj je stajalo, valjda zato što je bila crna, a to je još jedna veza sa Španjolskom.

— Još ti fali češalj na zatiljku, onakav kao Karmen.

— Po što si ti došao?

— Došao sam kupiti čarape, zapravo sokne.

Osjetio sam da me je malo sram što kupujem upravo čarape. Da sam bar odmah rekao sokne, to bi bilo nekako bolje. Ona je stvar kolegijalno prihvatila.

- Idem s tobom, samo da platim. - Kupila je tri majice. - Znam dobru vrstu čarapa, kupovala sam ih, no, svome mužu, vrlo su trajne. A i boje su zgodne.

Ponio sam joj paket s majicama. Ona je znala put do čarapišta, hodala je poslovno, ali opet kao da izvodi neku psinu, neki naš zajednički štos koji nas odvaja od prodavačica i od cijeloga svijeta. Ukratko, odabrala mi je šest pari, od kaka-oastog do čokoladnoga, sve smeđe.

- Smeđe je opet u modi, starče! Nemoj misliti na uniforme kojih si se u svoje vrijeme nagledao.

- Gdje si sada, kod tete ili tate, kod mame ili muža?

- Ne pitaj! Kod tete i kod mame.

Da ne pitam? Nešto leži u grmu. Da se nije na neko vrijeme bila vratila mužu? Bio sam definitivno ljubomorani.

Čitala me je. Valjda sam napravio kiselo lice.

— Neki red držim ja kod sebe, bludniče! I nemoj se pre-znojavati.

Hodali smo dalje po Nami kao da kupujemo opremu za kućanstvo. Nismo, međutim, ništa kupovali. Konačno smo kroz Lebinca izašli na Dugu.

— Idemo nešto popiti. Da zalijemo pazar.

— U redu.

Bife je bio zamišljen da bude u stilu, s drvenom oplatom i rustičnim stolovima s klupama, ali sve je bilo upropašteno naslagama otrovno ljubičastih, zelenih i žutih gajbi u kojima se raznosilo monotono pivo u bocama. Pa da, točenje piva sasvim se izgubilo. Zapravo, ponovo se uvodi, ali na koji način! Sjećam se šanka u Poreču gdje je sve nadvisivala golema opasna bomba, još s manometrom na vrhu, tako da je izgledala kao neki dugonosi robot-kiklop. Iza toga je plin ulazio u metalno bure i tjerao pivo kroz pipe. Bože moj, pa da je nisu mogli smjestiti u podrum!

— Sto si se zamislio? Nisu ti sve koze na broju?

Nasmijao sam se.

- Prekomplicirano je. Što piješ?
- Vinjak.
- Ja ću votku.
- Votke nema, mladi gospon.
- Onda vlahov.

Dotakao sam joj se ruke najprije slučajno, a onda sam je uhvatio za biceps. Prihvaćala je moj dodir na takav način da sam se uzбудio.

- Nevjerojatno je koliko me uzbuđuješ! Čim te dotaknem, poželim te se.

Ispijala je vinjak.

- Žita je oduševljena izletom.
- Kažem da me uzbuđuješ.
- Kako se zabavljate? Ludujete?
- Moraš jedanput poći s nama.

Lagao sam. Klapa se nije proširivala pa da se prijavi i sam dragi Bog.

- Ne spadam ja k vama.
- Istina je da nikada ne upali ako se tko — no, neposvećen ubaci.
- Nisam posvećena?
- Ah, razumiješ što govorim.

Krenuli smo u Gornji grad, pili još u Taverni, a onda se kroz muzejska vrata spustili na Sofijin put. Šetali smo hvatajući se za ruku i prtljajući s paketima. Odmicali smo u šumu i na jednom zavoju se počeli ljubiti kao sumanuti, paketi su popadali po crvenkastom i još dosta vlažnom putu. Dirala me je bestidno i ja sam mislio da će mi srce popustiti. Stajali smo okruženi popadalim stvarima: majicama, čarapama, naušnicama, kovanim novcem, penkalama, naočalama.

- Onda, gotovo? Idemo doma? Vidimo se slijedećom zgo-
dom?

Čekala je da pokupim pakete i ostalu ropotariju.

- Čuješ? - izgovorim čučeci i pogledam je tako da sam izgubio ravnotežu i sjeo na vlažni drobljenac. Nasmijala se od srca, kao dijete kad vidi klauna kako mu padaju hlače (a gaće prugaste). Preuzela je pakete dok sam se ja dizao.

-As tetom znaš voditi intelektualne razgovore.

- S tobom nemam vremena. Morali bismo jedno drugome posvetiti nekoliko dana.

- Pa, čega se bojiš?

Čega se bojim? - Nisam čovjek za kojega bi se isplatilo vezati.

- Da kažemo: nisi čovjek koji bi se htio vezati. Nešto preciznije: bojiš se toga kao vraga.

- Pa, da — izgovorim zatečeno.

- Kao da te ja hoću. Mislim vezati.

Šutjeli smo neko vrijeme. Ona je brisala potplat o rub katalića.

- Idemo dalje. Mama zamišlja da me mora držati pod nekom vrstom stege, kad sam već kod nje. Poznaš li je?

Razmislio sam. Pa, da, to je valjda bila njezina mama, bila je dosta starija od Zite, jedanput je na nekom žuru donosila kolače i zabranjivala nam da gasimo svjetlo dok smo se igrali fanta.

Dogovorili smo se da se vidimo sutradan navečer. Došao sam po nju autom. Lutali smo okolo, stajali dok su nas reflektori drugih auta obasjavali kao munje. Kružili smo i kružili, došli na neku uzvisinu gdje su sva svjetla bila razbacana kao zvijezde u mirnom jezeru. Reflektori dalekih drugih vozila ukazivali su na nove horizonte. Mora da su ptice bile u stablima. Oči su joj se jasno vidjele, valjda zato što je bila tako bijela. Broj tajni među nama smanjivao se sa sva-

kom sekundom. Kad bi ih se sve nanizalo, dobilo bi se četiri sata.

Anita, ne gledajući me, djetinjasto otresitom kretnjom, izvadi iz rogožara poznati postiljonski tulac. — Intelektualna hrana do slijedeći put. - Rekla je to svojim malim okruglim glasom.

Sve se sada miješalo i pretapalo, ali u nekom ritmu, činilo mi se da nisam nikada uhodanije živio. Fratri sa zelenom bradom već nekoliko tjedana sve su mi rjeđe dolazili u san, da i ne spominjemo one s narančastom ili modrom, makar bili i carevi i kraljevi. Gubile su se prisilne misli, totentanci mučnih uspomena koje su se uhvatile pod ruku s kosturima planova za sutrašnjicu. Kolo vanjskih događaja, koji su bili jednako šaroliki ali manje mučni upravo zbog svoje stvarne egzistencije, pralo mi je mozak, a onda i relativno redoviti i intenzivni seksualni život, bar u posljednje vrijeme.

Priča je, znači, ušla u zagrobnu fazu. Moram priznati da me zanimalo kakav će *denouement* teta pronaći, jer ovo je, slutio sam, zadnji nastavak. Primijetio sam da je broj kartica nešto manji, tome je morao biti neki razlog, nešto se zbivalo ili imalo zbiti. Bio sam sam u kući, nisam palio svjetlo već sam prolazio sobama, u mraku se sve činilo veće. Onda sam izašao van, naručio pivo i ćevapčiče, najednom sam bio i gladan i žedan.

*U rano jutro i u kasno poslijepodne, doba kad su donedavna sa-
veznički zrakoplovi rado odbacivali svoje neupotrebljeno razorno bre-
me na malu luku i poljanicu, opet su se odrasli mještani stali gomi-
lati šecujući gore-dolje, pripovijedajući ispod glasa, za razliku od bu-
čne mlađarije koja je srljala perivojem ili sjedila na zidiću duž šeta-
lišta proizvođači ustima nepristojne zvukove. Vrijeme kao daje i samo
odlučilo da sudjeluje u općem smirenju, dani su bili vedri ali ne i
sparni, uvečer su se rubovi modrikaste gore žarili kao kad sunce uda-
ri u čašu razvodnjena vina. Ti rubovi bijahu poput nezacijeljene*

brazgotine rata jer se znalo da gore lutaju izgladnjeli škrapari, nekad kićeni i uhranjeni ustaše, koji su dočekivali zbunjene mladiće modrim radnim odijelima kad bi došli da sijeku led u bezdanim peinama planine, napadali ih, ucjenjivali i kumili da im dadu što jest. Mladići su slijegali ramenima pred pogledima suludih neobrijana koji su uspijevali podmazivati i timariti nezgrapne crne strojnice nemačke proizvodnje, ali su ih jedva nosili smrdeći po divljem luku i kozjem logu. Ledari, smatrajući čitavu stvar vražjom neprilikom, nisu ispuštahu svoje krupne noževe i nuđahu škrapare perorezima, novim slikama nogometaša i kruhom zaboravljenim u špagu. Likovi tanka gotovo kao i njihovo nenabijeno oružje naređivali su momcima da se bace, a onda bi, čim bi ovi natovarili led na ramena pokrita četvorinom nepromočive tvari, stali neodoljivom radoznalošću razgledati umazane trice, a kad bi momci već odmakli, uhvativši dobar korak pod jednoličnom pjesmom, očajnici bi stali bijesno dovikivati: "Recite im da se nismo predali, ako se Njemačka predala, a drugi ćemo vam put presjeći grkljane kao kokotima, koliko god vas ima. Momci, koji su dosad od straha a više iz obzira šutjeli, stali bi se sada grohotati vojnički gazeći kamenom stazom. Kako su mjeseci prolazili, tako su se sve objesnije odnosili prema razbijenim ratnicima dočekujući njihove prijeteće pućkanjem usnama i podrigivanjem.

Mještani su svoju sućut prema Ani pokazivali obzirnom šutnjom: svi su znali da ona nije bila pri sebi na sprovodu i da ju je brat s Vbjkovim bratom zapravo nosio pod rukom. Ana je u lijesu vidjela brodicu, razmišljala hoće li Vojko imati dosta zraka, prebrojavala njegova omiljena jela da odluči koje će pripremiti kad se vrati, gubila potpuno svijest, osjećala njegovu prisutnost kao da on korača za njom na sprovodu.

Crnina joj je dobro pristajala, i inače je nosila tamne boje, često upravo crnu. Majka ju je nenametljivo upućivala kako da se drži kao udovica. Ana je navečer poluglasno razgovarala s Vojkom, osjećajući dvostrukost njegova sadašnjega postojanja: on je bio na groblju, ali i ovdje, u kući. Smireno je odlazila na tržnicu i kupovala i dalje za dvoje, motala se po kuhinji postavivši staklenku ljutika na stol, ali dugo vremena kuhala nije ništa.

Mjesto je imalo dva groblja, jedno, ono na proplanku planine, zvali su "novo", premda je bilo vrlo staro, bas kao i ono "staro" koje se nalazilo kraj mora. Crkvice se nalazila na sasvim maloj uzvisini, dok su se grobovi prostirali prema moru usječeni u živ kamen, svi odreda pokriveni sivim kamenim pločama s golemim kolutima od pozelenjele kovine. S koprnene strane crkvice, gdje se padina iza reda čempresa blago spuštala, nalazili su se noviji grobovi, pa i sasvim svježi, iskopani u svakidašnjoj crvenici. Grob Vojkove obitelji, Vojkov grob, nalazio se u starom, dijelu staroga groblja. Ana je vrlo jasno osjećala prisutnost Vojkova tijela, znala je da mu kosa i brada rastu još uvijek, zamišljala je kako će se u ovom suhom kamenu sačuvati i nikada neće postati kostur. Zamišljala je kako mu se koža na jabučicama napinje i smeđi, kako mu se zubi ne mijenjaju. Tu se nalazilo nešto pouzdano njegovo, više njegovo od odijela ili šešira koje je s ljubavlju čistila. Ona je svaki dan, orilo-gorilo, dolazila na njegov grob.

Naučila se na krajolik groblja. Borovi su davali debelu hladovinu tako da je bilo ugodno i u užarena podneva, kad su trave isparivale mirisava ulja a bučili cvrčci, dok je u laganim zapasima dolazio morski zrak, i on težak od mirisa morske trave i slanih hridina. Dolazila je k njemu u ono doba u koje se nekada vraćao s posla i živo pričao u kuhinji. Te trenutke nije sada mogla izdržati u kući, a ovdje je sasvim sigurno bilo nešto njegovo, i kao što su oni njihovi razgovori - točnije njegovi samogovori koje je ona samo poticala kratkim primjedbama - bili nešto prisno, tajnovito i posve njihovo, tako se i sada nešto od toga vraćalo, tek što je sada ona pričala a on slušao dajući svoje kratke primjedbe naletom morskog vjetera, pucketanjem kore borova, glagoljivim udarom valića i teškom škripom grana. Ona bi u tim trenucima zašutjela, ako se to moglo nazvati šutnjom, jer usana nije micala ni prije, razmotrila njegovu primjebu, pričekala hoće li se još čime javiti, a onda nastavila pričati potpuno zaokupljena njime.

Ana dosad nije nikada naročito razmišljala o postojanju Boga i zagrobnog života, osim možda jednom za vrijeme zračnoga napada očekujući vlastitu smrt kao konačnu provjeru života onkraj rake.

Nikada, međutim, nije izgubila vjeru, obavljala je vjerske dužnosti redovito, ispovijedala pred Uskrs svoje malobrojne prosne grijehe, pristojno slušala ispovjednikovo razlaganje o plodnim i neplodnim danima i o bračnoj sreći, kratko objasnivši da se Vojko i ona ničim ne zaštićuju od djece, naprosto ih nemaju. Sada je morala isповјediti svoje munjevito ogorčenje na Providnost što joj je Vojko oduzet. Stari je franjevac na trenutak zašutio, uzdahnuo. I on je bio ogorčen time što će pod stare dane morati napustiti župu koja pripasti svjetovnom svećeniku, tako da se zatre posebno crkveno ustrojstvo ovog primorskog dijela Bosne Srebrne. Tumačio joj je kako Božju volju treba prihvatiti, kako nije na nama da joj ispitujemo razložnost. Zatim je stao razlagati kako je njezina i Vojkova odvojenost samo privremena, i kako je Providnost zacijelo predvidjela za nju neki poseban zadatak na ovom svijetu, koji je trebalo da izvrši makar da je lišena Vojka.

Sa strahom ali i odlučnošću otišla je na crkveni god u grad gdje su proveli prvu bračnu noć. Držeći brata pod ruku, ušla je u polumračnu crkvu koja je u prvi mah, dok se oči nisu prilagodile, bila potpuno crna. Nije već dugo bila u ovoj crkvi i začudila se kad je vidjela da je predvorje pretvoreno u neku vrstu male knjižare. Kraj izložene knjižice, na koje je bio prikvačen papirić s cijenom, nalazila se škrobica poput one za milodare. Kupila je opis obližnjega franjevačkog samostana te povijest ove crkve sa svim nevoljama i slavama kroz koje je prošla, počevši od temelja koji su bili postavljeni pod Turcima. Prvi zidovi pregrađivani i rušeni, glavna lađa konačno stavljena pod krov i tako omogućeno skromno vršenje službe Božje, dok su u po posebnom dopuštenju koje je fra Kazimir izborio gotovo umrjete od gladi u tvrdoglavom zatvoru, bile postavljene pavte, gvozdene ploče u koje se udaralo umjesto u zvona; kupovanje prvoga zvona u Austrijom, čudesni povratak Gospine slike i pohara za vrijeme ovog rata, koju vjernici stalnim darovima gotovo iskupiše. Uz to je Ana kupila i knjižicu "Uskrsnuće tijela" od nekoga pisca s nizozemskim imenom. Sakrila ju je među one dvije, kao da je učinila nešto neprivatno ili smiješno. Nesabrano je odslušala dugu svečanu službu Božju i istoga se popodneva vratila vlakom u M.

Vjetar s mora već se dobroano digao kad je došla na groblje. Trebalo je da Vojku ispriča kako je bilo na proštenju. Sve joj je jasnije bilo da veza tijela i duše mora i kasnije postojati: Vojkova duša mora daje na neki način bila u dodiru s ovim- krajolikom gdje mu je počivalo truplo.

U jednom trenutku osjetila je da nije sama na groblju, da je na njemu i neko drugo ljudsko i sasvim živo biće. U prvi mah pomisli da je brat došao za njom, videći je onako usplahirenu, i da stoji u prikrajku spreman da joj priskoči u pomoć ako bi trebalo. Lagano se okrenuvši, vidjela je da stotinjak koraka od nje stoji mlad muškarac koji nije bio njezin brat: i on je bio nad nečijim grobom, stajao je nepomičan, okrenut bokom i leđima tako da mu je od lica vidjela samo dio lijevog obraza, kosa mu je bila crna i gusta. Prva joj je misao bila da se upita ne miče li možda usnama dok u sebi razgovara s Vojkom, nije joj godilo pomisliti da bi netko, promatrajući njezine trzaje, ušao tako u njezin krug. Međutim, bila je sigurna da stoji jednako nepomično i bezglasno kao i taj mladić.

Navečer je pažljivo čitala knjižicu koju je kupila u gradu. Postupkom koji je hramao kad bi pisac htio da bude pristupačan, a bio je razumljiviji kad se bližio znanstvenom razlaganju, raspravljalo se o odnosu duše i tijela počevši od osnovnog vjerovanja gdje se razgovijetno kaže 'puti uskrsnuće'. Povezanost i usporednost postojanja tih dvaju bitaka, što je poslužilo kao predmet tolikim prenjima i viđenjima, tražile su i stanovitu postojanost života tijela. To, naravno, nije mogla biti vječna mijena stvari, već je morala neprestance postojati samodosljednost građe i oblika. Duša, razlagao je Flamanac, ne može odmah posvema otići u diku nebesku dok i njome nije i tijelo. Tijelo, a s njime i duša, trpe mijene i suodgovornost i u ono doba koje zovemo životom. Ono što zovemo smrću nešto je upadnija promjena na putu tijela, ali i duše: njih dvoje su uvijek inačice vazda istog osnovnog nacрта.

Zamisao da je i duša u nekom zamrlom stanju nije joj se toliko svidjela, kad je na groblju razgovarala s Vojkom, on je bio bistar pa čak i duhovit, sudjelovao je u njihovoj maloj psini, tajnom sastajanju mimo svih mještana i rodbine. Međutim, oduševljavala ju

je misao usporednosti duba i tijela i, konačno, savršenosti u kojoj će se Vojko i ona naći na posljednjem sudu. Smrt je drijemež koji postaje pukim trenutkom u času buđenja.

Mladić je za koji dan bio opet pred svojim grobom miran kao vojnik na straži- bi i je ga dobro vidjela, oboje su stajali nekako bokom okrenuti jedno prema drugome, ali zaključivala je da nije iz njihova mjesta, da dolazi vlakom ili brodom da posjeti taj grob. Nije ni pomislila na to da pogleda čiji je to grob, razabirala je da je i oko njega tvrd krug i da zacijelo ni on, kao ni ona, ne želi da se u taj krug zagazi. Dolazio je u određene dane u tjednu i bio je na groblju uvijek prije nje, a i ostajao je dulje. Ona je naučila svoju obitelj i prijateljice da dolaze u pohode u kasno popodne, pa je odlazila kući čim hi vjetar smorac stao jenjavati. Mladić, koji je valjda čeka kao večernji brod ili ponoćni vlak, ostajao bi ukočen kao drven da bi se opet pojavio za koji dan. U mjestu ga nije viđala — podvečer nije izlazila, a ne bi ga niti prepoznala jer mu nije znala ni lice ni hod.

Kao što je Vojka na ručak dočekivala obučena kao za izlazak, j'nakitom koji joj je on kupio, prebacivši preko svega kockastu pregaču reda radi, tako se i sad redila kad bi odlazila na groblje, okupala se, pazila na odjeću, koliko je žalobno razdoblje dopuštalo, postupno stala nositi nakit i blago mazati usne. U doba naglih kiša nosila bi svoj udovički kišobran koji je kupila u skupoj trgovini u L. Kiša, koja kod njih nije nikada dugo trajala, donosila bi posebne mirise, različite od onih gotovo ljekarničkih mirisa užarenog ljeta. More je bilo u omaglici, crvenica je stala mirisati po sirovosti, vjetar je s borova raznosio žutu pelud koja bi joj padala na čelo i na nos. Onaj jedan polusniježni dan koji bi ih zadesio u godini dana brzo se pretvarao u vedrinu, gdje bi sve jarko zasjalo, modro, crvenkasto, zeleno i sivo. Osjećala je smjer u kojem se mladić nalazio i kao da se uvijek polubočno okretala prema njemu, baš kao i on prema njoj. Pažljivo bi odabirala cvijeće koje bi donosila na Vojkov grob, osjećala je da mladić ipak ispod oka gleda na nju, polagala je i raspoređivala žute vjenčiče s ugodnim uzbuđenjem osobe koja biva promatrana.

Sve je češće i redovitije dizala pogled sa sive ploče groba na isto tko siv zidić groblja, preko kojega se, međutim, vidjela modra, sinja ili zelena pruga mora, gdje su se mogli vidjeti i galebovi i brodovi. Misao koja ju je stala uznemirivati začela se ovako: nije li sva njezina vjera u uskrsnuće puti naprosto priželjkivanje, tlapnja bez osnove? Sumnjivo je koliko o tome razmišlja, pa čak i knjige čita. I ne pripada li privrženost, sposobnost da budeš privržen, jednoj i samo jednoj osobi, njoj samoj? Nije li, dakle, bila sama i s Vojkom, i on s njom? Ana se stade upuštati u mučne razudbe vlastitoga duha. Razjedala ju je misao da mladić s groblja ulazi u njezin život poput Vojka, da ne dolazi više pred raku, već na sastanak. Neizbježno joj je palo na pamet da je taj mladić zapravo Vojko, njegovo utjelovljenje. Na tome se grijala neko vrijeme, ali i to je brzo odbacila kao laž, makar je i dalje osjećala mladićevu prisutnost kao žarište topline. Nije li njezina privrženost našla novo hvatište, može li to biti, smije li to biti, nije li to grijeh? Potpuno usplahirena, nalazila je jedino uporište u odlascima na groblje gdje je znala da će njega naći.

Ovaj zaokret bio mi je na ponešto neočekivanu stranu. Vjerojatnijom mi se činila sublimacija čitave malogradske situacije, tihe tragedije i patnje u nekakvu brigu za socijalno ugrožene, posvajanje, udaju za invalida i tome slično. Međutim, moram reći da je teta pokazivala stanovitu vještinu kombiniranja: mogao sam slutiti da će se nešto roditi iz našega posjeta pterodaktilskom groblju, ali da će to ona zaplesti u nešto vanvremensko, ili tome slično.

Taj dan sam bio sa Anitom. U našoj napetosti kao da je bolji a pritajeni dio bio provjera jedno drugoga. Kad je to bilo obavljeno, survali smo se jedno na drugo kao dva crna vlaka. Bila je previše umorna da daje primjedbe. Samo je kimnula glavom na moj prijedlog slijedećeg sastanka. Svejedno sam znao, to jest oboje smo znali, da ćemo se večeras naći svi zajedno, kod tete, kod jedne i druge tete. A onda smo pripadali neobičnim drugim generacijama i drugim grupacijama.

- Sada mi doista treba vaše mišljenje - reče teta.

- Moram reći da je zadnji nastavak - odnosno najnoviji - ponešto iznenađenje i za mene.

— Ali ja sam bila najavila da će se Vojko opasno razboljeti. Znete, ono s bolovima u utrobi i tako dalje.

— U neku ruku. Ali toliko ste nabačaja ostavili nerazrađenima, pa onda, što je, na primjer, s Vojkovim roditeljima? Gdje mu je dosad bio brat?

— Ah, što je to sad važno kad je on jednom mrtav. — Zastala je. - Bilo je za očekivati da se roditelji izgube, umru, negdje tokom priče. A brat, no, on je službovao u ŽB.

Anita se djetinjski zagrohotala. A onda se naglo uozbiljila. Shvaćao sam. Kod mene se nije htjela ni oprati, a znao sam, osim toga, da očekuje menstruaciju, to nam je, uostalom, i dalo slobodan zamah danas po podne. I opet je bila nekako sva prebijena i blijeda...

-Ja bih išla spavati.

- Dijete, to će ti i biti najbolje.

Teta je stala hodati gore-dolje, baš kao i njezina Ana prije nego što je bacila onaj biftek na puter. Pa da, k vragu, imala je i crni, zapravo smeđi kostim s crnom mašnom.

— Ne znam kako da idem dalje. Ne znam što je s Anom, točnije, ne znam kako da zahvatim situaciju. Bilo je tako jasno da je zaljubljena u Vojka, no, dobro, nije imala one prave seksualne užitke, stvar bi se zakomplicirala da su još imali i djece, onda stvarno ne znam kako bih se iskopala, ali i ovako, pa ne možemo reći da se zaljubila u čovjeka kojega nije pravo ni vidjela, a da i ne spominjemo da nije s njime razgovarala, pa ipak, duševni život i te stvari.

- Ali to nije vaš problem, to jest Anin problem, vi mi te nastavke dajete već možda i dva mjeseca, ne možete reći da nisam upućen. Tu se radi, no, tu se radi o tome da li je binarni sistem permanentan, hajde, monogamija ili kako se već

zove, valjda nije bigamija. Meni se pak čini da je situacija uvelike interesantna, tu se radi o naravi jedinke, razumijete.

- Čujte, glavno je za mene njezin odnos prema Vojku - reče teta najednom spustivši glas, kao da ju je zasmetalo što je pokupila dio mog žargona. - Dilema u koju je došla posve je prirodna. Nećete valjda reći da je osamljenim muškarcima zabranjen dolazak na groblje dok je slabi spol na njemu.

- Ni govora, milostiva gospođice - (tu nisam mogao odoliti) - nemojte izokretati cijelu stvar, koju ste, ako vas smijem podsjetiti, sami izmislili.

- Dobro - reče teta i sjede.

- Uostalom, kako se zovete?

- Matilda, um Gottes Willen - izgovori pomakavši samo jedan dlan s lica. - No, Ilda.

- Ilda, that's much better - kontrirao sam engleštinom. - Stvar je ozbiljna. Vašu ste Anu stavili u situaciju da svoju sposobnost privrženosti - also, to su vaše vlastite riječi - primijeni dalje, to jest da na neki način nije ni bilo binarnog sistema Vojka i nje.

- Pa, naravno, pa ne smatrajte me za idiotkinju, donekle ipak pratim ono što pišem.

Nikada je nisam vidio ovako iritiranu.

- Przepraszam - izvučem poljsku riječ da joj zadam kajlu više.

- Ah, mladi gospodine, vi kao da ne shvaćate da sam zaokupljena, mislim, što se tiče Ane, momentom izdaje, izdaje prema Vojku, nismo valjda toliko u mraku, mislim nas dvojica.

- Nas **dvoje** - slavodobitno zaurlah. - Hoćete reći da kvačica privrženosti, privržljivosti, još uvijek ne isključuje izdaju.

-Jasno - reče teta s olakšanjem. — Inače smo na terenu prostitucije, oder wie?

Ovoga svrtanja nisam se prije ni sjetio, ponosio sam se što sam ovako iznenada uspio postaviti dodatno rješenje.

- Ne tajim da sam vas dosad slušala. Točnije, da su naši, makar i kratkotrajni razgovori, uostalom, zašto bi se zane-marilo, i naši susreti, zajednički izlasci, utjecali na tkivo i strukturu priče. Ali ja vas pitam što je sada istina, odnosno kako da završim priču. Dolazi li ona radi ukopanoga Vojka ili radi onoga drugoga? Nikako ne može dolaziti da bi posje-tila obojicu, to ne hoda, kao ni brzometna ideja s reinkarna-cijom - što bi opet bila stara prevaretina — ona dolazi, bar u ovih nekoliko zadnjih kartica, dolazi zbog jednog od njih, recite, zbog živoga ili zbog mrtvoga? Ah, ni to nije baš na nivou, ali vi nre razumijete.

- Pa, da, razumijem - izgovorih, premda je u tom trenutku, ruku na srce, nisam razumio. Reagirao sam na njezine riječi kao u pristojnoj konverzaciji. - Bit će bolje — priglupo zinem.

- Sto će...? - Shvatila je odmah da sam bubnuo tek onako. Valjda sam izgledao i pijano, da, valjda sam i bio pijan, Ani-ta i ja smo pili u uigravanju, a ja sam još slio dvije boce piva poslije svega (ali ne *umjesto*, ha, ha).

Činilo mi se da je problem koji je postavila u zadnjem na-stavku priče bio dosta filozofski čist i zanimljiv, ali sada je sve zamutila i poprizemila dodatnim tumačenjem. I ja sam sam otišao nekuda u stranu, radilo se o esenciji egzistencije jedinke, pa o slobodnoj volji i tome slično. Počeo sam gris-kati grisine, ali bili su mi odvratni, kao i uvijek.

- Onda, možda - ustade teta - možda, gospodin Flaks... uostalom, kako se vi zovete?

Stajala je ispred štelampe tako da joj je svjetlo prolazilo kroz mahagonijsku kosu.

- Springinsfelt. Da, što me gledate ko čudo, tako se zo-vem, možete pitati Žitu ako ne vjerujete.

Teta se nasmijala u pravcu lažnog ili pravog perzijskog te-piha.

— Pa, sigurno da se zove Špringinsfelt — upadne iznenada Žita sagnuvši ključ u krilo, cerekajući se od smijeha, ali ne dugo. - Tako smo ga barem svi zvali, teta, to mu je valjda i ime, pogledaj ga!

Žita je donijela sa sobom miris tinte, dječjih papuča, predratnog dezinficijensa i opće mirise jedne škole. Elaboriranom kretnjom skinula je šal i smjestila ga ne znam gdje. Bila je u bijelom kompletu, željna razgovora, ali još više odmora. Teta joj je na osebujan način priskočila, preuzela okrupnu torbicu, što je Žita prihvatila kao nešto posve naravno, i sjela u naslonjač koji je sve dosad bio prazan, očito zauvijek namijenjen njoj. Trenutak je bio da se krene, to jest da ja krenem, i ja sam to bez oklijevanja preuzeo, jer još jedna ponuda droždenke odvela bi me u beskonačno blebetanje.

Alkohol me je, kao i uvijek, odveo u erotska raspoloženja tako da sam po polumračnim i mračnim stubama stao ljubiti Žitu, koja je razabirala moje iznimno stanje, ali svejedno mi donekle uzvraćala poljupce i zanemarivala moju ruku na svom gluteusu.

U Gornjem gradu osjetio sam se kao pod cirkuskom šatrom: nešto me je prisiljavalo da se koncentriram na centar, na arenu. Mutno sam pogledao u Markov trg očekujući glupe konje s kićankama kako se trude da izvedu trikove koje će slonovi poslije njih sto puta bolje izvesti. Lažno mjesto Gupčeva spaljivanja, štand za zastavu, kao što svi znamo, nije dalo cirkuskoga znaka. Na stubama Markove crkve sjedio je sivi milicioner i udarao u gitaru.

Zavaravao sam sama sebe nečim, ili sam glumio nešto, ili sam bio zadovoljan pa mi mozak nije radio.

Vraga nije radio. Spuštajući se niz uspinjaču prema Ilici, radio je i te kako. Da mi je bar sad Forko, pa da s njime raspravim stvar. On bi svojim pijanim griblerajem raščistio stvar.

Ideja je bila fantastično lukava, to se mora priznati, jer ako postoji repeticija egzistencije, to jest ako čovjek jest vječan, onda su vječni i svi oni oko njega. Onda se postavlja pitanje kako može čovjek biti zateleban u jednu osobu, pa onda u drugu, odnosno nije li na vječnom planu ona druga osoba prva, ili treća druga, i što će četvrta o svemu tome misliti, jer su sve tu, bilo u ovom ili onom nebu, paklu ili čistilištu. Sve će kesiti zube na tebe i tražiti svoja prava. Ali gdje si onda ti, ni do kakvoga rješenja ne možeš doći ako sve ide in kontinuo, a, uostalom, ako i ne postoji kolektivno sjećanje, postoji mogućnost da se sve svede na jedan zajednički nazivnik onoga što je postojalo (u što je, naravno, uključeno i ono što postoji, kad već nemamo engleskog perfekta koji traje). Naravno, postoji i rješenje vječne permanentne samoće, čovjek ima na sebi samo one kvačice na koje se drugi priljepljuje, a on se sam dohvća tuđih, ali nema tu nikakve posebne dvojne vezanosti, bar ne na iole ozbiljnom planu. Ali sad dolazi vizija konstantne mijene, to je sve naopako mišljeno, radi se o bezličnom sluzavom idealu, čovječanstvo srlja u ekspanziju kao avangarda živih bića, a sve je ostalo varka.

Tu sam konačno u lucidnom intervalu shvatio prevaru. Potresla me je tako da me je oblio znoj. Da se bar sjetim pića koje bih sada mogao popiti!

Problem uopće i nije u tome da se dade pravorijek, ne radi se o etičkoj ocjeni, već o opisu osjećaja. Osjećaj se može osobi učiniti moralnim problemom, ali on to zapravo nije ("tko učini preljub u srcu svom" i tako dalje vrijedi samo u društvu gdje se preljub sudski kažnjava, odnosno gdje se vrši presija na pučanstvo u tom smislu. Kad se radi o mrtvoj osobi, onda je čak i pravno gonjenje isključeno, i ostaje čist osjećaj koji se može javiti kao trzavica, i to onda pisac stavi na papir i mirna Bosna). Tu me je teta skuhala. Ona mi time servira vlastitu izjavu ljubavi, u tome je stvar. Ja sam za nju, budimo iskreni, prava piletina, a i ja sam, do vraga, počeo u njoj gledati žensko, ona se oblačila za mene, odlazila je u

svoj kasni cvat, pa nije više toliko ni plazila okolo čuvajući djecu, nudila mi je svoje invetitivano djevičanstvo, koliko ga je ostalo, jer sumnjam ja da tu nije bilo autobiografskih crta, neka ona to svira kome drugome! Ko bog joj je dragi, ili bar potajni dragi, poginuo u ovom ili onom ratu, pa se zavjetovala na djevičanski ili svetoudovički život, ali ja nisam Holoferno i ne dam svoje glave, geniidiges Fraulein, toliko sam načitan. Treba pobjeći glavom bez obzira.

Nazvao sam Lućuma. Trebalo je više puta nazivati, veza s Brestovjem bila je automatska, ali to je donekle kompliciralo stvar, a i ne, jer mjesna pošta tako i tako nije više radila, pa, da. Kad sam mu nazvao kuću, javio se ženski glas i rekao da je profesor Lućum još u školi na sjednici, a ja sam maloprije pet puta nazivao školu gdje je sve bilo mrtvo hladno. Uspio sam ne reći uhu koje je pripadalo tome glasu da sam već sto puta nazivao školu i gdje je on uopće. Međutim, u toku razgovora Lućum se pojavio, dao se obavijestiti da ga nekakav čovjek naziva iz Zagreba, odmjerenim koracima prišao telefonu i umilnim, ali dostojanstvenim glasom rekao — “Halo”.

Uzevši posebno pravo što sam nazivao iz Zagreba — to košta novaca - bio sam direktan.

- Zdravo, Lućume. Ovdje Flaks. Je li još uvijek slobodno ono mjesto profesora engleskoga?

Bio je *taken aback*. Nije mu valjda odmah ni došlo do mozga tko i što govori.

- O, ti si, Flaks. Naravno da je slobodno, čuj. - Zatim je zastao. Oklijevao je. - Jesi li - no, jesi li trijezan?

Rastumačio sam da jesam i da mi je pinklec s kruhom i smokom već u autu.

- Kad bi mogao nastupiti?

- Odmah, večeras.

Opet je neko vrijeme šutio.

- Znaš, bilo bi dobro da taj profesor, to jest ti, preuzme i prvu godinu njemačkoga.

Lovio me je.

- U redu. Mogu li onda krenuti?

- Samo trenutak. Moram nešto pitati Vikicu. - To mu je bila žena. Poklopio je valjda mikrofon rukom, nisam čuo gotovo ništa. — Koliko ti treba da stigneš u Brestovje?

- Pa, recimo sat i pol, to je dosta sigurno.

Odlazak u drugo mjesto!

- Mi ćemo te onda pričekati s večerom. Možeš kod nas prespavati, Vikica veli da nije problem, a ujedno ćemo se o svemu dogovoriti. Da, i jedno razredništvo, ali to je posebno plaćeno, razumije se. Hajde, stari, baš mi je drago.

U prvom dućanu kupio sam pidžamu i četkicu za zube. Razdragano sam krenuo u Brestovje. Cesta još nije bila mračna, upalio sam svjetla tek toliko da ne zaboravim. Nije bilo bogzna što prometa. Anamatildi ću napisati pismo. Smišljao sam ga. Recimo, ovako:

“Draga gospođice! Naš razgovor o posljednjem nastavku vaše priče bio mi je neobično zanimljiv. Razmišljao sam kasnije o čitavom problemu i zaključio da je kriza egzistirala, onako kako ste je vi postavili, u tri kategorije” (zapravo u četiri, stara, ali možeš mi staviti soli na rep) “pa je to onemogućavalo i samo postavljanje problema, a kamoli rješenje, budući da smo prelazili iz jedne kategorije vrednota u drugu i ne primjećujući to.

Živom se čovjeku sve može dogoditi, i Ana se naprosto zaljubila u onoga Ferdu. Kako ona to doživljava, vi ste lijepo opisali i ja vam čestitam. Moralnom razglabanju nema ni mjesta u mojoj recenziji, pa vas molim da svoju pripovijest smatrate uspješno završenom.”

I onda, konačna kajla:

“Srdačan pozdrav Ziti i Aniti. Vaš trully itd.”

Krajolik kojim je zavijala ljubičaskasta cesta bio je pun one igre svjetla i sjene toliko karakteristične za nizozemske pejzažiste. Pa onaj osjećaj dubine u pejzažu, s mlinom koji slikar nije ni vidio ali je čuo mnogo lijepoga pričati o njemu.

Djetinjasto sam se šalio sam sa sobom da mi prođe vrijeme. Blebetao sam kao da sam u ženskom društvu. Spašen!

Razuman uzmak - bolja polovica hrabrosti.

Biješka o piscu

IVAN SLAMNIG (Metković, 1930. - Zagreb, 2001.), pjesnik, pripovjedač, romanopisac, radiodramatičar, prevoditelj i književni znanstvenik, jedan je od najsvestranijih, najutjecajnijih i najboljih autora prve poslijeratne književne generacije, tzv. krugovaša, koja je, razmaknuvši skućene granice što ih je nametao ideološki podupirani socijalistički realizam, u hrvatsku književnu kulturu unijela dotad nezamislivu živost u tematskom, žanrovskom, stilskom i misaonom pogledu, te nužnu povezanost s istodobnim književnim strujanjima u (zapadno)europskim i američkim kulturama. Goleim udjelom u tom širenju književnih obzora opus Ivana Slamniga uvrstio se u trajne visoke vrijednosti suvremene hrvatske literature.

Spoj modernističkoga senzibiliteta sklonog avangardnom krčenju svježih književnih putova, eksperimentu i istraživanju novih mogućnosti jezika, s autorskom i intelektualnom potrebom da se uspostavi aktivan, živ dijalog s hrvatskom i svjetskom književnom baštinom - temeljno je obilježje cjelokupnoga Slamnigova djela. Poliglot i erudit, senzibilan pjesnik i akribičan znanstvenik, ludistički usmjeren stvaralac u jeziku, Slamnig je u kritici najčešće označavan dvojstvom sadržanim u sintagmama "poeta doctus" i "poeta ludens".

Učen i zaigran istodobno, Slamnig je to ponajprije bio u pjesničkom dijelu svoga opusa koji se sastoji od devet zbirki objavljenih između 1956. i 1988. godine: *Aleja poslije svečanosti*, *Odron*, *Naronska siesta*, *Limb*, *Analecta*, *Dronta*, *Sed Scholae*, *Relativno naopako* i *Tajna*, te knjige *Sabranih pjesama*

iz 1990. godine. Teško je u suvremenome hrvatskom pjesništvu Slamnigu naći premca po podjednako dobroj kritičkoj recepciji njegove poezije i po sjajnom odjeku u "običnih" čitatelja svih naraštaja, napose svake nove, mlade generacije s kojom ta poezija korespondira bez ikakvih šumova u komunikacijskom kanalu. Njegove antologijske pjesme poput *Evandelistička, Bacača kamena, Ubili su ga ciglama* ili *Na brzu ruku skupljenog drustvanca* mnogi znaju izgovoriti naizust; "od šuba", rekao bi sam Slamnig, a po popularnosti prednjači *Barbara*, koja je, potpomognuta i uglazbljenom inačicom, dosegla slavu narodne pjesme. Šarm i privlačnost Slamnigovih stihova leži u njihovoj igrivosti, jednostavnosti, intuitivnoj radosti što izvire iz jezičnih kalambura u kojima se raskošno isprepleće hrvatski sa stranim jezicima, standard s dijalektima, visoko izbrušen stil sa slengom... No iza tog prvog, površinskog sloja koji bez teškoća, kao svako pravo pjesništvo, dopire do širokoga čitateljstva ("gdje god ima komunikacije, ima i poezije", napisao je Slamnig u eseju *Pristupanje suvremenoj poeziji*), skriva se dublja smisljena razina dostupna onom recipijentu koji je barem djelomice toliko naobražen, upoznat s domaćim i svjetskim civilizacijskim, kulturnim i književnim naslijeđem, koliko i sam autor. S tim je naslijeđem Slamnig neprestano u dinamičnom dijalogu, kao nasljedovatelj, ali i kao parodist. Nema, zapravo, teme ili motiva koji ne bi mogao postati poticajem za pjesmu, uvjeren je Slamnig, podjednako kakva barokna poema, kao i kakav banalan prizor iz svakodnevice.

Složeni međuočnos zbilje i umjetnosti u središtu je Slamnigova pripovjedačkoga djela, koje je okupljeno u dvjema knjigama pripovijesti *Neprijatelj* (1959.) i *Povratnik s mjeseca* (1964.). Kao i u poeziji, u pričama se tematizira običan svakodnevnii doživljaj ili književni motiv, a nerijetko je autoru važnije od glavne pripovjedne teme osvijestiti samu književnu tvorbu, odnosno književni postupak. Sučeljavanje svijeta odraslih s onim dječjim, te individualnoga svijeta sa "zako-

tlima” kolektiviteta, dodatni su problemski poticaji Slamnigove novelistike, koja je u jezično-stilskom pogledu po ironijskoj, humornoj intonaciji i ludizmu bliska njegovoj poeziji.

Tipično postmodernističko (pre)ispitivanje veze književnosti i realnosti, odmjeravanje koliko je moći u književnosti a koliko u "pravom" životu, u punoj će se snazi iskazati u jedinom Slamnigovu romanu, *Bolja polovica hrabrosti* (1972.). To je djelo kritika već nazvala “prvim našim pravim postmodernističkim romanom” (Pavao Pavličić), a nije zgozega podsjetiti da se *Bolja polovica hrabrosti* pojavila šest, odnosno sedam godina prije dvaju paradigmatičnih postmodernističkih romana u europskim književnostima: “romana puzzlea” *Naputak za uporabu života* (1978.) Francuza Georges Pereca i “poliromana” *Ako jedne zimske noći neki putnik* (1979.) Talijana Itala Calvina.

Slamnigova postmodernistička “prethodnica” u jednom je sloju izdanak hrvatske “proze u trapericama”: opet je na djelu klapa (tj. okupljanje starih školskih prijatelja, sad u zrelijim godinama, u izletištu Brestovje) i motiv bijega (roman završava semantički ključnom rečenicom: “Razuman uzmak — bolja polovica hrabrosti”). No između te početne i završne situacije smjestila se mnogo složenija književna konstrukcija koja nosi središnju romanesknu motivaciju: izmiješanost fikcije i stvarnosti, vješto realiziranu u usporednom vođenju dvaju narativnih tijekova (odvojenih i grafički, tipom pisma, ali i samim proznim diskursom - modernim izričajem današnjice i starinskim izrazom pretprošlostoljetne književnosti!). Junak-narator ima svoju “sudbinu” (profesorsku profesiju, prolaznu ljubavnu vezu, promjenu mjesta boravka i si.), ali ona je bitno određena tekstem “romana u romanu”, književnim uratkom jedne postarije amaterke u pisanju, koji junak iščitava da bi na kraju shvatio kako je uvučen u zbilju tog teksta (kao predmet autoričine erotske pozornosti).

Važan dio Slamnigova opusa čine mnoge radiodrame i nekoliko tekstova napisanih za televiziju, te bogata esejistika i

književnoznanstveni rad, s vrhuncima ostvarenima u knjigama *Disciplina mašte* (1966.), *Hrvatska versifikacija* (1981.) i *Stih i prijevod* (1997.). Sam ili, često, u suradnji sa svojim generacijskim kolegom i prijateljem Antunom Šoljanom, prevoditeljskim je i antologičarskim djelovanjem hrvatskoj književnoj kulturnoj javnosti omogućio uvid u svjetski relevantnu stariju i noviju književnu produkciju. Poznate su Slamnig-Soljanove antologije *Američka lirika* (1952.), *Suvremena engleska poezija* (1956.), *Moderna nordijska poezija* (1961.), prijevodi T. S. Eliota i A. Bloka, te Slamnigovi prijevodi Mailera, Hemingwaya, Mishime, Puškina, Hardyja... A za revalorizaciju hrvatske književne baštine, osim vlastitim književnim djelom i znanstvenim radom, Slamnig je nezaobilazan prinos dao *Antologijom hrvatske poezije od najstarijih zapisa do kraja 19. st.* (1960.), *Hrvatskom poezijom 17. st.* (1964.) i *Antologijom hrvatske poezije od A. Kačića Miošića do A. G. Matoša* (1974.).

Mirjana Jurišić

Nakladnik

Večernji list, d.d.

Urednici

Branka Primorac

Seid Serdarević

Lektorica i korektorica

Margareta Medjurečan

Dizajn naslovnice

Vanja Cuculić, Clirna

Fotografija na naslovnici

Stanko Abadžić

Produkcija

Ingenium, Graz, Austrija

Tisak

ZRINSKI d.d., Čakovec

ISBN 953-7161-10-2

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 821.163.42-31

SLAMNIG, Ivan

Bolja polovica hrabrosti / Ivan

Slamnig. - Zagreb : Večernji list, 2004. -

(Večernjakova biblioteka ; knj. 17)

ISBN 953-7161-10-2

440427120